ТАЄМНИЦЯ СКЛЯНОЇ ГОРИ

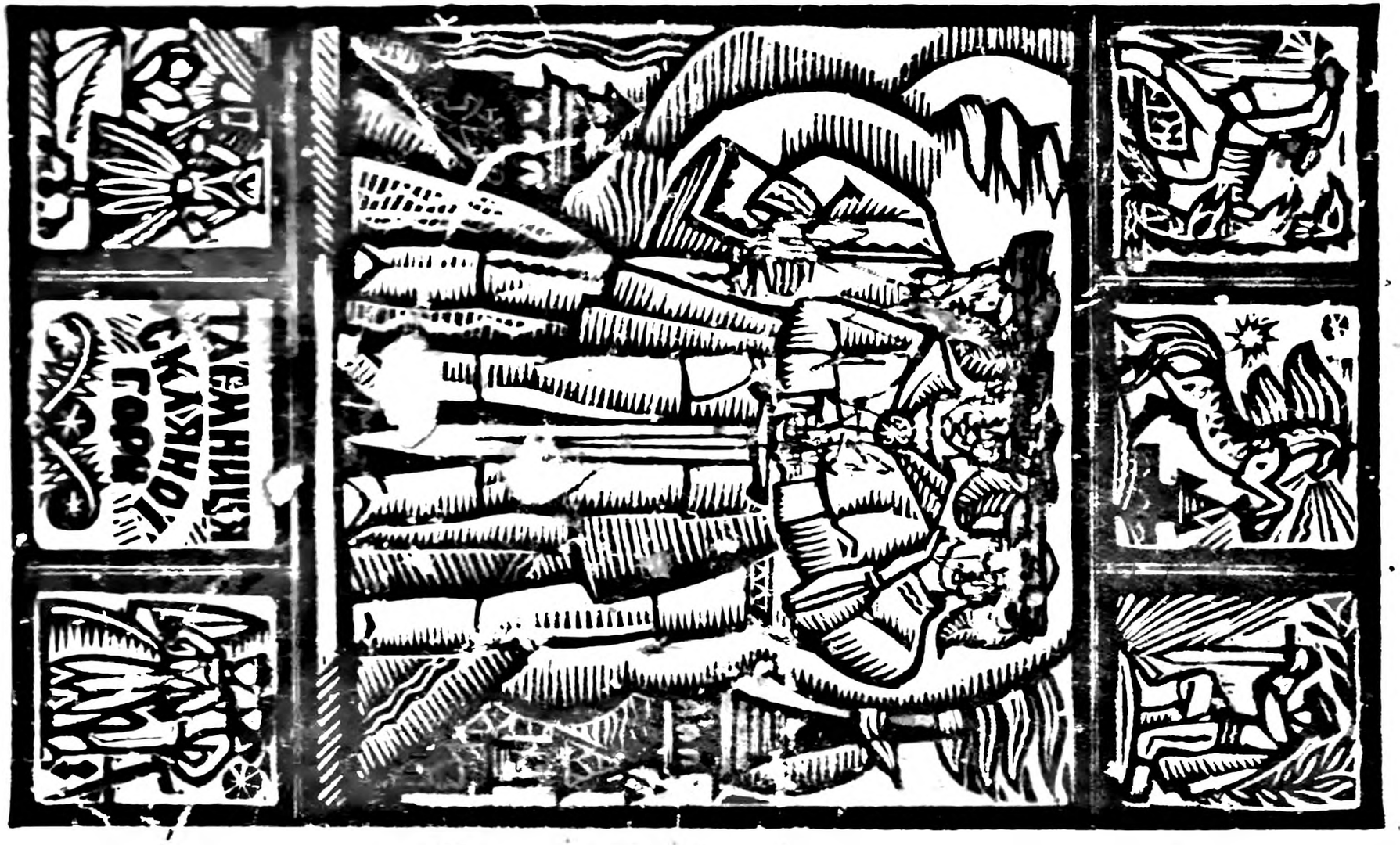

ШАНОВНІ ЧИТАЧІ!

У серії «Коло гірської ватри» вийшли такі книжки:

«Легенди нашого краю» — найповніша збірка закарпатських легенд і переказів.

«Дванадцять братів» — найповніше зібрання народних казок Андрія Калина.

«Казки Буковини» — перше найповніше видання казок, записаних на Чернівеччині.

ВИХОДЯТЬ У 1974 РОЦІ:

«Таємниця скляної гори».

«Як зачую коломийку...» — найповніше видання закарпатських коломийок.

ГОТУЮТЬСЯ ДО ВИДАННЯ У 1975 РОЦІ:

«Казки підгір'я» — найповніша збірка казок Прикарпаття.

«Сказки верховины» — кращі казки Закарпаття в перекладі російською мовою.

Слідкуйте за виданнями нашої фольклорної бібліотечки «Коло гірської ватри»!

Видавництво «Карпати»

ТАЄМНИЦЯ СКЛЯНОЇ ГОРИ

Закарпатські
народні казки,
зібрані
МИХАЙЛОМ ФІНЦИЦЬКИМ

Переклад з угорської
та післямова
ЮРІЯ ШКРОБИНЦЯ

Видавництво
«КАРПАТИ»
Ужгород
1974

УФ
Ф60

КОЛО
ГІРСЬКОЇ
ВАТРИ

присядь із нами, друже,
послухати слово предивне,
що створив непідкупний творець —
трудовий народ.
Се тільки одна з книг.
До тебе промовляла вже
сива карпатська давнина
і незабутне у віках учора —
«Легендами нашого краю»;
ти чув Андрія Калина,
простого верховинця,
що подарував тобі збірку чарівних оповідей —
«Дванадцять братів»;
тобі відкрили свій дивосвіт
«Казки Буковини»...
Тепер перед тобою — віднайдені скарби,
які зібрав ще сто років тому
закарпатець Михайло Фінцицький.
Присядь-но ближче, друже,
і ти глибше пізнаєш, полюбиш
красу краю карпатського,
душу краю карпатського,
що не мирила добра зі злом,
бідного з багатим.
Присядь коло мудрого народного слова,
КОЛО
ГІРСЬКОЇ
ВАТРИ

Перекладено за виданням:

A vasorrú Indzsibaba
Kárpátukrajnai népmesék
Európa Könyvkiadó, Budapest, 1970.

Т $\frac{70700-056}{М215(04)-74}$ 431—74

© Переклад на українську мову, зі змінами та ілюстраціями, «Карпати», 1974.

ДОЩ, МОРОЗ І ВІТЕР

На білому світі жили два брати. Один із них був дуже багатий, а другий — дуже бідний. Той, бідний, до всього — мав купу дітей.

У ніч на Новий рік бідний брат устав і хотів розкласти у печі вогонь, бо з вечірнього зостався лише попіл. Довго грібся чоловік у своїй тайстрині, та не знайшов ні кресала, ні губки, аби видобути іскру. Словом, не міг розпалити ватру.

Тоді бідний чоловік послав старшого сина до брата-багача, що жив по сусідству, аби хлопець приніс мало грані. Але газда не лиш не позичив пару вугликів, а й дав хлопцеві по шиї, виштовхав за двері і сердито накричав:

— Бодай би ви наїлися гарячої грані! Та ще й уночі не маю з-за вас спокою!?

Хлопець прийшов додому і з жалем розповів, як прийняв його стрий. Гіркою, ой гіркою була братова гостинність бідному чоловікові, але нічим не міг собі зарадити. Він ганьбився йти по чужих людях позичати грані, коли його перший сусіда — брат. Тому вибрався на верх високої тополі, що росла перед хижею і звідти роздивився по околиці, чи не видко вогника. Та й нараз увидів, що недалеко від села слабенько світилося. Бідного чоловіка се дуже потішило. Зліз він із тополі й попрямував туди, де помітив світло. Підійшов до ватри, а там якісь троє. Чоловік дізнався, що один із них був Дощ, другий — Мороз, а третій — Вітер. Розповів свою біду і попросив грані. Троє вислухали все, а потім відповіли:

— Дамо тобі, чоловіче, грані, як будеш знати відповісти кожному із нас.

— Спершу звідайте, най чую, тоді я скажу, чи зможу відповісти.

Першим спитав Дощ:

— Як ти собі думаєш, чи добре то — дощ?

— Та правда, що добре, коли земля сохне.

Озвався Мороз:

— А як собі гадаєш, чи добре — мороз?

— Ой-йой, чи добре! Коли много болота, мороз його стягує, і чоловік може ходити собі сухо.

Третім зазвідав Вітер:

— Ну, а вітер — добре?

— Де би ні! Уліті він раз-два висушує болото.

Троє ззирнулися і нараз розсудили так, що бідний чоловік відповів доста добре.

— Ну, коли ти відповів на все наше звідання,— сказали йому,— дістанеш від нас грані. Крім того, знаємо, що ти не маєш чого їсти, тому дома зайди до комори і там знайдеш усього для себе й для дітей. А тепер простели гуню — і ми тобі насиплемо грані.

Йой, бідний аж зблід: якщо простелить свою гуню, і вони насиплють туди грані, то з гуні тільки решето зостане! А тоді в чому зимувати бідному чоловікові? Троє коло ватри помітили, що він налякався, і почали його потішати:

— Нічого не бійся! Твоїй гуні не буде біди, а якби ти увидів, що вона загорілася, можеш сміло стрясти з неї грань!

По тому слову бідний чоловік трохи заспокоївся, постелив свою гуню, і вони наметали на неї повно грані. Бідний видів, що гуня й не тліє, і зовсім заспокоївся, а троє коло ватри докинули йому ще дев'ять лопат грані.

Тоді бідний чоловік згорнув свою гуню, узяв її на плече та й рушив додому. Заходить він у хижу, розстеляє гуню і лиш тепер видить, що приніс. Вірите чи не вірите — там було чисте золото, а між його грудочками тліла одна головешка. Бідний першим ділом розклав собі вогонь, потім сказав жоні:

— Слухай сюди, небого! Ану, піди в комору та найди там їсти. Неси все на стіл — і добре наїмося. Та най і наші діточки хоч раз будуть ситі.

Заглянула жінка до комори і від несподіванки навіть заверещала, зомліла та й упала горілиць. Ну, та й було чого налякатися, бо те, що там увиділа, не кожний день трапляє на очі бідному чоловікові. Почув газда, що його жона дуже завищала і щось гупнуло на землю, прибіг до комори, глянув — і так само забув закрити рота.

А чи знаєте, людкове, від чого так злякалася жінка і чому так зачудувався її чоловік? А тому, бо в коморі, на порожній полиці, заблищав великий діамант, і всю комору залив таким світлом, що мало не засліплювало очі.

Газда підняв зомлілу жінку, побризкав водою. Коли вона помалу протямилася, сказав, аби нічого не боялася, бо сталося таке й таке чудо. Тепер журитися не треба, раз у коморі доста їсти й пити. Жінка повеселішала, вони сіли за стіл і добре погостилися усякими стравами.

На другий день бідний чоловік узяв блискучий діамант та й поніс у царський двір. Цар лише увидів дорогоцінний камінь — і нараз дав за нього один віз золотих та ще й сам постарався, аби тоті гроші повезли біднякові до самої хижі. Чоловік склав ту громаду золота, а тоді каже хлопцеві:

— Синку, ану, побіжи до стрийка Юрка та попроси у нього віка. Скажи, що ми будемо гроші міряти!

Побіг дітвак до стрия, заходить та й каже:

— Стрийку, нянько вас просили, аби ви нам позичили віка, бо треба гроші міряти!

— Які гроші? Ачей, із полови?

Стрий сміявся йому просто в очі, та віка позичив.

Поміряли ним гроші, і хлопець одразу поніс віко назад. Аби багач не дуже дер догори носа, бідний лишив у вікові добру купу золотих двадцяток.

Що й казати, багатому братові — гейби ніж забили в серце, так його закололо від злоби та заздрості. Ніколи доти не заходив до бідного брата, а тепер не видержав, навідався до нього і почав одразу виловлювати:

— Та лиш правда, брате, що ти моїм віком гроші міряв?

— Айно, правда,— відповів молодший брат і показав п'ять кобликів золота.

— Та звідки в тебе стільки грошей? Де ти їх дістав отак несподівано?

— А чи пам'ятаєш Новорічну ніч, коли я послав до тебе сина принести мало грані. Ти мав серце не дати й вуглини, а ще й вигнав хлопця за поріг. Я не хотів більше нікого турбувати і виліз на тополю, що стоїть коло воріт. Вибрався на самий вершок дерева і глянув на всі боки — чи не видко десь якогось вогника. І нараз увидів, що недалеко в полі блимає слабе світло. Я — просто туди. А там, коло ватри, сидять якісь троє. Прошу від них грані, але вони кажуть, що спочатку маю відповісти на те, що зазвідають. Я відповів їм усім трьом, і вони насипали мені на гуню грані. Та аж коли я прийшов додому і добре подивився, то увидів, що та грань не з ватри,

а з чистого золота! А ще оті троє сказали мені, що вдома, у коморі, найду доста всього їсти й пити і один блискучий дорогоцінний камінь. Я все те й найшов. Дорогоцінний камінь поніс до царя, а цар дав мені за нього повний віз золотих!

Багатого брата вже не залишала у спокої заздрість, і він ледве чекав кінця року, бо розміркував: коли буде робити все так, як робив бідний брат, то стане ще багатшим! Коли настала Новорічна ніч, старший брат не ждав, аби піч охолола — сам загасив огонь. Потому вийшов за ворота, виліз на тополю і почав роздивлятися, чи не світиться десь вогник. Справді, недалеко від села, якраз на тому місці, де рік перед сим молодшому братові блимнуло саме щастя, увидів якусь ватру. Багач швидко зсунувся з тополі й — просто на те світло. Коло ватри найшов тих же трьох, але не знав, що то за одні, бо молодший брат забув йому сказати. Багач попросив грані, а вони відповіли:

— Дамо тобі, чоловіче, грані, та відгадай, як кожного з нас звати!

Почав багатий брат відгадувати, ламати собі голову, але не годен був назвати імені жодного із них. А троє коло ватри дуже добре знали, що взяв собі на гадку багатий чоловік: хоче допастися скарбів, аби стати ще більшим газдою. Пам'ятали й те, що він у минулу Новорічну ніч пошкодував дати пару вугликів молодшому братові. Троє коло ватри подумали, подумали і сказали так:

— Ну, добре, чоловіче, простели свою гуню та дістанеш грані, раз дома в тебе вигасло.

Ненажерливий багач не примусив їх довго чекати — раз-два простелив гуню, і йому сипнули десять лопат грані. Багач запхав руки у рукави гуні, підняв її і так поніс додому.

Коли дійшов до ганку, грань метнула полум'я, і від нього зайнялася стріха, потому вся хижа, далі — хлів, а там і все майно. За якусь годину великий газдисько став таким нещасником, яким рік назад ходив молодший брат. Так сам багач наївся гарячої грані!

Але молодший, хоч допався великого багатства, не був таким жменяком, взяв погорілого до себе, і вони жили разом. А може, й нині ще живуть — того ніхто не знає. Одне добре знаємо, що Дощ, Мороз і Вітер — досі ходять по білому світу живі та здорові.

ПРО ДВОХ БРАТІВ

Жили собі два брати. Не звідайте, де жили, доста й того, що десь-колись жили. Та й то чиста правда, що один із них, старший, дуже розгаздувався, а другий, молодший, дуже бідував.

Одного разу прийшов бідний брат до багатого та й почав просити:

— Чи не дав би-сь, брате, мені своїх волів бодай на три години. Хочу собі нивчину зорати та віко жита посіяти.

На те багатий брат відповідає:

— Дам я тобі волів, ори й цілий день. Але домовимося так: спочатку шість днів будеш орати мою землю, а сьомий день можеш орати собі.

Бідний брат пристав на таку умову. З понеділка і аж до суботи, до самого вечора, орав поле багача. Настала неділя. Та як було в такий день орати, коли за всіма приписами — «Неділя — не ділай!» І бідний навідався до старшого брата аж у понеділок:

— Ну, тобі я відробив, то дай мені волів — най поорю і свою нивчину.

Багатий засміявся:

— Я тобі казав, що спершу шість днів будеш орати мою землю, а сьомий день можеш орати собі. Та сьомий день минув, треба було прийти по воли вчора, а ти не прийшов. Твоя хиба — твоя і біда. Хочеш тепер мати для себе один день, то знову шість днів ори мою землю, а сьомий буде твій.

Пристав бідняк і на те. Знову з понеділка до суботи, аж до вечора, орав землю багача — свого кровного брата. А коли настала сьома днина, він згадав, як сказано: «Неділя — не ділай!» Та що мав чинити? Подумав та й пішов до старшого брата, запряг до плуга чотирьох волів і вийшов з ними в поле. Зорав свою нивчину, засіяв зерном і красненько заборонував. Коли дивиться, а братові воли поперевертались — чомусь поздихали.

Дізнався багач, що його воли здохли, та й пішов до старости — поскаржитися на бідного брата. А старості не треба було довго говорити: на його розказ біднякові раз-два зв'язали руки і привели до нього. Багатий, аби ліпше підмастити справу, приніс до старости і м'яса,

і вина. Старостова добре висмажила м'ясо і почала гостити сільських урядовців, що зійшлися в хаті. Лише бідняк сидів у закутині та ковтав слину. Ніхто не частував його смаженною, зате дали роботу: він мусив колисати старостове дитинча, бо жінка за гостиною не мала часу. Але коли старостиха виділа, як він приязно колише немовля, то подала йому окрайчик хліба і смаженого м'яса.

А мале пищало, бо вже був час його годувати. Аби втихомирити голодне дитинча, бідний дав йому у ротик м'яса, а дитя ковтнуло і вдавилося. Вийшла з того велика біда — тепер уже і староста оскаржував нещасного.

Перед судом його завели в церкву, аби собі відмолив гріхи. А бідний подумав: «Все одно мені кінець, то зійду на крилас — хоч раз подивлюся, як звідти видати». І став собі вгорі, на підвищенні. А коли піп підійшов під крилас із своїм кадилом, бідолашний чоловік хотів, аби той дим торкнувся і його. Він так нахилився, що вивалився з криласа і впав просто на шию попові, аж тому голова мало набік стала.

Тепер уже й піп — межи скаржниками, і всі троє повели нещасника до наймудрішого старого чоловіка. Першим подав свою скаргу брат. Дідо-всевідо вислухав пояснення бідного чоловіка. Хитрість багача, котрий дозволяв молодшому братові орати свою нивку лише у неділю, було видно, наче на долоні, і старий розсудив так:

— Аби в бідного брата завелися чотири воли, скаржник мусить йому дати чотирьох корів, а для них і сіна, бо худоба не живе з повітря...

Хотів багатий брат чи не хотів, а мусив прийняти той присуд.

Тепер подав свою скаргу староста. На біднякове щастя, він розповів усе, як було. І Дідо-всевідо недовго мудрував:

— Твоя хиба, бідний чоловіче, що старостова утратила дитинча, тобі й хибу свою виправляти. Присуджую, аби через рік старостова мала друге немовля...

Староста почав його просити:

— Ой, дідику, вчиніть мені ласку! Ліпше я вже виплачу бідного чоловіка — дам сто золотих!

Старий пристав на таку згоду, і староста одразу відсипав сто золотих, а бідний чоловік дуже радо їх узяв.

Третім скаржником був піп. Подав і він свій позов. Бідняк пояснив, що він упав із криласа нехотячи і за те не винен. У сьому ділі мудрий дідо розсудив одразу:

— Най піп вилізе на крилас і скочить звідти на голову бідному чоловікові!

Піп почав просити:

— Ой, не треба, вчиніть мені ласку! Ліпше і я дам сто золотих, лише не примушуйте мене скакати із криласа.

І тут же піп поклав на стіл гроші. Дідо-всевідо виголосив, що діло закриває, і передав сто золотих бідному чоловікові.

Отак бідняк розбагатів — вернувся додому з великими грішми і щасливо собі жив, доки не помер.

ЯК СМЕРТЬ КУМУВАЛА В ОДНОГО ЧОЛОВІКА

У бідного чоловіка народився син, але ніхто не хотів іти кумувати. Обійшов бідняк усе село, походив і по сусідніх селах, а все надаремно. Чоловік уже не мав ніякої надії, але якось зустрів на дорозі одну стару жінку. Вона нараз виділа, що чоловік засмучений, і звідає його:

— Що в тебе за горе? Чого ти зажурився?

— А таке в мене горе й того так зажурився, що я дуже бідний. Через те мені, бідному чоловікові, ніхто не хоче кумувати,— відповів селянин.

— Не журися, як хочеш — то я буду за куму,— заспокоїла стара.

Бідний чоловік дуже зрадів такій щасливій зустрічі. Він весело вертався додому з кумою, яка знайшлася по дорозі. Доходить бідняк до свого обійстя і так здивувався, аж рота роззявив: на місці старенької, мізерненької кучі стоїть велика хата; на дворі — повно всього, що треба для газдівства, та й худоба цілком у порядку. Чоловік своїм очам не вірив. Зайшов до кімнати, а там стіл накритий усякими стравами, аж вигинається під ними. Словом, куди й поділися нестатки! У біднякову хижу прийшли гаразди.

Звідки взялося таке чудо? Як ви собі гадаєте?.. А звідти, що кумою тому чоловікові була не проста жінка, а найбільша пані — сама Смерть.

Минулися хрестини, минулися й гостини. Кума відклонилася й пішла собі геть.

Чоловік, що з бідного зробився багатим, жив собі щасливо. У гаразді минали дні за днями, літа за літами, доки одного разу не прийшла до газдівської хати кума-благодійниця й не сказала тому чоловікові:

— Куме, готуйся у дорогу — пора на той світ!

— Дорога моя кумочко, будь милостива, не бери мене, бо мені так тяжко лишати багатство!

— Ну, добре,— мовила кума,— побудь іще на землі.

І чоловік далі жив-розкошував. Минали дні за днями, роки за роками, і кума навідалася знову:

— Дорогий мій куме, час тобі в дорогу!

— Що ти, кумочко моя дорогенька! Не жени мене на той світок, дай ще мало пожити на сьому!

— Ну, що маю з тобою робити? Побудь іще мало,— сказала вона та й пішла собі.

Минали дні за днями, роки за роками, і кума прийшла до багача втретє:

— Куме, уже й справді час тобі вмирати!

— Кумочко люба та солодка! Будь милосердна!— просився-молився багач.

Але вона сказала:

— Доста було тобі газдувати! Мусиш іти зо мною!

І чоловік помер. На тому світі першим ділом він побіг до раю. Кума звідає:

— Ну як, чи ти хотів би тут жити?

— Ой-йой, чи хотів би, кумочко дорогенька! Будь така добра, лиши мене тут!

— Коби ти послухав, як я прийшла за тобою вперше, то я би тебе залишила тут. Але тобі жаль було багатства.

Ідуть вони далі й заглянули в чистилище. Тяжкі там муки, та не вічні.

— Дорога моя кумочко,— просить чоловік,— не веди мене далі, лиши бодай тут!

— Коби послухав, коли я ходила за тобою вдруге, то я би тебе залишила тут, але ти не міг лишити велике газдівство.

Прийшли вони до пекла.

— Кумочко моя люба та солодка! Будь така милосердна, не віддавай мене сюди на превелику кару!— просився-молився багач.

Але вона сказала:

— Коби ти не трусився за своїм багатством, а лишив його по своїй волі, то не треба було йти сюди. А тепер у пеклі твоє місце!

І чорти потягли багача у пекло.

ЧОМУ КІНЬ ЇСТЬ ПОСТІЙНО?

Ще в ті часи, коли на вербі родилися груші, десь у світі жив дуже багатий чоловік. У його стодолі та ще й у стіжках було много жита і пшениці, й усякого збіжжя. А одного разу прийшли до багача двоє подорожніх — старий і його син — та й кажуть, що вони хотіли би найнятися в нього снопи молотити.

— Де там!— махнув рукою господар.— Що ви собі гадаєте? Уже наймалися до мене чотири рази і то — по четверо людей. Вони були готові взятися та й помолотити увесь урожай, та я не міг доручити їм таку силу жита і пшениці. А ви удвох виб'єте ціпами всі оті снопи?

— Послухай, чоловіче,— втрутилася в бесіду газдиня,— коли дуже хочуть, най молотять! Виб'ють бодай стільки, що треба коло хижі.

— Ну, раз так — най буде!— пристав великий газда.

Погодилися на тому, що молотильники дістануть третю частку намолоченого збіжжя. А треба сказати, що двоє людей могли вибити за день сто двадцять снопів. Газда скинув на гумно сто двадцять снопів і — далі не скидає. А подорожні йому кажуть:

— Чому ти став, газдо? Сто двадцять снопів — мало!

Господар подумав і, як почав скидати снопи, то скидав безперестанку до самого полудня. Тоді перестав. Подорожні просили його змітувати й далі, та він уже розсердився:

— Що, хочете дурня із мене зробити? Тут роботи вже на цілий тиждень!

— Ти лише змітуй, газдо, а все інше поклади на нас!

Багачисько знову взявся до роботи і скидав снопи, не перестаючи, аж до вечора.

— Тепер уже доста,— сказали подорожні.— Лиши нас самих, і будемо братися до діла.

Газда зайшов до хати. Старий молотильник запалив воскову свічку, підпалив снопи, що лежали на гумні, а сам сів на поріг і дивився, як горить ота величезна громада. Снопи горіли і горіли. Тим часом в один бік відділялося чистеньке зерно, у другий — полова, а в третій — солома. Скоро все було пороблено так, як годилося.

— Ану, зайди до газди,— каже старий синові,— та покличи його міряти зерно.

Пішов хлопець, кличе багача міряти зерно та й наказує, аби взяв із собою всі, що має, міхи, бо не вистачить.

— Що, хочете дурня із мене зробити? Та я лише тепер од вас пішов, а ви вже встигли змолотити? То не може бути!

— Ходи, то сам увидиш,— відповів легінь.

Пішов газда за ним до гумна і, як увидів, що там є, аж рота роззявив. У одному боці було чисте зерно, у другому — полова, а в третьому — солома. Зміряли зерно — вийшло якраз сто кобликів.

— Хочете свою частку тепер або потім?— звідає багач.

— Потім,— сказав старий.— Ліпше, як усе вимолотимо.

Так само йшла робота і на другий, і на третій день.

А третього дня ввечері багач дав їм знати, що більше йому не треба молотити. І видав молотильникам частину, яка їм належала — а то було сто кобликів зерна. Легінь усе зсипав до одного міха, кинув його на плече, і рушили в дорогу.

А чому багачисько відпустив молотильників? Тому, бо він видивив, як вони молотять, і почав міркувати, що він і сам може так робити,— то нащо втрачати третину зерна? Узяв газда свічку, засвітив її і підпалив нею величезну громаду снопів, а сам сів на порозі та й чекає, як на його очах будуть відділятися — чисте зерно, полова і солома. Чекає, чекає, але дарма. Усе перегоріло на попіл — і снопи, і стодола, і все його газдівство!

Тоді багач побіг за молотильниками, котрих відпустив, розповів їм про своє нещастя і просить помогти. Старий

сказав синові, аби переклав міха на плечі газди. Легінь так і зробив, і багач одразу обернувся на коня. Так рушили далі. Ідуть, ідуть — і видять, що на дорозі плаче якась жінка.

— Чого ти плачеш, жінко?— звідає старий.

— Як не плакати,— відповідає жінка:— Я бідна вдовиця, а дома у мене — ціла купа дітей, і я мушу на плечах носити з лісу хворост, аби мої неборята не позамерзали разом зі мною. До того ще й голод мусимо терпіти. Та я би терпіла, але коли виджу, як бідують мої діточки, то серце розривається.

— Не плач, добра жінко,— каже на те старий.— На, візьми собі коня, най возить тобі дрова, та й зерно бери собі додому — годуй діточок. Але тому коневі не давай їсти нічого, крім сухого терня.

Жінка подякувала їм за добре серце, забрала коня й відвела додому. Кінь робив на неї, а вона давала йому їсти тільки сухе терня. Він не хотів їсти і сумно іржав.

«Бідний коник робить на мене й на дітей, а я годую його терням!— подумала вдовиця.— Ото не по-людськи! Дам я йому сіна».

Так і зробила. Та про те дізнався старий подорожній і послав до жінки свого сина — най забере від неї коня, раз не послухала його.

Удовиця стала просити легіня, аби був до неї милосердний, не забирав од сиріт коня.

— Я не маю права не послухатися нянька,— сказав на те хлопець.— Піди до нього, може, він дозволить.

Тоді жінка почала благати старого, аби він не забирав од сиріт коня.

— Най буде так!— відповів старий.— Кінь лишиться у тебе, й годуй його чим хочеш. Але він ніколи не наїсться.

І з того часу кінь усе голодний.

УКРАДЕНЕ ЩАСТЯ

Жив коло одного болотяного шляху газда-хуторянин. Недалеко від його обійстя, посеред дороги, лежала колобаня, яка не висихала. Кому восени або навесні туди лежала путь, той міг бути певний, що застряне у багні, лише газдівські коні витягнуть його воза. А болотяно

було там через те, що ніхто на тому місці не хотів побудувати міст. Грошей, котрі надходили в уряд від громади, не вистачало на будову, село було бідне, отож про нього і не дбали.

Газді-хуторянину надокучило витягати вози з колобані та й подумав собі так, що і його дорога лежить через багнище, що і його коні застрявають там, як і людські. Міркував він, міркував і досудив так, що дасть сам побудувати міст — скільки б то йому не коштувало. Як досудив, так і вчинив.

А в тих краях ходив один злодій. Коли міст був готовий, той став собі під мостом і вислухував, що будуть говорити люди: чи не похвалиться якийсь великими грошима? Пересидів злодій під мостом півдня і вислухав усе, що говорилося. Потім зайшов на хутір і каже:

— Кожний, хто переходив, дуже красно дякував тому чоловікові, котрий дав побудувати міст.

Газда, хоч збіднів, та дав йому поїсти — вдячний за добру звістку. Злодій знову став під мостом і слухає, що говорять люди. А через міст у людській подобі йшло Щастя з Нещастям. Спершу озвалося Нещастя:

— Чи правду кажу, братику, що той чоловік заслужив на те, аби бути щасливим.

А Щастя сказало:

— Газда, котрий дав за свої гроші побудувати міст, дістане від мене велику нагороду: його жона скоро народить дитину, що буде щаслива: все, що хтось попросить для тої дитини, буде сповнено і на її слово — усе здійсниться.

Злодій чув ту бесіду від слова до слова. Прийшов він на хутір, і господар звідає його:

— Ну, що говорили люди на мості?

Той відповідає:

— Сього дня, як і вчора, кожний, хто переходив, просив вам добра й міцного здоров'я.

Про бесіду між Щастям і Нещастям злодій не сказав.

Невдовзі газдиня народила сина. Злодій зарізав баранчика, кров'ю змастив породіллі губи, а сам украв дитинча і втік, що й слід його пропав. Повставали господарі вранці, дивляться, а дитини коло них нема. Газда перелякався, бо увидів, що губи у жінки закривавлені. Що міг думати собі? Думав, що вночі жінка з'їла сина!

Даремно небога виправдувалася, даремно казала, що вона не винна. Суд засудив її на страшну кару — замурувати у стіні, аби вона там померла з голоду. Як присудили, так і було зроблено.

А лукавий злодій з украденим дитинчам дійшов аж до моря, став на березі й почав просити Щастя, аби там виріс для малого замок. І нараз появився над морем красний замок. Тоді злодій попросив много-премного грошей. І то появилося. Він найняв дитині годувальницю, а сам оженився і жив собі, як цар.

Одної ночі жона каже:

— Послухай, чоловіче, що я тобі скажу. Як ти собі думаєш, чим то пояснити, що ми такі щасливі? Нічого не робимо, а всього у нас доста!

І чоловік розповів, звідки дісталося їм щастя. Сказав, як один господар дав побудувати через болото міст, а він, злодій, став під тим мостом і підслуховував розмови проїжджаючих. А одного разу мостом переходили у людській подобі Щастя і Нещастя — йшли й мали свою бесіду. Щастя захотіло віддячити газді за його добро і сказало, що йому народиться щаслива дитина: хто і що би не просив для тої дитини — все негайно збудеться. І злодій зізнався, як викрав мале й подався з ним сюди, на берег моря. Признався і в тому, що випросив для хлопчика замок, де вони живуть, випросив много грошей, а потім малому найняв годувальницю, а сам оженився.

Цю оповідку всю до кінця вчув хлопець, що на той час уже підріс. Його дуже заболіло те, що небогу матір, ні в чому не винну, замурували в стіну живою. Тоді хлопець сам попросив Щастя, аби злодій, котрий його викрав од рідної матері, обернувся одразу на пса. Що попросив, те сталося. Хлопець заговорив до його жони і наказав, аби вона негайно полишила замок. А коли жінка пішла, зажадав од Щастя: «Най пропаде замок, аби з нього й каменя не зосталося!» І замок пропав. Хлопець разом із псом рушив у дорогу — хотів чим скоріше повернутися до рідної домівки. Думав, що, може, ще жива там мати — і знайде її. Йшов та йшов із псом і якось попросився в одному селі переночувати. Господар прийняв його радо і запросив вечеряти. Та гість красно подякував, а їсти не хотів.

— Ну, та як не хочеш, то, може, щось дати твоєму псові? — спитав чоловік.

На те хлопець відповів:

— Того пса я нагодую сам. Не журіться ним!

Сказавши так, вигріб із печі повну лопату грані, висипав псиськові під ніс і наказав їсти. Пес мусив його слухати. Всі у хижі дуже здивувалися і почали казати:

— Ой, та ми такого ще не виділи, аби пес їв грань!

На те хлопець відповів:

— А таке чи виділи, аби мати з'їла свою рідну дитину?

— Ні, й таке не виділи,— призналися люди.— Але у нас було чувати, що там і там, у тому й тому селі, одна мати з'їла маленьке дитинча та ще й першої ночі, ледве воно встигло народитися.

Рано-вранці хлопець попрощався з господарями, взяв ноги на плечі й — просто до села, про яке говорилося. Йшов не дуже довго — і прийшов у те село. Знайшов старого пянька, поговорив із ним і попросив показати місце, де колись замурували матір. Хлопець пішов одразу на те місце і почав просити Щастя:

— Ой, Щастячко, поверни мені мою бідну мамку! Най розпадеться та стіна, де її замурували, най вийде звідти моя мамка, аби їй нічого не пошкодило, і най оживе знову, як мучениця!

По тих словах кам'яна стіна розступилася, і мати явилася перед ним живою. Хлопець сказав, що він — її син, видить перед собою свою рідну мамку. З великої радості вона почала обнімати й цілувати сина. Не знати, доки б то тривало, та підійшов газда і, коли увидів свою жінку, то з радості заплакав, як мала дитина.

Аби справедливість не минулася, не забулася, щасливий хлопець попросив обернути пса на чоловіка. І пес перемінився знову на того злодія, що наробив біди. Тепер замурували у стіну його.

А щасливий хлопець залишився із щасливою ріднею.

НЕПРАКТИЧНИЙ ХЛОПЕЦЬ

В одному селі був у вітця син, котрому вже давно перейшло за двадцять п'ять років, а він іще ніколи не бував у місті та й на грошах не розумівся. Не вмів той хлопець

ні продати, ні купити не лише теля, а й мале порося. Словом, був непрактичний. А старий дуже хотів, аби його син дещо вторгував, бо як такий проживе на світі, що не вміє купити собі й пари постолів!

Одного разу дав йому старий аж сто золотих і наказав так:

— Піди із сими грішми на торговицю і там, на торговиці, купи пару волів; потім, коли вдасться, продай ті воли, але так, аби щось заробити. А собі купи другу пару волів. І знову їх продай, але продай дорожче, аби ти наостанку залишився з виграшем.

То було добре задумано! Хлопець узяв сто золотих і подався в місто. Йдучи, твердо вірив, що тепер так красно поторгує, аж уся торговиця зачудується. А то було місто, в якому жив цар, воно лежало десь далеко, й за один день хлопець ніяк не міг дійти туди пішки. Він вирішив в одному селі переночувати. Але яке то — непрактичний: дарма ходив од хати до хати, ніде не хотіли прийняти його на ніч. Усюди чув одне: не знають, що він за один, може їх обікрасти... Лишилася лише одна хижа, де не побував. Хлопець підійшов, постукав у вікно і почав проситися переночувати. Почув жіночий голос:

— Чоловічку добрий, не можу я взяти тебе на ніч, бо у мене хижа повна дітьми. Вже й дихати нічим — ти тут не видержиш до рана.

Тут хлопець почав міркувати і зміркував так, що ліпше йому перетерпіти сморід, як до ранку трястися на холоді. Та й просився далі — най приймуть його переночувати.

Пошкодувала жінка подорожнього і впустила його до хижчини. Зайшов він і ледве встояв на ногах. Від смороду так зачумило голову, що мусив відчинити одразу вікно й провітрити кімнату.

— Чому спите у такій задусі?— звідає газдиню.

— А що маю робити?— каже бідна жінка.— Діти голі й босі, сплять на землі покотом— то боюся їх захолодити. Небіжчик чоловік лишив одні борги, а поховати його задар не хотіли ні піп, ані дяк; ще й корчмар не хотів дати паленки на віру, аби справити комашню, бо й так йому винні. Мусили все продати із хижі.

— Но, не журіться,— сказав хлопець,— я виплачу ваші борги.

Другого дня, коли сяк-так залатав жінчину біду, втямив, що розійшлися всі сто золотих. Не лишилося йому нічого іншого, як іти по світу, бо тепер боявся вернутися додому. А бідна жінка з радості аж плаче і не надякує йому:

— Ой, мав би-сь добру доленьку за те, що споміг нас, бідних! Мав би-сь щастячко!..

З тим напуттям легінь і пішов. Іде, іде — й потрапив у хащу. Нараз при дорозі увидів криницю, а коло неї — хлопчика. Не встиг запитати, як дітвачина опинився в такій глушині,— той почав проситися:

— Няньку, візьміть мене із собою!

— Який я тобі нянько?— зчудувався легінь.

Але дітвак не переставав казати своє — просив та просив, аби його взяти із собою. І легінь відповів:

— Добре! Візьму тебе. Але мусимо йти пішки, бо не маємо коня.

— Як ви, так і я,— погодився хлопчик.

Ішли, скільки йшли, і як дісталися до міста, першим ділом зайшли під шатро, де можна поїсти. Але тут легінь згадав, що у нього немає ні крейцера. Не залишилося нічого, як сидіти й слухати розмови про новини в місті.

— Ей, голуби любі,— оповідала перекупка,— дуже в нас велика новина! Цар дав оголосити, що його донька дуже хвора, та й досі не знайшовся такий чоловік, котрий знав би щось допомогти.

— Няньку мій дорогий,— заговорив дітвак.— А ми її вилікуємо, правду я кажу?

Легінь, що й без того не міг собі ні в чому дати ради, видивився на малого хлопця й покрутив головою, даючи тим знати, що не можна таке лопоніти при язикатій жінці. Та дітвак — дітваком, не знає, що лопоче. Каже далі:

— Вилікуємо!

Йой, як ухопилася пліткарка за ту бесіду, то вже і не знала, на котру ногу стати, так її свербіла нетерплячка переказати все цареві. Нараз вона лишила торговицю й — до царського двору, бо хотіла першою передати вістку, що там такий і такий купець та його син знають якісь чари для хворої царівни.

Скільки було при дворі прислужників — усі побігли розшукати купця з хлопчиком, аби привести їх до хворої царівни. Доставили обох до палацу, а цар мало не плаче:

— Як можете щось допомогти, вилікуйте її, бо вже давно, й не знаю відколи, ні жива, ні мертва!

Безпорадний легінь відпирається:

— Та я не розуміюся в лікуванні й стільки, як чорне за нігтем. Ото дурне дітвача щось лопоніло під шатром, але я за нього руку не кладу! То не мій дітвак, бо я ще й не жонатий!

А малий своє:

— Няньку, не журіться, вилікуємо молоду царівну!

Що було чинити? Не встиг легінь сказати ні слова, як їх уже спровадили до хворої. Коли зосталися одні, хлопчина шепнув:

— Няньку мій солодкий, вийміть лишень із кишені лайбика золотий листок!

— Що ще за листок?— аж трусить легінем.— Не є в мене ніякого золотого листка!

— Є, няньку, є! Ви сягніть рукою у кишеню — він там,— квапить хлопчик.

Легінь розгубився, не знав, що й казати. Вже сердився й не сердився, але сягнув рукою у кишеню і — диво дивне!— там справді лежав золотий листок. Малий дохторик одразу приложив його до чола царівни, і її бліде лице помалу-помалу — та й зарожевіло.

З великою радістю старий цар сказав:

— Ну, синку мій, я перед тобою буду боргувати, ачей, на віки вічні! Якщо кажеш, що ти нежонатий, візьми собі за жону одну з моїх доньок — у мене їх три. Правда, одна уже вдовиця, вибирай котру хочеш, радо візьму тебе своїм зятем.

Легеневі дуже сподобалося таке цареве слово, і він повів оком до наймолодшої царівни, яка уже цілком виздоровіла. Але хлопчик смикнув його за рукав:

— Няньку мій солоденький, не вибирайте жодну із дівок. Беріть собі вдовицю, бо ви не знаєте, як жити, вам треба мудру жінку.

Легінь подумав, що насправді він дуже безпорадний, тому послухав ту пораду і попросив за жону вдовицю. Цар із того дуже здивувався:

— Чую, синку мій, що ти собі вибрав мою доньку-вдовицю. Раз так, то я передаю тобі одразу півцарства.

І справили велике весілля.

На другий день малий хлопчик каже:

— Няньку мій солоденький, піду я вже додому й залишу вас самих. Та ви тепер на доброму місці.

Ви, людкове чесні, й не збагнули, хто був той дітвак, котрий так уміло все робив. А то було те щастячко, яке легіневі просила бідна жінка.

ПРО КОРЧМАРЯ І ДІДА-ВСЕВІДА

Казка починається з одного попа, який під час казання проповідував:

— Блажен той, хто роздає майно бідним, бо тому відплатиться сторицею.

Про ту проповідь люди не раз казали багатому сільському корчмареві. А він хотів почути все те від самого попа — і теж пішов до церкви. Став за дверима й слухає. Піп і сього разу казав слова святого письма:

— Блажен той, хто роздає своє майно бідним, бо йому відплатиться сторицею.

Корчмар розмірковував, що раз стільки народу слухає попа, то він говорить правду. Вернувся додому та й почав ділити своє майно бідним. Жона плакала-кричала, але корчмар робив своє. Дійшло до того, що і сам збіднів, навіть не мав чим виплатити право на корчмарювання. З корчми його вигнали, то що було чинити? Роздав між бідними і те, що в нього залишилося, та й пустився в жебри. Але все надіявся: колись йому відплатиться сторицею, а то буде найліпший гешефт!

Ходячи по світу, він натрапив на іншого старця. А то був не хто інший, як Дідо-всевідо. Потоваришували два мандрівники і домовилися так, що будуть жебрати удвох. Якось зайшли до одної хижі, і там подали їм доста велику грудку овечого сиру. Виходять вони з хижі, й Дідо-всевідо каже:

— Слухай сюди, брате по нещастю! Відклади той сир, увидиш, як нам посмакує завтра.

Корчмар поклав сир до своєї тайстри. Але вже дуже був голоден і почав помалу щипати із грудки та потай класти в рот. Другого дня вранці, коли настав час снідати, Дідо-всевідо каже:

— Ну, брате по нещастю, вийми з тайстри сир, та будемо їсти.

Корчмар одразу забідкався, що уночі там, де вони спали, коти з'їли сир...

— Ну, не біда,— сказав на те дідо,— коли ти не уважав на сир, лишимося обидва голодні.

Ходили, ходили і куди лише не завертали — ніде раз їм не дали поїсти. Обидва з голоду вже ледве переставляли ноги. Тоді старий заговорив:

— Слухай сюди, брате по нещастю! Сам видиш, що на жебрах далеко не потягнемо. Я би радив так, аби ми видали себе за мандрівних дохторів.

Корчмар із ним погодився. Ще того дня примандрували до якогось міста і попросилися там на ніч до одної бабки. Вона прийняла бідних жебраків. Почали звідати її, що нового в місті. Стара відповіла:

— А новина вже й не новина, бо вже п'ять літ минуло, як захворіла донька нашого царя. І не є чоловіка у білому світі, що міг би помогти.

Дідо-всевідо на те каже:

— Підіть завтра до царя і сповістіть йому, що у вас заночували двоє дохторів. Вони беруться вилікувати його хвору доньку.

На другий день бабка пішла до царя і розповіла, що у неї заночували двоє, які можуть вилікувати молоду принцесу. Цар нараз закликав обох дохторів до свого палацу. Коли вони стали перед лицем царя, Дідо-всевідо каже:

— Пресвітлий царю! Відпусти нам окрему кімнату і розпорядитися, най принесуть туди корито теплої води. Дай нам ключа від тої кімнати, бо хочемо замкнутися і приготувати свої ліки так, аби ніхто не видів та не заважав.

Цар розпорядився принести в кімнату корито теплої води. Прислав свою доньку й довірив її рукам дохторів. Вони замкнули двері й почали лікування. А лікували так. Дідо-всевідо мовив корчмареві — най посіче принцесу на сто кавалків. Корчмар то вчинив. Далі старий порадив корчмареві добре вимити кожний кавальчик тіла. Корчмар зробив і те. Тоді Дідо-всевідо розрубані частинки припасував так, як вони лежали перед тим, дихнув на них, і дівчина ожила — стала ще кращою, як доти. Відімкнули двері, й молода принцеса, танцюючи, побігла до царя — похвалитися, що вона здорова.

Цар дав розказ виплатити дохторам мільйони, та Дідо-всевідо нічого не взяв, і вони собі пішли без гроша в ки-

шені. Корчмар дуже розсердився і почав докоряти й погрожувати Дідові-всевідові, що він його лишить.

— Чого мені з тобою ходити? Я уже й сам знаю, як треба лікувати, то й буде в мене заробок. А як залишуся з тобою, то справді доведеться з голоду померти.

Корчмар пішов од Діда-всевіда — рушив у той бік, куди йому виділося ліпше. Ходить, мандрує і одного разу зайшов до якоїсь іншої столиці. Почав звідати людей, що нового в місті. Йому розповіли, що вже кілька років хворіє цариця, й не є того дохтора, який би її вилікував.

Корчмареві не треба було, аби про нього доповіли в царському дворі — він заявив про себе сам, і цариця прийняла його. Дохторові нараз відпустили окрему кімнату, принесли корито теплої води й положили до неї царицю. Він посік нещасну на сто кавалків, потому їх вимив і почав складати наново докупи. Але корчмар не знав тому порядку, і частинки тіла ніяк не приставали одна до одної, весь час розпадалися.

Корчмар увидів, що його дохторські знання нічого не варті, й страшенно налякався, що його повісять, коли дізнаються про те, як лікував царицю. Зі страху він зайойкав на весь світ. Почув Дідо-всевідо, що з корчмарем біда, й прийшов у палац. Він уже знав, що наробив корчмар. Увійшов до кімнати й почав докоряти:

— Та що ти вчинив, нещаснику? Видиш, що без мене нічого не вдієш? Ну, вимий лиш оті кавалки, а тоді красненько складемо докупи!

Так і зробили. Дідо раз дихнув на мертву царицю, вона ожила — та ще й стала в сто разів молодша і в сто разів краща, як була доти. Цариця так раділа, що до неї вернулася молодість, що вона здорова, аж обсипала дохторів грошима. Але Дідо-всевідо знову не взяв нічого. Корчмар дуже злився, та що було робити: вилікував не він, то й мусив мовчати.

Дідо попросив тільки лопату і мотику й віддав їх корчмареві, аби взяв із собою. Корчмареві дуже не хотілося брати на плече лопату й мотику, а старий чекав — доти не вирушали. Аж потім двоє жебраків пустилися далі та й знову йшли разом. На одному місці Дідо-всевідо став і каже корчмареві:

— Ну, брате по нещастю, копай отут землю!

Корчмар не мав охоти згинатися з лопатою чи мотикою, але мусив слухати старого і взявся до роботи. Копав він,

копав і несподівано натрапив на зариту бочку. Вона була повна золотих і мідяків. Корчмар дуже зрадів. Вийняли вони бочку, склали окремо золоті, окремо — мідяки, аби було легше поділитися. Коли грошики лежали двома купами, Дідо-всевідо розсудив:

— Мідяки твої, а золоті дістануться тому, хто з'їв тоді сир.

Корчмар став доводити, що сир з'їв він сам. Але Дідо-всевідо хотів провчити корчмаря і не приймав його слова:

— Адже ти мені казав, що коти поїли сир!

Корчмар клявся-божився, що тепер говорить правду. І Дідо-всевідо сказав йому так:

— Видиш, зробив ти мудре діло, що роздав своє багатство бідним. Айбо ти захотів бути не мудрим, а хитрим. Можеш собі взяти усі гроші, та нам із тобою не по дорозі. Бо мудрість і хитрість — то не є одно!

І не знати, як там було далі, бо казці кінець

ЯК МАНДРУВАЛИ ДР

Колись давно зійшли[illegible] [illegible]а легіні-мандрівники. Один із н[illegible] [illegible] другий — ковалем. І домовилися т[illegible] [illegible]двоє будуть мандрувати, доки не н[illegible] [illegible]яка би їм підходила. Ходили-манд[illegible] [illegible]до міста і весь час були разом: двоє сні[illegible] [illegible]ували і вечеряли, двоє навіть спали.

Якось [illegible] [illegible]ли з одного міста в інше, а треба було перейт[illegible] [illegible] пустелю. За день ніяк не могли добратися до міста [illegible] [illegible]ли заночувати в корчмі, що стояла там, серед пустел[illegible] [illegible]ли собі два мандрівники в корчму та й попросили [illegible] Але на те корчмарева служниця розплакалас[illegible] [illegible]ні звідають її — чому вона плаче.

— Я плачу,— [illegible]повіла мандрівникам служниця,— бо шкодую вас, м[illegible] [illegible]та красні легіні. Сеї ночі вас тут повбивають.

Легінь-ковал[illegible] [illegible]якався, та легінь-м'ясник умовляв його, аби не [illegible]

А десь коло пів[illegible] [illegible]ь до корчми дванадцять розбійників. Увиділи ве[illegible] [illegible]ників і почали грозити їм смертю. Коваль побліл[illegible] [illegible]дихав, а м'ясник не мав ніякого страху. Розбій[illegible] [illegible]разу пішли до бічної кімнати і почали там пити [illegible]е напилися, то закликали до

себе легінів-мандрівників, і старший знову став на них кричати:

— Як ви сюди посміли зайти?! Тепер вам буде смерть! — та й наказав вивести легінів на двір і там їх повбивати.

Тоді м'ясник говорить:

— Чесне товариство! Я вже виджу, що мені й моєму побратимові по сьому не жити, але дозвольте перед смертю випити один погар того вина, котре п'єте ви!

Старший розбійник погодився і навіть сам налив йому вина. Легінь узяв той погар, але не пригубив, а кинув його вгору — і погар із вином нараз прилип до стелі. На те всі розбійники тут же позасинали. Сон узяв і корчмаря, його жону і дітей.

Тоді м'ясник каже ковалеві, що він іде в місто за людьми — най прийдуть сюди і пов'яжуть розбійників. Та й наказує, що доки він не вернеться, в кімнату нікого не [illegible] бонь боже, одірвати від стелі погар, бо розбійники одразу прокинуться.

[illegible]кнув зовнішні двері, закрив у корчмі [illegible] туди не впускав. А легінь-м'ясник зайшов до корчмаревого хліва, вибрав собі найліпшого коня-бігуна та й поскакав у місто.

Через якусь годину в пустелю, до корчми, примаршерувала рота вояків. Корчму оточили, але м'ясник сказав, що не треба корчму обступати, ліпше зайти в кімнату, де сплять усі розбійники, і пов'язати їх.

Коваль відімкнув двері, вояки зайшли і позв'язали розбійників, котрі все ще спали. Потім м'ясник узяв той погар, що перед тим підкинув угору, й відірвав од стелі. Розбійники, корчмар і його родина нараз попрокидалися. Старший розбійник аж зітхнув та й каже, [illegible] м'ясникові:

— Та ти нас добре обдурив!

Почали вояки повсюди заглядати. Взяли на допит корчмаря, але він нічого не хотів говорити, все затаював, бо був заодно з розбійниками. Тоді розбили двері на обох пивницях і в одній знайшли немало убитих людей, а в другій — преповно золотих дукатів та інших скарбів. Усе то розбійники награбували по містах та позносили сюди.

Вояки, на розказ свого старшого, там же на місці постріляли дванадцятьох розбійників, а корчмаря з родиною забрали. Із найдених у пивниці грошей добру частку дали м'ясникові. А він був дуже вдячний корчмаревій служни-

ці, котра хотіла врятувати їх від смерті, навіть плакала, що їх повбивають,— тому дав ті гроші їй. Дістав зі скарбів частку і легінь-коваль.

На тому двоє побратимів мусили розійтися, бо легінь-м'ясник і дівка-служниця скоро повінчалися і жили собі в щасті та достатку. А хто знає, може, ще й донині вони десь живуть, якщо м'ясникові вдалося обдурити й смерть.

ПРО ДВОХ КУМІВ

У якомусь місті, не в нашій околиці, був великий торг. Зібрався на торговицю один бідний швець. Йде, йде і по дорозі зустрічає кума-хлібороба. А до міста було геть далеко, і вони домовилися так, що у дорозі будуть разом, аби допомагати один одному. Та й чому би ні? Чому би кум не допоміг дорогому кумові!

А коли прийшли до міста, то найпершим ділом погодили між собою те, де мають зійтися, аби разом рушати додому.

Швець витратив на торзі останні грошенята — залишився в нього один крейцер. А в кума-хлібороба ще дещо було на зворотну дорогу. Два подорожні почали скаржитися на долю, і бідкання закінчилися тим, що швець попросив кума-хлібороба:

— Слухай сюди, куме, чи не дав би ти мені поїсти, доки дійдемо додому?

— Та де би ні? — сказав хлібороб і давав шевцеві їсти-пити, де їв і пив сам. На останній зупинці зайшли собі й до корчми. Кума-хлібороба зморила дорога, і йому би тепер не зашкодив якийсь ковток паленки. Та в нього залишилося вже тільки п'ять крейцерів, а за такі гроші не дали би випити на двох — один погарчик коштував шість крейцерів. Тоді швець почав казати кумові, що в нього залишився лише один крейцер, але як дуже треба, то позичить йому і останнього.

Кум-хлібороб задумався: «Якось тото чудно! — каже сам до себе.— За всі три дні, відколи ми в дорозі, я давав йому і їсти й пити, а тепер він на свій же хосен позичає мені один крейцер. Ну, та вже най буде!»

Узяв чоловік крейцера, заплатив за паленку, і випили обидва.

Дійшли вони до свого села, і швець звідає кума-хлібороба — коли той віддасть крейцер? Хлібороб на те сказав,

аби він не журився, бо десь через тиждень дістане свого крейцера назад. На тому кумове й відклонилися.

Тиждень минув так швидко, гейби його й не було, і швець прийшов до хлібороба, аби той віддав борг. Та селянин не міг ніде роздобути крайцера і попросив позичальника зачекати іще один тиждень.

— Ну, добре, най буде! Почекаю ще тиждень,— пристав на те швець.

Другий тиждень минув ще скоріше, і кум-швець прийшов до кума-хлібороба просити свій крейцер. А селянин не міг і тепер віддати йому борг. Та й без того, аби знов хитрити, захотілося йому позбиткуватися із кума. І, коли той увійшов, кум-хлібороб прикинувся мертвим. Жінка заливалася слізьми над своїм чоловіком, аж страшно було слухати, як йойкає.

— Чого ти так плачеш? — зазвідав її швець.

— Як мені не плакати,— відповідає жінка,— коли мій чоловічок уже лежить простертий!

Кум-швець почав дуже шкодувати, що такий добрий челядник помер, і сказав, що хоче за нього помолитися. Узяв кусочок свічки, запалив її і поставив мертвому на ніс, а сам став на коліна. Свічка швидко стала догоряти, і кум-хлібороб нараз заворушився. Увидів то кум-швець і з радістю закликав куму:

— Біжи, кумочко, сюди, бо чоловік пробуджується! Він уже живий!

Одразу задув свічку на кумовому носі й почав докоряти, що з-за одного крейцера не варто було втікати на той світ.

Тоді домовилися знову, що швець почекає іще один тиждень. Але бідний хлібороб так і не змігся на крейцер. Що було чинити? Думав собі, думав та й збив домовину. Потім виніс її на горище, а коли увидів, що швець іде по борг, ліг у домовину. Жінка стала плакати-заводити, аж не пам'яталася. Позичальник увійшов і звідає куму:

— Чого ти так плачеш?

— Як мені не плакати,— відповідає жінка.— Мій чоловік помер знову!

— А де він?

— Ой, на горищі, в домовині!

Кум-швець виліз на горище, взяв домовину на плече і зніс її униз. Потім, не сказавши кумі ані слова, почалапав із ношею геть. Але його почало водити, бо завернув у хащу, звідки не знав дороги ні додому, ані в інший бік.

Мусив іти вперед навмання, не хотів лишити кума-хлібороба. Правда, дуже змучився від тяжкої ноші. Уже минула й нічка, розвиднілося, а чоловік не знав, де подітися. Іде він, іде — і перед ним з'явилася велика будівля. Зайшов туди, аби щось поїсти. Поклав тяжку домовину в сінях, а сам зайшов у першу кімнату, в якій увидів довгий стіл, накритий на шістнадцять чоловік. Пройшов до другої кімнати, а там — шаблі, рушниці, пістолі та ще інша зброя. А в третій кімнаті купою лежали вбиті люди. Швець застиг од страху і вже йому не треба було ні їсти, ні пити. Швидко заліз під постіль.

Коли господарі будинку, а то були злодії-розбійники, прийшли полуднувати, один із них каже:

— Який богочко добрий, як дбає про нас, ще й дров нам приніс! — він подумав на ту домовину, що лежала в сінях.

Зайшли до кімнати і посеред неї висипали страхоту грошей. Один із побратимів ухопив сокиру й затяв у домовину. Кум-хлібороб дуже налякався і почав кричати. А швець під постіллю подумав, що кума-хібороба вже вбивають, і так само підняв крик. Розбійники з такої несподіванки нараз порозбігалися, забули й про полуденок — кожний тікав, не тямлячись, куди вели очі.

А два куми повилізали — один із домовини, другий з-під постелі — сіли собі до столу й погостилися. Потім мирно почали ділити велику купу золота і срібла. Кожний свою частину вимірював шапкою. Але, як поділилися, кум-швець і далі вимагав, аби кум-хлібороб віддав йому крейцера. Слово поза слово — і посварилися так, що хлібороб жбурнув у шевцеву голову повною шапкою грошей. А один розбійник повернувся, аби щось підгледіти, і якраз увидів крізь вікно ту сварку. Він одразу пустився втікати, як ошпарений, бо гадав, що то б'ються чорти. І розбійники зі страху дали ногам знати — побігли так, що вже й не вернулися.

А два куми з великими грішми подалися додому, помирилися та й, на мою душу, вам кажу, живуть і донині, як не повмирали.

ПРО БІДНОГО МАНДРІВНИКА

Одного разу в царському дворі здох старий кінь. Царські ловці отруїли труп, відвезли його недалеко в хащу й поклали при дорозі: найдуть оту здохлятину звірі, наїдяться і самі повитягають лапи.

Незабаром тією дорогою ішов один легінь, що з бідної родини пустився по світу. Він розум мав при собі, тому на все міркував. І легінь увидів, що ворон, котрий дзьобав здохлого коня, перевернувся догори ногами. Мандрівник, подумавши, підняв того ворона, запхав собі в тайстру і подався далі. Заглибився у хащу й заблудив — не знав, куди йти. «Сяду відпочити»,— розміркував собі.

Тоді розклав ватру і перебув коло неї ніч. Вранці знайшов дорогу і подався далі, міркуючи про себе: «Ба куди веде мене дорога — до якогось міста або до села?..» Іде, іде й приходить до замку, у котрому звили собі гніздо злодії-розбійники. Зайшов туди, але ніде нікого. Вийняв із тайстри ворона, обскуб і засмажив. Готову смаженину поклав на столі, як має бути до полуденка, а сам заліз під постіль.

Повернулися додому дванадцять розбійників. Увиділи на столі смаженину, і один злодій вигукнув:

— Буду брехачем, коли тут не сховався якийсь майстер-кухар! Замкніть двері й станемо глядати, бо звідси він так легко не втече!

— Ей,— відповів на те проводир,— сідайте раз до столу та покуштуймо смаженину, а того майстра-кухаря, котрий нам її подав, знайдемо потім.

Він розділив засмаженого ворона на стільки частин, скільки було розбійників, і почали їсти. Хто скуштував першим, той перекинувся раніше, а скоро вже не було ні одного, хто би не взяв до рота смаженини з отруєного ворона, і попростягалися під столом навіки.

Тоді бідний мандрівник вибрався з-під постелі. З-помежи зброї, яка була в замку, він вибрав собі шаблю, прихопив ліпший одяг, насипав повну тайстру грошей і — гайда в дорогу. Рушив далі хащею. А в хащі полив дощ, і легінь невдовзі промок до рубця. Та й іти уже не міг, бо геть прохолов. З бідою викресав огню, знову розклав ватру і грівся коло неї аж до рана.

На зорі подався у дальшу дорогу й дійшов до одного великого болота. Воно густо поросло усілякими мочаристи-

ми травами, але йти по ньому було неможливо, бо навіть купиння провалювалося. Думав, думав мандрівник і додумався до того, що витесав шаблею дві дошки. Одну собі положив під ноги, другу закинув сперед неї. Затим ступив на другу, а перейдену підняв і поклав поперечу. Так робив собі кладку через увесь мочар і перейшов помалу на той бік. Ледве став на берег, як видить там якогось пастушка.

— Ти що за один?— озвався першим мандрівник.

— Я служив у багача,— відповідає хлопець,— але десь пропала-запропастилася вівця, і газда мене вигнав. Я лишився з одним канчуком.

Тоді легінь каже:

— Ну, цімборе, добре, що ти трапився. Від сього дня будеш за слугу мені — поможеш носити всяку всячину.

І мадрували вже удвох: ішли та йшли, а що їм було треба, куди і доки йти — того й самі не знали. По довгій дорозі увиділи красивий палац. У тому палаці жив жорстокий цар, а в того царя була одна донька. Вона славилася тим, що могла відповісти на кожну загадку, і дала всім знати, що віддасться хіба лиш за того, кому не зможе відповісти.

Дізналися два мандрівники — з чим треба заходити до царської доньки, і приголосилися, що вони хотіли би поговорити з нею, дещо зазвідати її.

Двом мандрівникам дозволили зайти у палац. Прийняли їх радо, як гостей, дали їсти й пити і сказали, що рано-раненько, о восьмій годині, будуть допущені на вислух до мудрої принцеси. Та й дали їм знати: якщо царська донька не зуміє комусь відповісти — за того віддасться, але якщо відповість, тому, хто запитував, не минути смерті!

Другого дня рано, о восьмій годині, з'явилася принцеса і гукнула:

— Ну, на що мені треба відповісти?

Прийнявши той виклик, легінь зазвідав царську доньку:

— Я, подорожуючи, знайшов ворона, і на мій розказ він убив дванадцятьох людей. Що се може бути?

— На те я не знаю, як відповідати,— почервоніла дівчина.

— Іду собі далі,— продовжував бідний мандрівник.— А передо мною появився мочар. Як його перейти, аби нога в ньому не загрузла? Я брав дорогу з-поза себе і клав сперед себе. Що се може бути?

Царська донька довго ламала голову, та нічого не могла сказати. Тоді розпорядилася замкнути легіня та його слугу в сусідніх кімнатах, та дати їм усього, аби там добре малися. Вона задумала таке: кожну нічку буде засилати до молодого легіня по одній дівці-служниці. Вони задурять гостя ласкавими словами й вивідають у нього розгадку.

Але не був дурний і слуга — подумав, подумав і сказав мандрівникові, як викрутитися:

— Ану, зроби так, як тобі пораджу, і царська донька буде твоя. Слухай лиш сюди! Є в неї дванадцять спокусливих дівок та ще й одна від одної краща. Кожна буде пестити тебе, аби лишень прозрадив таємницю своїх двох загадок, котрі ти дав принцесі. Та не скажи жодній ні словечка, бо тоді тобі кінець. А коли вже будуть дуже насідати, я почую, забіжу в кімнату і добре відшмагаю дівку канчуком.

Порада була добра, бо служниці-спокусниці й справді поводилися так, як віщував слуга. Коли хлопець відчував, що пора втрутитися, він вибігав із другої кімнати і пригощав дівку канчуком, доки не втікала. Так дістала своє кожна з дванадцяти спокусниць, і жодна не прознала мандрівникову таємницю. Правда, дівки мовчали про те, що кожна була бита канчуком.

Наостанок зайшла у кімнату сама царська донька. Вона так само почала ласкавими словами та медовими поцілунками задурювати легіня і слово за словом виманила від нього таємницю, почула історію двох його пригод. Але й вона дістала від слуги канчуком — ще більше, як служниці.

На другий день рано, о восьмій годині, жорстокий цар дав розказ привести мандрівників і виголосив їм смертний присуд, бо донька відповіла на загадки.

Дорогою на шибеницю слуга шепнув своєму побратимові:

— Ану, попроси, аби перед стратою дозволили дати царській доньці і третю загадку: «Що сталося із служницями за ті дванадцять нічок, доки ми сиділи у темниці?».

— Добре,— мовив мандрівник і, прийнявши пораду слуги, попросив принцесу, аби вона дозволила зазвідати ще раз.

Царська донька дала на те дозвіл. Тоді він сказав:

— Я би мав сміливість зазвідати принцесу таке, що ста-

лося з дівками-служницями за ті дванадцять ночей, коли я був запертий у темниці?

Служниці почали пересіптуватися, питати одна одну:

— Та й тобі дісталося? Та й тебе відшмагали?

Може, заговорили би і про царську доньку, та вона не відповіла, а підійшла до мандрівника, красно його поцілувала і вибрала собі за чоловіка.

Живуть вони разом і до сього дня. Так говориться у казці, а казка не бреше. Бреше хіба що дідо, коли розказує її.

ЗАВОРОЖЕНА ПРИНЦЕСА

Жив, де не жив, старий корчмар, а в того корчмаря були два сини. Один звався Грицем, а другий Данилом. Той Гриць ходив надутий і гордий. А Данило був спокійний і лагідний, тому всі його любили й називали частіше Даньком. Та старий корчмар не раз казав:

— Увидите, що з Гриця вийде великий пан, а з Данька не буде ніякого набутку.

Та одного разу сталося таке, що до корчми зайшли два пани. Доки Данько подавав на стіл, Гриць із вітцем розговорилися з гостями. Один із панів почав розповідати, що не так уже й далеко звідси стоїть високий замок, а у тому замку є заворожена принцеса і зняти з неї чари годен лише той, хто щасливо видержить три випробування. Твердо пообіцяно, що хто таке докаже і тим врятує королівську доньку, той дістане її за жону, а з нею — й королівство.

Ой, Гриця одразу штовхнула в бік та звістка — а що, якби вистояв ті випробування? Великий пан, а може, й сам король, міг би стати з нього! Сказав про те швиденько вітцеві і замість того, аби ліпше обміркувати діло, він — як ото кажуть, біг пес через овес,— зладився в дорогу. Напхав кишені та каштука золотом, скочив на коня.

Скаче, скаче на коні геть довго. І раз лише видить — посеред дороги стоїть якась купина, а навколо неї — страшно скільки мурашні. Коли він наблизився, то велика червона мурашка почала просити:

— Гей, витязю, не розтопчи нам хижку. Повір, не пошкодуєш. За добро чекай добра!

Але хлопець пропустив прохання коло вух, якби нічого і не чув. Навів коня на саме мурашине гніздо, розтоптав його і поскакав далі. Гей, яку біду вчинив мурашкам!

І я певний, не благословення посилали слідом за тим витязем, що понісся на коні галопом.

Отак, скачучи, Гриць виїхав до якогось озера, у котрому плавало дванадцять качок. І не знати, чи тямив, що чинить, бо відразу зійшов із коня і почав метати у качок дрібними камінцями. Тоді до нього заговорив качур:

— Ей, витязю славний, не жбурляй ти у нас камінцями, бо ще якусь качку вдариш по голові!

Але Гриць кидав камінцями, доки йому хотілося. На щастя не втрапив ані в одну качку. Коли нарозважався, поїхав собі далі.

Кінь довго біг і добіг до хащі, в якій стояв замок. Його дах і вежа світилися вже здалека, і так вам блищали, що той блиск сліпив коня, і кінь не міг ступити ні кроку. Треба було коневі пов'язати очі — аж так дійшов помалу до воріт. Гриць зіскочив із коня і став відкривати великі ворота, але, зрозуміло, вони не відчинялися. Тоді почав бити кулаком, а далі взяв у руки тяжкий камінище і загупав ним. Словом, зчинив такий страшний шум, якби став під замком сам цар-поганин або якийсь заклятий король.

На той гриміт збоку від воріт відкрилося віконце, виглянула з нього стара баба і звідає витязя:

— Ну, хто там, чого треба?

Легінь гордо відказав:

— Я — витязь Гриць, який визволить заворожену принцесу!

На те стара закрила віконечко, і треба було довго ще чекати, доки відчинилися ворота, у котрі гордо ступив Гриць. Баба за ним замкнула ворота, узяла на плечі великий міх проса і повела гостя на один красний луг. Там розтрясла просо і сказала легіневі так:

— Доки сонце зайде, маєш зібрати у міх просо, яке я розтрясла, але гляди, аби ні одного зернятка не сміло пропасти.

І стара лишила легіня самого. Він ліг на траву та й почав визбирувати зернятка. Уже назбирав стільки, що дно міха злегка накривалося, а тоді подумав собі й каже:

— Ачей, я не наївся дурних грибів, аби старій бабі визбирував просо, яке й полічити не можна! Ей, ліпше я на травичці висплюся!

Так він і вчинив. Ліг собі й заснув. Коли протер очі, над ним стояла стара баба. Увиділа, що міх майже порожній, покрутила головою й каже:

— Недобре то так!

І одразу залишила Гриця. А він заснув і знову спав собі спокійно аж до ранку, просо й не снилося йому. Пробудився — над ним стара баба, а в неї дванадцять золотих ключів. Вона взяла легіня за руку і повела на середину лугу, де було красне озеро. Там кинула у воду дванадцять ключів і наказала хлопцеві:

— Доки сонце зайде, маєш найти оті ключі!

І з тим пішла геть. А Грицеві й на гадці не було глядати ключі. Лише одне вертілося йому в голові: коли вже його пропустять у замок?

На заході сонця прийшла стара баба. Увиділа, що в хлопця — жодного ключа, і мовчки покрутила головою. Тоді взяла його за руку та й повела в замок.

Ну, тут Гриць мав на що вилуплювати очі! Усе було із чистого золота, срібла та діамантів. Зайшли в одну велику світлицю, посеред якої стояли три дівчини, накриті з головою прозорим покривалом. Усі три були такі-такі схожі, що, годі би між ними знайти якусь різницю. Ну, легіню, тепер бережися!

Стара баба мовила:

— Ти, витязю, взявся за три випробування, аби визволити з чарів заворожену принцесу. Два з них ти не видержав, тепер маєш третє. Вгадай, котра з трьох дівчат — принцеса. Даю тобі на думання годину.

Але Гриць не хотів сушити собі голову аж цілу годину, він одразу випалив:

— Я собі гадаю, що принцеса та, котра стоїть справа.

На те слово троє невідомих скинули із себе легенькі покривала, і виявилося, що принцеса була посередині, а з боків стояли змії-шаркані. Нараз ті два змії прискочили до хлопця, схопили його й викинули крізь вікно у страшне провалля, де він розтовкся геть на дрібний мак. З такого вже ніколи не постане чоловік!

Гей, а дома усе ще чекали, коли вже син заведе до хижі невістку-принцесу! Чекали, чекали, але все даремно. І одного разу Данько почав казати:

— Дорогий мій няньку, я піду за Грицем,— а може, впав у якусь біду, і я йому поможу? Та й хто знає — може, мені вдасться визволити з чарів заворожену принцесу і я на ній оженюся.

Старий на те не сказав ні слова. Та й не заперечував. Має син охоту — най іде!

А Данько не дуже церемонився — узяв цураву тайстру, положив собі окраєць хліба і так, як був, пішки подався у світ.

Ішов, ішов і посеред дороги увидів купину. Але він зробив не так, як його старший брат, а обережно обійшов мурашине гніздо, аби не розтоптати. Червона мурашка похвалила хлопця і сказала, що за доброту вони йому віддячать.

Данько пішов далі й так само увидів перед собою озеро, у котрому плавало дванадцять качок. Уже сів перепочити і сунув руку в тайстру, аби дещо поїсти. Крихти хліба згріб у жменю і кинув у воду. Качки видзьобали їх, а качур подякував і також сказав, що за доброту віддячаться хлопцеві.

Данько перепочив, мало перекусив та й подибав далі. Помалу-помалу й дійшов до воріт замку. Тут, як і годиться, став чекати, не ламався в заперті ворота. Стара увиділа його, відчинила маленьке віконце і зазвідала — хто він, чого хоче. Данько відповів м'яким голосом:

— Я би хотів, бабко, визволити з чарів заворожену принцесу.

На те стара відкрила ворота і пропустила гостя. Вона взяла на плече міх проса і повела хлопця на красний лужок. Там порозгрясувала просо і мовила Данькові:

— Доки сонце зайде, маєш зібрати у міх просо, котре я розсіяла. Але гляди, аби не пропало ні одного зернятка!

Стара собі пішла. Данько тяжко-претяжко зітхнув і взявся за діло. Можете повірити, не споро йшла робота.

Раз лише Данько видить, що коло нього з'явилася страхота мурашок, і всі збирають просо та носять у міх. Минув зовсім малий час — і зернятка вже були в міху, хоч сонце стояло ще геть високо — на кілька тичок. Червона мурашка, що теж була тут, сказала Данькові:

— За те, що по дорозі ти не розтоптав нашого гнізда, ми з вдячністю прийшли тобі допомогти. За добро ми платимо добром.

По сих словах мурашки позникали. Глипнув Данько, а перед ним — баба. Вона увиділа, що просо до зернини зібрано у міх, і сказала, що все дуже добре. Тоді взяла Данька за руку і повела в замок. Відчинила хлопцеві одну красну кімнату, де міг собі добре поспати до ранку. А вранці стара баба прийшла знову і принесла з собою дванадцять золотих ключів. Вона взяла Данька за руку

і спустилася із ним на середину лугу, де було красне озеро. Ключі кинула у воду та й каже Данькові:

— До полудня маєш їх знайти!

Сказала й пішла геть. Данько почав ламати собі голову — що йому чинити? Але недовго міркував, як явити золоті ключі, бо глипнув у бік озера і нараз увидів, що просто до нього підпливає дванадцять качок і в кожної у дзьобі по одному ключику! Вийшли качки на берег і всі ключі передали хлопцеві. А качур пояснив, що то вони віддячили за крихтини хліба, які Данько кинув у воду качкам, коли йшов сюди — вони за добре діло віддячують добром.

Необавки прийшла стара баба, увиділа ключі у Данька і каже:

— Дуже добре!

Тоді взяла його за руку та й повела в замок. Зайшли в одну велику світлицю, посеред якої стояли три дівчини і всі три однакові, під якимсь прозорим покривалом. І стара сказала:

— Ну, дорогий синку, узявся ти визволити з чарів заворожену принцесу. Два випробування щасливо видержав. А тут буде третє. Маєш відгадати, котра із трьох дівок — королівська донька. Даю тобі на думання годину. Коли не берешся, то йди собі туди, звідки ти прийшов, бо інакше пропадеш навіки.

Данько зостався на годину сам і думав-відгадував. Коли стара вернулася, хлопець відповів:

— Я собі гадаю, що королівська донька мала би стояти посередині.

По тих словах троє невідомих зняли із себе покривала. І справді, посередині була поставна, як русалочка, молода принцеса, а з обох боків стояли змії-шаркані, котрі одразу вилетіли у відчинене вікно.

Тоді королівська донька ступила до Данька і мовила йому такі слова:

— Ти визволив мене, славний витязю, і за те я тобі вдячна. Коли хочеш — будь від сього дня моїм чоловіком і господарем!

У Данька з грудей мало не вискочило серце. Він полюбив принцесу — поставну, як русалочка, і радо прийняв її руку, а їй віддав свою.

Скоро вони побралися, відгуляли велике весілля і жили щасливо, доки не повмирали.

ЗАЛІЗНОНОСА ІНДЖІ-БАБА

Далеко-далеко, може, аж за сімома морями, жив бідний чоловік. Він мав одну доньку, яку звали Ержіка. А по сусідству жила жінка, що так само мала одну доньку, яку звали Маріка. Ержіка часто приходила до Маріки гратися, і вони стали приятельками.

Одного дня бідняк каже доньці:

— Збігай лише, Ержіко, до нашої сусідки та позич кутач.

Дівчинка побігла до сусідки, просить від неї кутача. Удовиця не хоче позичити, а відповідає:

— Передай вітцеві, аби узяв мене за жону. Тоді я і кутача від вас не пошкодую, і тебе, як рідну, буду купати в молоці та меді.

Пішла Ержіка додому і переказала від слова до слова, як відповіла їй сусідка. Бідний чоловік вислухав то мовчки, а другого дня знову каже Ержіці:

— Збігай лише, донько, до сусідки та позич лопату.

Побігла донька до сусідки і просить лопату. Але вдовиця не дає, а ще раз переказує:

— Передай вітцеві, аби узяв мене за жону. Тоді я не пошкодую ні кутача, ані лопати, а тебе, як рідну, буду купати в молоці та меді.

Бідний чоловік не знав, що робити. Мусив оженитися на своїй сусідці, бо вона нічого не хотіла йому позичати. Удовиця всячини наварила-напекла і справили весілля.

Першого дня бідняковій доньці ще було непогано, але затим ставало гірше й гірше, бо мачуха сплела собі канчук і доти била та сікла малу Ержіку, доки вона не втекла від мачухи та її канчука — не пішла служити. На дорогу мачуха не дала малій нічого, крім спеченої з попелу одної палянички.

Ішла собі дівчинка, ішла і раз лишень дивиться — посеред дороги лежить короставий пес. І почав той пес дуже просити Ержіку, аби вона почистила його. Дівчинка пошкодувала пса й вимила йому рани.

Іде вона далі, а раз лишень дивиться — коло дороги стоїть піч, а в тій печі повно паляниць. Піч-кам'яниця і собі озвалася до дівчинки — почала просити, аби вона вибрала кілька паляниць, бо вже ними дуже переповнена. Ержіка зробила й те: вона вийняла з печі дві паляниці, положила їх у фартушину й пішла собі далі.

Довго міряла дорогу і дійшла до одної великої яблуні, галуззя якої аж позгиналося від яблук. Заговорила і яблуня:

— Мила моя дівчинко, позирай, скільки яблук у мене на плечах, я вже не маю сил стояти під такою ношею, то, будь добра зірви собі яблук: чим більше зірвеш, тим легше мені буде. Увидиш, донечко, що я віддячуся тобі за доброту.

Ержіка зробила і їй послугу — зірвала з галуззя якнайбільше яблук та й рушила далі. Іде вона, йде і раз лишень дивиться — до неї підбігає потічок. Він почав просити, аби зачерпнула із нього води. Дівчинка послухала й зачерпнула з потічка водиці. Тоді далі міряла дорогу.

Зрештою дісталася до одного великого замку. Постукала у браму — а на порозі стала залізноноса Інджі-баба та й звідає дівчинку, що вона хоче.

— Я хотіла би служити,— попросилася Ержіка.

— Добре,— відповіла відьма-босорканя.— Я тебе найму.

Тоді Інджі-баба завела Ержіку в замок і, даючи свої розпорядження, сказала:

— Тут маєш ключі від усіх дванадцятьох кімнат. Кожного дня будеш прибирати в одинадцятьох кімнатах, але у дванадцяту не смієш зайти!

Вже цілий рік Ержіка служила в Інджі-баби і жодного разу ще не зазирнула до таємничої кімнати. Та якось у неділю босорканя повіялася з дому. Лишаючи Ержіку саму, вона нагадала, що служниця повинна за той час прибрати у кімнатах. Лише тепер спало Ержіці на думку: «А може, зазирнути й до тої кімнати?» Їй так закортіло дізнатися — що там, у підземеллі, що вона спокусилася. Відімкнула двері й мало не остовпіла: в кімнаті було складено стільки золота і срібла, що Ержіку взяв страх. Потім спохопилася, напхала повну пазуху золота і срібла й утекла із замку. Коли стара шкрібаня повернулася, від Ержіки вже й слід прохолов, бо служниця була геть далеко.

Інджі-баба раз-два осідлала залізну лопату і вже майже наздогнала Ержіку. Але перед нею на всю широчінь розлився потік. Доки босорканя сіла й роздивилася, куди їй летіти, дівчинка побігла собі далі. Відьма знову стала її доганяти, але перед нею стала велика яблуня. Старій було нелегко пройти — доки продиралася, то густе галуззя геть поштурхало й подряпало її. Потім піч-кам'я-

ниця почала висипати із себе вогонь — перед босорканею загорілася дорога. А тим часом дівчинка добігла до пса. Стара догнала її й тут, але пес так покусав шкрібаню, що вона вже ледве переставляла ноги. Залізноноса баба зрозуміла, що дарма ганяти за втікачкою, і мусила вернутися до замку.

Ержіка добігла до рідного дому і сховалася у сінях під коритом, що було коло вікна. Але когут увидів її крізь вікно і почав кукурікати:

Ой газдове, вже вернулась
Ержіка додому:
Сховалася під коритом —
Вся у золотому...

Мачуха почула таке кукурікання, вийшла надвір й відігнала півня. А він знову злетів на вікно і кричав своє. У хаті вже не знали, що робити. Мусили поглянути, чи правду когут каже. Він мав правду, бо Ержіка дійсно лежала в сінях, під коритом, а в пазусі у неї було повно золота і срібла.

Друга дівчина, мачушина Маріка, коли таке увиділа, то дуже позавидувала їй. Почала проситися у матері, аби пустила і її служити. Мачуха зібрала донечку в дорогу — спекла їй добру паляницю, не з попелу, а з білої муки.

Маріка так само зустрілася в дорозі з короставим псом, і пес просив вимити його. Але вона сказала, що не хоче паскудити руки. Попросила дівчину і піч-кам'яниця, аби вийняла з неї кілька паляниць. Вона відповіла, що не стане обпікати руки. Яблуню й потічок мачушина донька й не вислухала: сказала, що не буде гнути спину. По довгому часі вона дійшла до брами високого замку, де жила Інджі-баба. Стара відьма думала, що то повернулася її Ержіка, вхопила дівчину за руку і почала на неї кричати:

— Ти мене обікрала? Ну, чекай, тепер ти відплатиш за все!

І стара шкрібаня дуже побила дівчину, а потім, закривавлену, вигнала із замку.

Мачушина донька бігла, плачучи, додому. Дорогою просила у потічка водиці, бо дуже їй хотілося пити, а потім просила у яблуні яблук, у печі — паляниці, бо дуже зголодніла. Та ні потічок, ні яблуня, ні піч-кам'яниця не хотіли їй допомогти. А відьмі здалося, що вона ще мало дала дівчині — наздогнала її на дорозі й знову стала

бити. Мачушина донька дуже просила пса, аби той відігнав від неї босорканю, але пес і оком не моргнув.

З тяжкою бідою добігла дівчина додому і сховалася в малому хлівці. Там сидів когут. Він не любив мачушину доньку, підскочив до неї і ще більше подзьобав її. Потім злетів на вікно і прокричав-прокукурікав:

Ой газдове, вже й Маріка
Вернулась додому:
Вся у крові, сховалася
У хлівці малому.

Газда і газдиня вибігли надвір і справді знайшли дівчину в малому хлівці. Ержіка дуже пожаліла нещасну Маріку і хотіла їй допомогти, та не могла зарадити нічим. Незабаром Маріка померла, а за нею пішла на той світ і зла мачуха.

Ержіка щасливо жила з нянькою і, може, ще й донині живуть, як не повмирали.

ЩАСТЯ ОДНОГО БІДНЯКА

Десь під горами, під лісами жив бідний чоловік. Від першої жони у нього був син, а від другої жони була в нього донька. Дітвак, котрий зостався без матері, мусив ціле літо пасти на сільській толоці корову й бичка. Мачуха не давала йому нічого їсти, окрім сухого хліба, і хлопець під осінь уже геть ослаб, бо голод дуже його змучив. А мачуха з донькою, як вибирався чоловік із дому, все мали гостину.

Одного разу хлопчик гірко плакав, потім сумно згадував свою рідну матір, бо вона, хоч не кожного разу, давала до хліба сиру чи солонини, та голодом його не морила, а мачуха, як видно, хоче із світу звести. І знову бідний сиротюк залився сльозами. А бичок, якого він попасував, заговорив до нього:

— Чого ти, хлопчику, так плачеш?

— Ой, чи скажу тобі, чи ні, ти в моєму горі не поможеш.

— А як поможу? — відповів бичок.— Лиш розкажи, через що ти плачеш, яка в тебе біда.

Дітвак розповів, що мачуха його морить голодом, і він так ослаб, що ледве може ходити.

— Ну, як у тому вся біда, не плач! Підійди до мене, викрути мені з голови ріг і встроми у землю.

Хлопець послухав, зробив те, що йому сказали, і видить, що на розі з'явився красненько застелений стіл, а на столі повно усяких смачних страв. Він дуже зрадів і досита наївся, бо на столі були такі страви, яких іще ніколи не знав та й про які не чув.

Другого дня учинив так само та й гостився потім кожний день. Дійшло до того, що хлопчина, вирушаючи з худобою на толоку, не захотів брати від мачухи хліба. То мачусі нараз незлюбилося, і вона послала доньку подивитися, що їсть дітвак на полі.

А хлопець тільки вибрався на толоку — викрутив ріг із голови бичка і так, як перед сим, добре погостився. Дівка все те виділа і дома розповіла матері, яким дивом хлопець готує собі страви та й такі, що їх вона й не виділа відколи живе! На те мати мовила, що вона вже знає, як тут діяти.

Коли її чоловік вернувся додому, нараз намовила його, аби продав бичка, бо одного не варто держати. Ліпше замість нього най купить теличку, від котрої можна чекати приплоду — мати якийсь хосен. І чоловік дав себе намовити.

Почув про те хлопчина, пішов у хлів і став гірко плакати. Бичок увидів його сльози та й звідає, що сталося, чому він знову плаче.

— Як мені не плакати,— відповідає хлопець,— коли нянько вже продав тебе одному м'ясникові.

— Через таке не плач,— сказав йому бичок.— Лиш попроси вітця, аби тобі дозволив повести мене до того м'ясника.

Старий не заперечував. Дітвак узяв бичка за мотуз та й повів із дому. Вийшли вони за село, і бичок каже хлопцеві:

— Ану оглянься, хлопчику, чи хтось не дивиться за нами.

— Не видко нікого,— відповів дітвак.

— Ну, то сядь на мене.

Він сів на бичка. Тоді бичок знявся аж у небо і летів, як вітер, доки не сіли на одному прекрасному лузі. Хлопець ступив на траву, відкрутив ріг із голови бичка й увіткнув у землю. Появився застелений стіл, а на ньому повно усяких смачних страв.

— Ну, хлопчику,— озвався бичок,— ти собі їж-пий, потім відпочивай, а я доти мало попасуся.

Та що сталося? Бичок напасся грубого осоту, і з нього відразу став страшний бичище. Тоді каже хлопцеві:

— Ну, сідай на мене і добре держися, бо тепер полетимо через мідну хащу. Але міркуй, аби не зламав жодної галузки. У тій хащі лежить величезний мідяний бичисько, і якщо ти зламаєш галузку, він нараз появиться, а тоді не знаю, що там буде з нами, чи я буду годен його побороти.

Хлопець дуже пильнував, але ненароком зламав одну галузку. І тоді як заревів мідяний бичисько — аж хаща затряслася. І каже бик хлопчині:

— Швидко біжи до дерева, вихопи ніж і держи над серцем. Як увидиш, що я впав на передні ноги і рию носом землю, можеш себе вбити.

Прибіг мідяний бичисько, і вони зчепилися у лютому гніві. Та хлопців бик чудом поборов свого супротивника.

І знову сів дітвак на нього верхи, і знову летіли, доки не дісталися до срібної хащі. Тут натрапили на срібного бика, та хлопчиків бик зборов і того. Далі подалися у золоту хащу. Там відбулася така сама бійка. Хлопчиків бик, що переміг, тепер уже лишав дітвака. Перед тим, як піти геть, він сказав, що незабаром сюди приїде цар, котрий візьме дітвака до себе служити. А ще бик дав хлопчині три різні кантари — мідний, срібний і золотий — та й пояснив, що з ними робити.

І справді, на дорозі скоро показалася кочія, в якій сидів цар. Він увидів пастушка й подумав: «Який красний хлопчик!» І почав казати:

— Чи не пішов би ти зі мною, синку? Я би тебе узяв за слугу.

Хлопець радо прийняв те запрошення і сів у кочію. Дома цар допоручив його садівникові — най учиться доглядати сад. Почали садити молоді деревцята, і діло пішло так: що посадив садівник — із того котре прийнялося, а котре і ні; а що посадив хлопець — прийнялося все, та й доки він садив один саджанець, другий уже зацвітав. Що й казати, старий садівник дуже радів тому:

— Тепер трьом царським донькам кожного дня зможемо робити букети і все з інших квітів!

А тоді був звичай, що кожної неділі цар і його челядь ходили до церкви. Одного разу наймолодша царівна

захворіла і не пішла до церкви. Вдома залишився і хлопець-садівник. Коли він зостався сам, потряс одним кантарем, і нараз там з'явився мідногривий кінь, що приніс мідну шаблю і красне плаття. Хлопець скочив на коня і цілий сад потоптав кінськими копитами.

Найменша царівна все те виділа із вікна палацу. Повернувся старий садівник, увидів що сталося у його саду, і — до дітвака. Той лежав у теплиці і прикинувся, що спить. Старий побив хлопчину за те, що він так погано доглядає сад.

На другу неділю молода царівна знову лишилася в палаці, але сього разу не через хворобу, а хотіла видіти, що буде робити хлопець-садівник. Він осідлав срібного коня і стоптав красні саджанці кінськими копитами. Садівник увидів, як усе спустошено, і, звичайно, знову побив хлопця.

Третьої неділі дітвак уже носився по саду на золотогривому коні і так само поламав деревцята кінськими копитами. І кожного разу найменша царівна дивилася з вікна. Вона виділа, як хлопець робив у саду шкоду, але помітила і те, що сад став по сьому у сім разів красивішим, як був. Тоді найменша царська донька не сказала нікому нічого.

Але минув час. Молоді царівни стали відданицями, а наш дітвак — легінем. Цар вирішив, що усіх трьох доньок віддасть за одним разом, бо найстарша вже йому сказала, що хоче вийти заміж. Царівна, котрій дуже кортіло віддаватися, зазвідала найменшу сестрицю, чи не хотіла би й вона мати чоловіка. Дівчина не перечила. І всі три сестри дали знати, що вони би уже віддавалися. Се дуже потішило старого царя, і він дав зробити три золоті яблука та три золоті бублики. Потім оголосили, що цар має трьох доньок, які на виданні, й запрошує молодих людей, аби вони приходили сміливо до царського палацу на оглядини. І почали приходити принци, герцоги й паничі — подивитися на сестриць-відданиць.

Наймолодша із дівчат поставила умову, що вона віддасться лише в тому разі, як на її оглядинах буде вся придворна челядь.

Цар дав усім трьом донькам по одному золотому яблуку й по одному бублику і сказав, що кожна подарує їх тому, кого собі вибере.

Женихів поставили у ряд. Старша пройшлася уздовж

ряду і вибрала собі молодого принца, середуща пройшлася так само і теж вибрала принца. Тепер було діло за меншою донькою. Вона пройшлася уздовж ряду і помітила, що одного з придворних челядників не видно на оглядинах. Тоді нагадала про свою умову — аби була присутня вся челядь, інакше відмовляється вибирати собі жениха. На оглядинах, звичайно, не було сироти-садівника. Та й як він міг бути? Його не брали й до рахунку в царському дворі. Тому ніхто навіть не збагнув, кого ще немає на оглядинах.

Царівна заявила, що вона не видить сироту-садівника. Слуги нараз побігли у сад і привели хлопця — поставили в ряд до женихів. Молодша царська донька пройшлася уздовж ряду і віддала своє золоте яблуко та золотого бублика якраз тому хлопцеві.

Увиділа се царська родина і дуже розгнівалася. Царівні докоряли: що вона думає собі та що наробила? Тут стоять молоді принци, чому не вибирає когось із-поміж них? Цар і цариця почали погрожувати доньці, лякати її. Але вона усім відповіла:

— На кого дяку мала, того вибирала!

Що вже було чинити? Справили весілля і повінчали всі три пари. Та цар дуже строго поставився до найменшої доньки і її чоловіка. Замість красних світлиць у палаці, відвів їм свинарник.

Другого дня із знатними зятями старий цар зібрався йти на лови. Зять-садівник теж хотів піти. І він послав у палац жону, аби попросила для нього якусь зброю і дозволу йти з царем на лови. Цар прогнав молодшу доньку раз, прогнав другий раз, а коли вона прийшла просити втретє, дав їй зовсім іржаву рушницю.

З тою «славною» зброєю зять-садівник подався на лови, але не смів стати в ряд із принцами, а полював сам. Він застрілив двох зайців, а потім розклав ватру, випік собі на вогні зайчатину й поїв. Принци не застрілили нічого. Натрапили на садівника і глузливо звідають, аби розсердити його:

— Ну, що ти застрілив?

— А ви що застрілили?

— Ми — нічого.

— Ну, видите, а я вбив двох зайців.

Принци нараз почали просити, аби віддав їм отих зайців.

— Добре,— сказав садівник,— дам вам двох зайців, але дасте мені за них свої золоті яблука!

Принци віддали йому свої золоті яблука і понесли додому по зайцеві. У царському замку на них уже чекала велика вечеря.

А зять-садівник вернувся у свинарник із золотими яблуками і подарував їх своїй жінці. Вона дуже зраділа, бо такий дарунок трапляється нечасто.

На другий день знову були лови. Зять-садівник застрілив дві сарни, але принци відпросили й те — віддали йому взамін свої золоті бублики.

Третього дня садівник застрілив двох ведмедів, а принци — нічого. Увиділи його коло ватри й один одному шепнув:

— Тут уже хоч як, а мусимо видурити в нього і тих двох ведмедів!

І стали торгуватися із садівником — що би він просив за двох ведмедів?

— Я не прошу нічого,— відповів їм садівник,— бо, слава богу, маю всього доста. Айбо раз на те пішло, дозвольте, аби випік на ваших хребтах печатку повішеників.

Принци на догоду один одному дали йому дозвіл. Зять-садівник уже був готовий до тої роботи. Він вийняв із ватри розпечену дротяну печатку і спершу одному, потім другому випік на хребті шибеницю. Тоді віддав їм обох ведмедів. Принци понесли їх з великою радістю і гордістю старому цареві. А той дуже похвалив зятів, що ходили на лови недармо.

Та скоро світ обернувся так, що на царя пішов сусідній цар, а старий не мав великих сил, аби воювати. Молодший зять послав свою жону, аби йому випросила в нянька шаблю і коня, бо й він хоче іти на війну. Дуже тяжко вдалося царівні вблагати старого — він дав садівникові якусь іржаву шаблю і показав на купу гною, де лежав заслаблий кінь — мовляв, того дохляка може донька повести для свого чоловіка.

Зять-садівник вдячно взяв і те, що йому вділили, і подався на коні за військом. В одному місці слабий кінь застряг у болоті й геть заляпав господаря. Як увиділи се цар і його зяті-принци, то страшенно висміяли хлопа й залишили його там, у мочарі. Садівникові й не вдалося витягнути коня із болота. Тоді потряс мідним кантарем — і перед ним з'явився мідногривий кінь, що приніс для

господаря мідну одежу. Садівник узяв її на себе, скочив на мідногривого і не тільки догнав своїх родичів, а й лишив позаду. Дарма вони гукали за ним, просили зачекати — і поскачуть разом. Принци не впізнали, що то пронісся швагер.

А парадний витязь прискакав на поле бою і порубав усе вороже військо. Коли зяті-принци добралися туди, то увиділи, що воювати ні з ким. Зять-садівник поскакав назад до свого слабенького коня, що застряг у болоті, і, коли принци переможно поверталися додому, він усе ще бідував там із дохляком. Ей, як втішно сміялося панство із бідного родича, а ніхто не допоміг.

На другий день сусідній цар знову викликав їх битися. Сього разу хлопець-садівник поскакав на поле бою на срібному коні, у срібній одежі. І знову він розбив вороже військо.

Третього дня той витязь з'явився перед ворожим табором на золотім коні, у золотій одежі. І втретє він переміг противника. Але тепер зачекав царя і його зятів-принців, бо мав поранений мізинець. Цар, як увидів, відірвав шматок із своєї хустки і перев'язав пораненого пальця. Та золотого витязя ніхто не впізнав. Коли цар із принцами вертався додому, зять-садівник знову тягався у мочарі з конем-дохляком.

У царському палаці була дуже велика гостина. На радощах згадав старий цар і наймолодшу доньку, бо як би там не було, а то — його дитина. І послав він до неї слугу, аби покликав її й зятя на царську гостину.

Слуга пішов за ними у свинарник і зазирнув крізь ключову дірку. Він увидів, що чоловік спить, рука у нього звисла, а з одного пальця покапує кров у підставлену миску. А жона собі сидить і підкидає вгору три золоті яблука. Слуга побіг назад, до царя, і доповів, що видів. Цар не повірив хлопцеві, вдарив його по писку і негайно послав у свинарник іншого слугу. Другий слуга доповів те саме, лише сього разу молодша царівна підкидала бублики. Розгніваний цар дав і йому ляпаса. Але коли з подібною звісткою повернувся і третій слуга — то вже було занадто. Тепер старий пішов туди сам, аби на власні очі пересвідчитися в тому, що почув од слуг. Зайшов у свинарник, дивиться — все правда. Донька підкидає собі три золоті яблука і три золоті бублики. А на мізинці зятя він одразу впізнав шматок хустки, якою після битви пе-

рев'язав поранений палець парадному витязю. І цар дав розказ привести обох — сироту-садівника і небогу доньку — до свого палацу. Закликав зятів-принців і звідає їх:

— А де ваші золоті яблука і золоті бублики?

Зрозуміли принци, що тесть не фіглює, і розповіли йому все.

А цар звідає далі, вже садівника:

— Що дали тобі сі принци за ведмедів?

— Нічого не дали,— відповів молодший зять.— Але я їм дав — випік обом на хребтах по шибениці.

Як то цар увидів власними очима, узяла його страшенна злість. Нараз поставили внизу, посеред двору, дві шибениці і цар сказав принцам:

— Раз ви таке дозволили, аби вам на царських спинах випекли шибениці, то я тепер дам вам до них і мотузки!

І обидва принци були одразу повішені.

А молодший зять-садівник, дістав усе царство. Він жив собі щасливо, у любові з молодшою царівною, та й дуже любив усіх простих людей.

Отак, люди добрі, бідний хлопець став царем. Бо щастя мав!

ЦАРСЬКИЙ ЗЯТЬ-СЕЛЯНИН

Жив якось у бідному верховинському селі хлопець-сирота. Пішов він до одного великого газди і найнявся до нього служити. А той газда мав дуже іржаву-преіржаву шаблю і наказав новому слузі, аби він ту шаблю чистив цілий рік. За один рік служби газда пообіцяв сто крейцерів платні. Хлопець нічого іншого не робив, лише чистив шаблю — отак цілий божий рік. Останнього дня служби газда закликав хлопця в хащу і наказав, аби він одним махом зрубав шаблею бука — товстого, як бочка.

Хлопець попробував рукою гостре лезо, потім як розмахнувся, то зрубав бучиська за одним ударом. Газда почав казати, аби селянський син служив у нього далі — обіцяв сто крейцерів ще за один рік служби, а роботу давав таку саму, яку слуга мав досі.

Хлопець залишився ще на один рік. Знову нічого іншого в газди не робив, лише чистив та гострив ту шаблю. Коли своє відслужив, газда закликав його в хащу і знову наказав, аби він одним махом зрубав шаблею бука, товсті-

шого за бочку. Легінь повертів шаблею, потім замахнувся і стяв бука за одним ударом.

Тепер уже газда не наполягав, аби хлопець лишався служити, а виплатив йому обидва роки служби. Але той дістав платню і почав просити:

— Пане газдо, вам і так не треба стару шаблю — вона у вас, як видите, іржавіє. Дайте її мені, і я верну вам гроші за один рік служби.

Газда погодився на те, і хлопець повернув йому сто крейцерів, а шаблю взяв та й пішов собі.

Мандруючи по світу, навідався він якось до одного царя і теж попросився до нього служити. Цар зволікав із відповіддю, але його доньки, котрим легінь дуже полюбився, доти просили дати згоду, що той найняв хлопця вівчарем. Увечері, коли старий вівчар вернувся із отарою, цар сказав, що далі він не робить, та завтра ще вижене овець, бо треба показати новому вівчареві до якої межі їх пасти.

Другого дня старий вівчар вийшов із молодим слугою на цареву толоку і показав йому межу, доки мають право пасти своїх овець. При тому застеріг:

— Видиш, синку, далі зеленіють три красні луги: над першим панує шестиголовий змій, над другим — восьмиголовий, а над третім — дванадцятиголовий. Туди овець не виганяй, бо як виженеш, тобі і вівцям буде смерть.

І старий пішов собі додому, лишив молодого вівчаря самого.

Повівчарив хлопець до полудня, а далі не міг утриматися, аби не пустити овець за межу. Вівці радо побігли туди та й геть випасли, стоптали траву на змієвому лузі. Увечері хлопець загнав їх до кошари, а наймолодша царська донька винесла йому їсти: легінь і дівка від першого дня сподобалися одне одному.

Опівночі молодий вівчар несподівано увидів, як на стоптаному лузі щось дуже заблищало. А звідти почулися страшні окрики. То лаявся шестиголовий змій. Легінь вихопив шаблю і вибіг туди. Дивиться, а змій уже посунувся у другий кінець лугу та й далі страшно лає і вівчаря, і його овець, котрі наробили великої шкоди. Раптом вівчар помітив у землі розколину. Глипнув туди й увидів під землею світлу, красно прибрану кімнату, а на столі — всяке їсти й пити. Спустився легінь сходинами до тої кімнати, налив собі вина і добре потягнув. Потім узяв

на себе парадне плаття змія, сів на стілець і запищалив. Почувши гру сопілки, змій відразу скочив у кімнату і заревів на хлопця:

— Що ти тут глядаєш, грішна душе? Та ще й сюди прийшов сердити мене? Не доста мені з того, що царський вівчар із своїми вівцями потолочив шовкову траву на моєму лузі? Але завтра буде смерть і йому і його вівцям, а тепер я вб'ю тебе!

Легінь схопився із стільця і крикнув:

— Гей, чуєш, змію, я — царський вівчар! Але тебе я не боюся!

Почувши ті слова, шестиголовий змій розсердився ще дужче і заревів на повний голос:

— Та ти ще смієш так зі мною говорити? Зараз тобі кінець!

Але доки змій сягнув за шаблею, вівчар своєю гострою шаблюкою відтяв йому всі шість голів. Потім рушив з-під землі до розколини, але коли проходив попри хлів, у котрому змій держав свого чарівного коня, почув такі слова:

— Чоловіче добрий, ти мого пана зарубав, тепер будь сам мені за господаря, бо інакше звідси не виберешся.

— Добре,— відповів на те вівчар,— віднині ти мій і, коли буде нагода, послужиш мені!

Вернувся до кошари і солодко спав коло овець до самого ранку. Молодша царівна принесла йому поїсти, а з тим — і поцілунок.

По сніданку хлопець вигнав вівці пастися і пустив їх просто на шовковий луг восьмиголового змія. Отара геть випасла його красну траву. Коли вівчар вернувся з вівцями в кошару, принцеса принесла йому вечерю, і вони знову любилися.

Опівночі молодий вівчар несподівано почув, що восьмиголовий змій страшезно лається. Легінь глипнув у той бік і видить, що змій ходить з ліхтарем по лугу і визначає шкоду. Недовго думаючи, хлопець вискочив із кошари, підперезався шаблею і вибіг на луг. Змій був у другому кінці, і вівчар, ідучи так, аби той не видів, знову помітив світло, що било з-під землі крізь розколину. Глипнув він туди і десь на два сажні у заглибині увидів світлицю. Спустився легінь сходинами до підземної кімнати і найшов там на столі добре вино та всякі калачі. Сів до столу і пив-їв скільки йому в черево влізало. Потім

заграв собі на сопілці. Зачувши ту гру, змій забіг до кімнати і загорлав на вівчаря:

— Що ти тут глядаєш? Звідки ти узявся і як посмів сюди зайти? Тепер тобі нараз буде смерть!

— Я — царський вівчар,— відповів легінь.

Тоді змій аж заревів:

— Добре, що ти тут! Я хотів лиш завтра тебе збавити життя, айбо ліпше зроблю се одразу!

Змій сягнув за шаблею, та доки її взяв, вівчар своєю гострою шаблюкою постинав йому всі вісім голів — і рушив з-під землі до розколини. Але з хліва, що був недалеко, заговорив до нього зміїв кінь:

— Раз уже ти, чоловіче добрий, зарубав мого пана, то будь тепер мені за господаря, бо як не захочеш, то звідси не вийдеш.

— Вдячно тебе прийму,— відповів вівчар,— радо стану тобі за господаря. Коли буде потрібно, заграю на сопілці — і ти мусиш одразу стати коло мене із найкраснішим платтям зарубаного пана!

По тих словах легінь спокійно вийшов, ліг собі в колибі й солодко заснув. На зорі царська донька принесла йому снідати, і вони поговорили, як милий із милою.

Третього дня хлопець вигнав вівці простенько на луг дванадцятиголового змія і стоптав траву аж до землі. Увечері вернувся із отарою в кошару, а царська донька вже чекала його із вечерею. Вівчар поїв і ліг собі спати. Раз десь коло півночі дванадцятиголовий змій з'явився на лузі й почав страшенно нарікати. Легінь виглянув і водить: довкола змія щось блищить. Скочив на ноги, схопив шаблю і вибіг на луг. Змій був уже в другому кінці — оцінював шкоду й, погрожуючи, бурмотів собі під ніс:

— Ну, чекай ти, злодію! Завтра буде кінець і тобі, і твоїм овечкам!

Легінь помітив розколину, глипнув туди і десь на два сажні під землею увидів світлицю. Сходинами спустився до кімнати і найшов там на столі усякі добрі вина та смачні калачі. Вівчар їв і пив, потому взяв на себе найліпше плаття змія і заграв на сопілці. Оту гру почув дванадцятиголовий змій, кинувся до світлиці, страшенно сердитий, і загорлав на вівчаря:

— Що ти тут глядаєш? Ти ще й моє плаття взяв на себе? Тепер тобі нараз буде смерть!

І змій сягнув за шаблею. Та доки її взяв, легінь своєю шаблею так ударив його по потилиці, що йому одразу відлетіли всі дванадцять голів. По такій роботі молодий вівчар вийшов із кімнати. Але з хліва до нього заговорив зміїв кінь:

— Якщо вже ти, чоловіче добрий, зарубав мого пана, то будь тепер мені за газду сам, бо інакше звідси не вийти тобі!

— Добре,— відповів на те вівчар,— буду я тобі за газду, але коли заграю на сопілці, маєш одразу стати коло мене і принести із собою найкрасніше плаття свого зарубаного пана.

А треба ще сказати, що від усіх трьох коней вівчар дістав по чарівній сопілці. Коли взяв сопілку від третього коня, пішов у колибу і спав собі солодко, як мала дитина, до самого ранку.

Повинищував легінь проклятих зміїв. Тепер ніхто не заважав йому свобідно пасти вівці на шовкових лугах. А наймолодша царська донька відвідувала вівчаря кожного дня двічі, на зорі й увечері, але про те не знали ні отець, ні мати, ні брати, ні сестри.

З часом дівчина почала товстішати. Прийшла вона до царя та й каже:

— Няньку мій солодкий, мушу вам признатися, що я від вівчаря стала самодруга. Але я його люблю, і будьте такі добрі, віддайте мене за того легіня.

Цар дуже заганьбився, але чи міг зробити щось ліпше, як віддати доньку за молодого вівчаря? Та не пустив молоду пару до свого палацу. Мусили жити по-селянськи — коло кошари, у малій хижчині, і той хлопець далі попасував овець.

По їх весіллю віддалися за багатих принців дві старші царівни.

Та через рік один король оголосив цареві війну. Цар попросив на допомогу своїх двох зятів. Прийшли вони й разом з тестем радяться, як їм воювати. Наостанок один із принців каже:

— На війну годен піти і швагер-вівчар — хоч більше нас буде. А якщо його уб'ють — тим ліпше: не будемо ним більше ганьбитися!

Другого дня закликали до себе вівчаря і сказали, що йдуть на війну, та най іде й він. А хлопський син відповів їм так:

— Ви йдіть уперед, а я потім вирушу за вами, бо ще мушу забігти додому — сказати жоні, куди хочу йти.

Два принци разом із царем пішли на війну, а молодий вівчар вийняв сопілку і заграв. Нараз коло нього тупнув кінь шестиголового змія і приніс із собою найкращий мундир свого першого пана. Вівчар узяв на себе мундир, прив'язав гостру шаблю, взяв собі й канчук і сів у сідло. Тоді кінь заговорив:

— Газдо мій, твої швагери кличуть тебе на війну, аби ти впав на полі бою, бо вони ганьбляться тобою, простаком. Як ми їх доженемо, ти наскаку добре сягни їх канчуком. Ворога переможемо ми, а не вони. А будемо вертатися назад — то дай їм так само пару разів по спинах.

Вони рушили в дорогу й незабаром догнали двох принців. Молодий вівчар, котрий у змієвому платті визирав як цар, скачучи попри швагерів, огрів кожного із них чотири рази. Покрививши писки ті почали казати:

— Ей, бо простак той витязь! Шкода, що у нього таке парадне плаття і такий красний кінь!

Поскакали далі й прибули на поле бою. Ворог уже тішився, що він переможе, бо з війська царя, на котрого він пішов війною, много полягло, лишилося якихось сорок вояків, що були здатні воювати далі. Та молодий вівчар, який стояв збоку, вихопив шаблю і промовив:

— Шабелько вірна, вискочи з моєї руки і порубай усіх до одного, котрі перемагають.

Шабля на те слово вилетіла із його руки й винищила усіх ворогів. Потім вона вернулася до свого господаря і лягла в піхву. То виділи всі — і старий цар, і два зяті-принци — і вони признали перемогу лише за тим невідомим витязем.

Рушили додому. Вівчар мало лишився позаду, а як догнав їх, то вдарив канчуком і одного і другого швагера по чотири рази. Вони лише почухалися в спини.

Вівчар прибув додому скоріше на півдня. Він скочив із коня, зняв із себе парадний мундир і пішов у простому вівчарському платті назустріч тестеві й двом швагерам. Ті звідають вівчаря:

— Куди тебе несе?

— Я йду на війну.

— Ей ти, нещаснику! Хіба тепер треба туди йти, коли ми вже вертаємо звідти? Був би ти там з нами, то видів

би витязя, котрому не є пари на цілому світі! Тільки він нам допоміг!

Через один місяць побитий король зібрався із силами й оголосив нову війну старому цареві. А той знову закликав до себе двох зятів, аби йшли на допомогу. Принци стали кликати й швагера-вівчаря, чи не пішов би з ними воювати. Але він одповів:

— Ви лиш ідіть, ідіть! Я спочатку забіжу додому і дам жоні знати, куди буду йти, а потім одразу піду слідом за вами.

Вівчар прийшов додому, вийняв другу сопілку й заграв. Нараз перед ним тупнув копитом кінь восьмиголового змія та ще й приніс прекрасний мундир свого першого пана. Хлопський син убрався в той парадний одяг, припоясав шаблю, взяв у руку канчук і сів на коня. Коли догнав швагерів, знову сягнув їх канчуком по спинах та й не один раз, а по чотири рази. Принци мало що не розревілися.

На полі бою й сього разу перемагав напасник. Увидів то вівчар, вихопив шаблю і промовив:

— Шабелько вірна, вискочи з моєї руки і постинай геть до одного усіх ворогів!

Шабля одразу вискочила і порубала королівське військо. То виділи старий цар і його зяті й не могли не сказати:

— Ну, та в сього витязя справді велика сила! Йому, тільки йому, маємо завдячити нашу перемогу. Коби лише не був злий на нас!

Коли верталися назад, вівчар знову пошмагав принців-змовників так, що вони ледве не поумлівали. Витязь-вівчар прискакав додому на півдня раніше, зняв із себе парадний мундир і переодягнувся у просте, вівчарське. Потім на якійсь шкапі подріботів назустріч швагерам. Десь на дорозі зустрілися, і ті звідають:

— Куди тебе несе?

— Я йду на війну,— відповідає їм вівчар.

— Та тепер туди іти, коли всьому кінець? Ей, бо ти смішний! Вертайся назад!

А десь через місяць ображений король наново оголошує старому цареві війну, а той швидко скликає своїх зятів-принців, аби радити раду. Коли всі були вкупі, закликали й селянського сина. Той прийшов і знову сказав швагерам:

— Ви ідіть! Я спершу забіжу додому — приготуюся, а тоді дожену вас!

— Ой так ти нас доженеш, як уже двічі доганяв! — глумилися принци.

Вони й не чекали, вирушили на війну самі. Правда, воліли рушити разом із вівчарем, бо радо би поставили його під першу ж кулю, аби лише їх царська родина позбулася селянського родича.

А вівчар тим часом вернувся додому, подув у сопілку, і нараз перед ним тупнув копитом кінь дванадцятиголового змія. Третій кінь був не такий, як два попередні, але він так само приніс із собою найкращий мундир свого першого пана. Вівчар узяв на себе те парадне плаття, прив'язав собі до пояса шаблю, затис у руці канчук і рушив у дорогу. Незабаром він догнав двох швагерів і вклонився їм аж шістьма ударами свого канчука. На принцах навіть шкіра порепалася, мусили злягти.

Невдовзі сяк-так вийшли на поле бою. Знову очевидячки щастя було на боці противника. Увидів то витязь, вихопив із піхви свою шаблю і промовив:

— Шабелько вірна, вискочи з моєї руки! Посічи військо короля геть, як ту капусту, най буде раз кінець нашому воюванню!

Шабля нараз вискочила і за півгодини порубала усіх ворогів до останньої ноги. Цар і двоє принців заговорили між собою й чесно визнавали:

— Що там говорити, ніде в білому світі не є тому витязеві пари! Коби лишень не злився на нас!

А молодий вівчар, переодягнений у хороброго витязя, перебив вороже військо та й прийшов у табір царя. Швагери страшенно злякалися, бо думали, що витязь уже хоче порубати їх. Але він сказав:

— Не бійтеся мене! Я — ваш родич, той самий вівчар, котрого ви хотіли занапастити на війні.

І принци попадали перед вівчарем, але він гукнув:

— Передо мною не падайте, а ліпше подивіться на мене і знайте, що — я такий самий царський зять, як ви!

Увидів і цар, що селянський син — таки вартий високої честі, та ще й більшої, як два зяті-принци.

Вернулися з великої війни і вчинили гостину, гейби вдруге справляли весілля. Вівчар залишився славним витязем, а по смерті старого царя він сів на престол. І ніколи та й ніде у світі не було добрішого й мудрішого правителя, як він.

ПЛАКУЧИЙ ХЛОПЕЦЬ

Було чи не було — ото я вже не міг би сказати, бо й сам лише чув, що десь далеко за горами, у якомусь великому царстві — було одне село, а в ньому жив саракасирота. Аби не вмерти з голоду, хлопець мусив жебрати, дибаючи від хижі до хижі, від села до села. Та якось він завернув до одного газди, котрий змилосердився над його сирітством і найняв його служити за малого свинаря: най навчиться щось робити, не лиш жебрати.

Попасує хлопець поросят, але весь час плаче. Газді то не любилося і раз по раз нагадував малому свинареві — най стільки не плаче, бо лице йому зовсім перекривиться. Але й газдівське слово не допомагало: він плакав та плакав. Газді було вже не до жартів, йому надокучило сто раз одне казати. Він розсердився на хлопця, завів його в хащу, вирубав добру палицю і так відлупцював, аж курилося. Але дарма бив свинарчука, дарма запитував його, чи буде ще ревіти. Хлопець-сирота і так не обіцяв, що не буде плакати. Коли його били, він так само ревів та ревів, не кажучи ні слова.

Де не взявся, звідки не прийшов, але доста й того, що один цар нісся по хащі на коні. Він увидів, як газда б'є хлопця. Та вичекав, коли кінчить бити, а потім зазвідав — чому так періщив малого свинаря. Дізнався цар у чому тут діло, пошкодував сироту та й узяв до себе. Там, на царський розказ, хлопця дали вчити. Але він далі плакав. Доплакався до того, що вже і цареві набридло слухати ревіння. Він наказав замурувати хлопця у замкову стіну на самому розі.

А в того царя була одна донька. Вона почула, як жорстоко мають покарати хлопця, і потайки попросила мурників, аби вони не зовсім замурували сироту, а лишили маленьке віконечко, через котре міг би собі дихати й діставати їжу, але те віконечко не сміє бути видно. Як просила, так вони зробили — залишили у стіні невидиме віконечко, і принцеса потай носила туди їсти.

Що сталося тим часом у світі, що не сталося — про те тяжко було би сказати, доста й того, що одного разу король-буркун прислав цареві палицю, котра була складена із золотих кусочків. Він передав палицю для того, аби цар доказав, що порозкручує її на малі частинки, з яких

Цар знову закликав плакучого хлопця:

— Ну, синку, держися! Мусиш іти до буркуна, бо як не підеш, то він прийде сюди і всіх понастромляє на вістря шаблі. Ліпше як [illegible]ики та всякі майстри [illegible]шили до царського двору і якось розібрали ту золоту палицю. Але дарма приходили найліпші майстри, жоден із них не міг розкрутити буркунову палицю на складові частини. Ніхто не міг збагнути таємницю палиці.

Зажурилася і молода принцеса. Вона пожалілася плакучому хлопцеві, яке горе має старий цар, бо в нього мало війська, і він дуже боїться війни, а розібрати палицю не може ні одна душа.

А плакучий хлопець був чарівником. Він заспокоїв дівчину, сказав, що сам розкрутить буркунову палицю. А тоді признався їй і в тому, що він мусить плакати, доки не відітне королеві-буркунові голову.

Зайшла принцеса до царя і попросила палицю — мовила, що сама спробує розібрати. Цар віддав їй палицю, і дівчина почала крутити то в лівий бік, то в правий, то виходила надвір, то заходила, а потім зникла так, що ніхто не помітив. Вона побігла просто до замурованого хлопця, і сиротюк швидко порозкручував буркунову палицю на сто кавалків. Дуже зраділа дівчина і весело понесла розкручену палицю цареві. Цар зрадів так само й нараз послав королеві відповідь.

Але буркунові того було мало. Він передав цареві, що то лише одне випробування. Тоді й тоді — точно назвав день — він буде походжати замковим двором. А якщо цар звідти, де живе, не стрілить йому просто у червону шапку і не зіб'є її з голови, та як не розкаже подати на полуденок такі самі страви, які будуть подані на королівський стіл,— буркун нараз нападе з усім своїм військом і займе його царство, а старого прожене геть звідти.

Ще більший страх запанував у царському дворі. Цар так зажурився, що ходив сам не свій: те, чого тепер хотів буркун, доказати було неможливо.

Про нову погрозу дізналася й принцеса. Сумна-пресумна, вона прийшла знову до замурованого хлопця і розповіла, яка напасть упала на державу.

Плакучий хлопець заспокоїв дівчину і тільки попросив її принести йому далекогляд, а все інше — то вже його діло. Принцеса дістала йому далекогляд, він зазирнув у нього та й увидів, які страви варяться на королівській

ПЛАКУЧИЙ ХЛОПЕЦЬ

Було чи не було — ото я вже не міг би сказати, бо й сам буркуна — він вистрілить г якемн, у якомусь випустять.

З доброю новиною принцеса поспішила спершу до кухарів і сказала, що мають варити, аби подати цареві на стіл такі самі страви, які варяться на королівській кухні. Йой, та кухарі не хотіли вірити молодій принцесі! Доти сперечалися, що дівчина пішла до царя і розповіла йому все від початку до кінця: як він наказав замурувати сироту, а вона пожаліла нещасного хлопця, намовила мурників лишити віконце й відтоді постійно носить йому їсти. Плакучий хлопець заслужив того, бо й золоту палицю розібрав не хтось, а він, та й те, які страви варяться буркунові, увидів не хто інший, як той самий хлопець. Переповіла царська донька й те, що плакучий хлопець береться збити шапку із голови короля, коли його визволять.

Цар дуже зрадів добрій новині й одразу дав розказ розмурувати хлопця і перш за все викупати й убрати у найкраще плаття.

Коли плакучий хлопець у красній одежі став перед царем, то і тоді плакав, говорячи цареві:

— Ваша світлість, тепер вам скажу, я мушу доти плакати, доки не зітну голову тому буркунові, що й вам не дає спокою.

Настав час полуднувати, і на царський стіл подали всякі страви, які разом із царем їв і плакучий хлопець. А після полуденка він попросив лука і вийшов надвір. Звідти випустив стрілу, яка продірявила червону шапку короля, що саме на той час проходжувався в замковому дворі. Шапка злетіла з голови, але буркунові не сталося ніякої шкоди. Тоді йому послали листа, де було написано, які страви замовляв король і які були подані на царський обід того й того дня. Самі розумієте, як розсердився буркун, що цар відгадав страви, бо якраз те саме варили того дня і на його кухні.

Тепер король видів, що хитрістю не візьме старого, і почав збагати, що у сьому ділі мусив помагати якийсь чародій. У новому посланні буркун зажадав, аби цар одразу спровадив до нього того чоловіка, котрий збив йому з голови шапку, бо інакше прожене старого з його власного царства.

Цар знову закликав плакучого хлопця:

— Ну, синку, держися! Мусиш іти до буркуна, бо як не підеш, то він прийде сюди і всіх понастромляє на вістря шаблі. Ліпше, як ти сам випередиш його.

— Піду,— відповів хлопець,— тільки дайте мені, царю, тридцять дев'ять вояків, але таких, аби були схожі зі мною усім — ростом, лицем і голосом — та й постійно плакали.

Те, чого зажадав хлопець, було не дуже тяжке діло. Цар відправив витязя в дорогу разом з тридцятьма дев'ятьма вояками.

Уже звечорілося, коли плакучий хлопець із тими вояками добрався до двору короля-буркуна. Королеві нараз доповіли, що тут є той витязь, котрий пострілом із лука збив йому з голови шапку, але він не сам-один, а в сорока особах. Уже було темно, і король не мав охоти ставати до бесіди зі стількома гостями, а дав розпорядження, аби їх розмістили в порожніх кімнатах — у кожній по двох. Плакучого хлопця, котрий був подібний на всіх інших вояків, ніхто не впізнав, а тому не знали, у котрій кімнаті заночував витязь, на котрого чекали.

І все-таки хтось знав, де ночує хлопець. То, як ви вже, певно, й здогадалися, була стара відьма. Вона потай залізла під постіль і підслухала, як витязь говорив воякові: завтра, коли стануть перед лицем короля на огляд, він відітне буркунові голову, і ніхто не втямить, хто саме змахнув шаблею.

Стара відьма не була би відьмою, якби вона не пішла на хитрість. Аби серед однакових вояків упізнати хлопця, вона відрізала шматок з поли його плаща, а потім побігла просто до короля і розповіла, що стрілець, котрий збив йому з голови шапку, тепер нахвалявся відтяти йому голову. Але так і так, вона йому зробила позначку.

Вранці плакучий хлопець одразу помітив, що з поли плаща відрізано шматочок полотна, і здогадався, в чому діло. Певно, в кімнаті була відьма, вислухала їх бесіду і переповіла королеві. Тому, не довго думаючи, хлопець зробив такий самий виріз на плащах у всіх вояків-побратимів. А тоді відразу написав цареві, аби прислав ще три полки війська. Але просив, аби перший полк убрали в чисто чорне, другий — у червоне, а третій — у біле. В такому порядку вони один за одним мають рушити в дорогу, але чимскоріше, бо тут трапилася зрада і загрожує вели-

ка небезпека. Цар дістав листа і негайно вислав три полки в такому порядку, як зажадав плакучий хлопець.

Коли король-буркун дізнався, що славний стрілець хоче йому ще й голову зняти, то закипів страшенним гнівом і почав кусати руки й ноги, мало не обгриз. Потім вийшов на замковий двір, вистроїв перед собою в ряд посланців царя. Гадав, одразу впізнає хлопця, що чигає на його життя — доста буде видіти виріз на вояцькому плащі. Та що за чудо сталося? Внизу кожного плаща не було точнісінько такого шматка!

«Ну,— думає король,— тут непросте діло!»

Тоді звернувся до вояків, аби призналися самі, котрий з них так спритно прострілив йому шапку, бо такого витязя треба нагородити. Та вони мовчали, лише плакали. Дарма король повторював улесливе прохання, вояки не зрадили свого побратима, знали — кого видадуть, тому буде смерть. Доти вони стояли і плакали, що король скипів іще страшнішим гнівом і вигукнув:

— Як зараз же не скажете, хто той славний витязь, що збив мою шапку, стріляючи із чужого царства, то я дам вас усіх перестріляти!

Тоді плакучий хлопець ступив наперед, бо не хотів, аби через нього убили невинних. Король почав злагідна:

— Синку, та ти той витязь, що таким влучним пострілом збив у мене із голови шапку?

— То я,— відповів хлопець.

— Видиш, видиш, я хотів видати за тебе мою доньку, як за такого витязя, що не має пари на цілому світі, а ти, як зачуваю, жадаєш мені смерті. Але я скоріше вкорочу тобі віку та ще й на очах у твоїх вояків. Дарма ви всі плачете!

І король дав розказ поставити край міста шибеницю та повісити на ній плакучого хлопця. Шибениця раз-два була готова, і стражники обступили хлопця, повели на смерть.

А тим часом три царські полки вже наближалися до міста. Плакучий хлопець виліз на драбину, увидів, що вже близько викликані полки — чорний, червоний і білий — та й крикнув буркунові:

— Королю, глянь — іде військо чортів! — і показав на чорний полк.— Іде по твою душу, аби вигнати її з твого грішного тіла — раз хочеш учинити таку несправедливість, повісити невинного. Слідом за чортами іде саме пекло,—

і показав на червоний полк.— У тому полум'ї тобі горіти довіку! А в кінці, дивися,— показав на білий полк,— то йдуть ангели, котрі мою невинну душу понесуть до раю.

Король-буркун страшенно налякався і вже не знав, що йому чинити. Тим часом настигли три царські полки, обступили короля, скосили його військо, а плакучий хлопець одним махом відтяв йому голову.

Відтоді він ніколи не плакав.

А цар признав, що той легінь здатний на велике діло, видав за нього свою доньку й поділився із ним своїм царством.

ПРО ВОЯКА-ЖЕБРАКА

Був один вояк, який уже відслужив сім років. Коли його з полку відпустили, то дали на дорогу якихось три крейцери. То була, доправді, мізерна платня за довголітню службу, але скільки вояк не просив, скільки не благав, аби дали йому трохи більше, усе чув одне: «Король більше не має грошей, іди собі геть!..»

Ну, то й пішов вояк-неборак, як той сирота. І тому, що не було у нього на білому світі нікого й нічого, подався у жебри. Ходив собі од хижі до хижі, од села до села — просив: «Подайте бідному!..»

А одного разу вояк-жебрак зустрівся на дорозі з таким самим нещасником, як сам. І той сказав йому так:

— Гей, чуєш, вояче, дай мені один крейцер!

— Ой, чоловіче добрий, та як тобі дати один крейцер, коли у мене самого лиш три крейцери. Стільки я одержав на дорогу, коли мене звільнили із війська, то з сими трьома крейцерами і пішов у жебри. Як я тобі віддам один крейцер, залишиться мені тільки два.

Але той жебрак умів так говорити, що у вояка-жебрака пом'якло на серці, вийняв один крейцер і віддав бідолашному. Той узяв і звідає:

— А скажи мені, вояче, що би ти хотів мати за сього крейцера? Чого пожадаєш, то нараз тобі дам.

— Ну, раз таке діло, дай мені таку шаблю, котра переможе і найбільшу силу.

Дав йому дідо таку шаблю, і вояк-жебрак помандрував далі. Йде, йде — й одного разу знову зустрічається з одним жебраком. І каже той другий:

— Гей, чуш, вояче, дай мені один крейцер!

— Ой, брате солодкий, та як тобі дати один крейцер, коли в мене самого лиш два!

Але жабрак доти просив і благав, що вояк розм'як і дав йому крейцер. Той узяв крейцер і звідає:

— А скажи мені, вояче, що би ти хотів мати за сього крейцера? Чого пожадаєш, то нараз тобі дам.

— Ну, раз таке діло, то я, на мою правду, хотів би мати таку тайстру, в котру заліз би кожний, чий би він син не був, аби лишень я приповів: «Залізай у тайстру!»

Дав йому дідо таку тайстру і вояк-жебрак помандрував далі.

Тепер уже він почувався ліпше, але в своєму королівстві жебракам велося щось недобре. Вояк перейшов у володіння сусіднього короля, а там став собі коло самого королівського палацу та й простягає руку. Стоїть він, стоїть, чекаючи, коли щось подадуть, і якось король помітив жебрака і його шаблю, підійшов та й каже:

— Слухай, жебраче, дай мені ту шаблю!

— Не віддам я шаблю, пресвітлий володарю,— відповів вояк-жебрак.

— Ну, як не віддаси, то звідси не підеш!

І король одразу наказав заперти жебрака у кімнаті змії: була в нього кімната, де жили три змії. Кого туди на ніч замикали, того змії до рана з'їдали. Так і міркував собі король: нагодує змії жебраком і легко заволодіє його шаблею.

Але той жебрак був недарма бувалим вояком — він побував і в міху, і в тайстрі, то знав на себе пильнувати. Спочатку король добре нагодував і напоїв вояка і, коли вже думав, що той п'яний, закрив його у кімнату змії. Та не біда, що вояк-жебрак був справді напідпитку, він знав себе встерегти. Десь коло півночі з'явилися три змії і — просто на нього, аби його зжерти. Але вояк гукнув:

— Усі троє лізьте в мою тайстру!

І змії красненько один за одним прошмигнули до воякової тайстрини.

На другий день король посилає слуг подивитися, чи ще живий жебрак, і забрати шаблю. Був певний, що змії уже давно з'їли вояка. Та підійшов слуга до дверей і чує, як запертий вигойкує одне:

— Пий, Іванку! Не бійся, Іванку!

Слуга — нараз до короля і зголошує, що вояк живий і весь час вигойкує: «Пий, Іванку! Не бійся, Іванку!»

Король зачудувався з того і одразу сам пішов до вояка-жебрака. Звідає від нього:

— Що тобі снилося, вояче?

— Мені не снилося нічого, пресвітлий володарю, а зате три змії хотіли мене з'їсти уночі. Правда, не на того сараку напали — всі троє файненько сидять у моїй тайстрі. Еге, де вони, прошу подивитися!

Король глянув на зміїв і наказав, аби їх відпустити. Бувалий вояк випустив трьох зміїв, а то були й не змії, а самі дияволи.

Король зрозумів, що не так то просто послати на другий світ бувалого вояка і не так то легко забрати в нього шаблю, та видумав інше. У королівському палаці була одна кімната, у котрій під столом лежав у домовині колишній король. Три змії-дияволи заходили й сюди. Король дав їм розказ, аби вони ні за що на світі не залізали в тайстру, а проковтнули вояка, коли нічого іншого не можна зробити.

На суворе слово короля вояка-жебрака перевели до тої кімнати. Він дуже добре пильнував на себе, лежав не засинаючи, чекав, що його ще раз спробують обдурити. Так воно і сталося. Десь коло півночі з величезним гуркотом вдерлися в кімнату три дияволи, та не наближалися до нього — боялися, що знову позапихає їх до своєї тайстри. Вони тільки витягли з-під стола домовину і почали довкола неї скакати-танцювати. О першій годині домовину поклали на місце, а самі позникали.

Мертвий король піднявся з деревища, підійшов до вояка і каже:

— Відколи я помер, не знайшовся й один чоловік, котрий би видів, як чорти збиткують мою грішну душу. Доки я жив і владарював, то часто був несправедливий до свого народу — накладав на нього велику данину, і за-то прокляв мене народ, прокляли бідні люди. І тепер моя грішна душа мусить покутувати. Допоможи мені, вояче, зглянься на мої муки. Перекажи моєму синові-королеві, що ти видів уночі, і дай йому знати, що у пивниці сховано дванадцять бочок золота — най він оті гроші роздасть бідним людям... А що тебе сюди принесло, чоловіче добрий?

Вояк-жебрак розповів про своє життя, сказав, як один король віддячив йому за службу у війську, давши на дорогу лиш три крейцери.

Померлий сказав:

— Твій король — то мій молодший брат. Прийде час — то попаде і він у диявольські пазури. Але я мало не забув: на, тут маєш ключ до тої пивниці, в котрій сховано дванадцять бочок золота. Передай його моєму синові, та не забудь, про що я просив.

Вояк-жебрак узяв собі ключ, а мертвий ліг назад у домовину.

На другий день король послав слугу, аби приніс шаблю вояка-жебрака. Та ледве той дійшов до дверей — чує, вояк знову погойкує собі:

— Уважай, Іванку! Не бійся, Іванку!

А треба знати й те, що воякові принесли в кімнату всього їсти й пити, нібито для того, аби він був хоробрішим. Насправді хотіли, аби він напився, і змії скоріше впораються з ним. Слуга — бігом до короля та й передає, що чув за дверима. Король дуже здивувався і не хотів повірити, що вояк живий, бо всіх, кого досі замикав у страшній кімнаті, на ранок видів мертвими. Пішов просто до тої кімнати, аби подивитися.

— Ну, що тобі снилося, вояче? — звідає король.

— Мені не снилося нічого, пресвітлий володарю,— відповів вояк.— Зате я говорив із твоїм старим вітцем, котрого ти поховав отут, під столом. Спочатку я застрашився, бо троє зміїв прийшли опівночі в кімнату, вийняли деревище і почали скакати. Лармували, доки не пробило на першу годину. Аж тоді дали старому спокій, а самі десь ділися так нагло, як і появилися. Ми зосталися самі. Твій отець устав і розповів мені, за які гріхи мусить покутувати. Він дуже просив тобі передати, аби ті дванадцять бочок золота, котрі заховані під замком у пивниці, ти роздав бідним людям — інакше він ніколи не позбудеться зміїв-дияволів.

— Не вірю я тобі, вояче, дарма мені брешеш!

— Але старий король передав тобі й ключа од тої пивниці. Коли мені не віриш, спустися туди й пересвідчишся у всьому своїми очима.

Тепер уже король мусив вірити. Першим його ділом було — зійти в пивницю, про яку він досі нічого й не знав. Як її відчинили, то справді там знайшов дванадцять

бочок золота. Король одразу наказав роздати все золото бідному народові.

А вояка він залишив у себе і ввечері сказав йому так:

— Синку мій, сеї ночі ти знову будеш спати в тій самій кімнаті, а вранці мені скажеш, чи ще збиткувалися змії-дияволи з душі мого нянька, а чи ні.

Вояк пристав на те, й по вечері його завели до тої кімнати. Дали доброго вина, аби йому скоріше минав час, і він почав собі попивати. Раз лиш коло півночі під столом відкрилася труна, устав старий король і каже усміхаючись:

— Дякую тобі, добрий чоловіче, що ти зробив для мене, тепер я вже позбувся змиїв-дияволів. Йди, скажи про се моєму синові, а потім повертайся.

Уже була темна ніч, але не біда — вояк одягнувся і пішов до короля сказати, що його старий позбувся своєї біди. Король дуже потішився з того, а вояк вернувся назад у кімнату. Ледве він переступив поріг, як дух старого короля озвався:

— Ну, я тепер на доброму місці — можеш іти зі мною, подивитися.

Ішли, ішли і дійшли до раю. Вояк почав грюкати у браму. Відчинив святий Петро і добре придивився, хто його турбує серед ночі. Як увидів короля, то відразу пропустив його, а воякові-жебракові сердито сказав:

— Ти, вояче, ще живий, іди собі звідси!

Зажурився неборак: де тепер подітися?

«Ей,— мовив сам до себе,— піду я у пекло, там приймуть і живого».

Справді, Люцифер вдячно його пропустив, бо дуже зрадів, що матиме з ким у карти грати. Взялися до діла, але грошей у них не було, то грали не на гроші, а на людські душі: там, на стіні, в закуті висіли вони на великому гаку. Доти сиділи й били в карти, доки вояк не виграв усі душі. Він сховав їх у свою тайстрину і почали грати на чортячі душі. Вояк знову обіграв Люцифера — узяв свою шаблю і всім чортам повідтинав голови.

Та й казці кінець.

ПРИНЦ І КОНЮХАР

Десь-колись на світі жив один король, котрий перед смертю заповів своєму єдиному синові:

— Як я помру, синку, візьми собі за жону таку царську доньку, в якої було вже немало сватачів, але вона всім повідмовляла.

Старий помер і не сказав синові, де живе той цар, чию доньку взяти за жону.

Принц дуже хотів сповнити волю свого татка і задумався — де то може бути така царська донька, як її знайти? Але ніяк не міг здогадатися, у котрий бік рушати. Принц сумує, сушить собі голову, І одного разу молодий конюхар звідає його, чого він так журиться. Принц розповів, яка в нього біда. Тоді слуга, що немало з'їздив зі старим королем, каже йому так:

— Пане, стільки би біди! Я знаю, де знайти таку принцесу. До неї вже приходило много сватачів, але все даремно. І ми її засватаємо лише таким способом, що ваша величність дасть пошити пару таких топанок, котрі би їй сподобалися. Ті топаночки ми відвеземо в закритій кочії просто до столиці, де живе принцеса. Вона схоче глянути на них, прийде до кочії, а далі я вже знаю, що робити!

Молодий король пристав на поради і наставлення хлопа. Нараз дав пошити дуже дорогі дівочі черевики. Коли були готові, разом із слугою в закритій кочії рушили до міста, де жив той цар із своєю донькою. А на кочії були дверці, у дверцях — віконечко. І, як приїхали у місто, віконечко відкрили, аби всі могли видіти топанки — на диво красні й дорогі. Слава про них дійшла й до принцеси, вона теж вийшла в місто подивитися на виріб, на котрий у у столиці не було і покупця. Дівчина подумала, що як підійде розмір, то вона одразу собі купить ту розкішну річ.

Прийшла до кочії, стала й звідає, скільки просять за красні топанки. А конюхар відповідає так:

— Пресвітла принцесо, будьте такі ласкаві, зайдіть у кочію і спершу їх приміряйте, чи підійдуть до вашої ноги. Як будуть вам добрі, то назву й ціну.

Царська донька зайшла у кочію — приміряти топанки. Конюхар закрив за нею дверці із віконечком, взяв у руки віжки, гукнув на коней — і гайда!

Коли були вже доста далеко, королівський син, котрий сидів доти із конюхарем, пересів до принцеси. Молодий легінь і молода дівка дуже полюбилися одне одному.

У перший день подорожі добралися до одного міста і заночували у гостиниці. Молодята, що мали побратися, спали в одній кімнаті, а конюхар, що стежив, аби з ними не сталося біди, ліг собі під порогом, але очей не затуляв. Раз лиш серед ночі у двір залітає шестиголовий царський змій і кричить уверх до принца:

— Ти викрав доньку мого пана, але тобі з нею ніколи не жити, бо ще до весілля чопнар тобі подасть першого погарчика і вистрелить у тебе. А хто чув мої слова і посміє їх комусь переказати, той закам'яніє до колін.

По тій бесіді змій-шаркань відлетів.

На другий день раненько молоді повставали і — далі в дорогу. Надвечір добралися до іншого міста і заночували в найбільшій гостиниці. Молода пара так само замкнулася в окремій кімнаті, а конюхар ліг під дверима, аби вартувати.

Уночі раптом прилітає дванадцятиголовий царський змій та й починає надворі кричати:

— Ну, чекай лиш, принце! Ти викрав доньку мого пана, але жити із нею не будеш, бо по дорозі до вінчання твій дикий кінь кине тобою так, що ти розіб'єшся на смерть. А хто чув мою бесіду і комусь посміє її переказати, той закам'яніє до попереку!

По тих словах змій-шаркань відлетів.

На третій день поїхали далі й надвечір добралися до нового міста. І там заночували у головній гостиниці. Молода пара замкнулася в окремій кімнаті, а конюхар ліг під дверима, аби пильнувати.

Уночі прилітає двадцятичотириголовий царський змій і починає надворі кричати:

— Ну, почекай лиш, королевичу! Ти викрав доньку мого пана, але жити із нею не будеш, бо першої ночі по вашому вінчанню я розтрощу твої кісточки і рознесу по всьому світу. А хто чув мою бесіду і посміє комусь передати, той закам'яніє від ніг до голови!

По тих словах змій-шаркань відлетів.

Конюхар чув усі погрози змиїв, та не сказав нікому ні слова.

На четвертий день добралися додому і відразу почали ладитися до великого весілля. Але з дороги сіли мало

погоститися. Чопнар приніс напої, та ледве переступив поріг, як конюхар застрілив його. І справді, в того чопнаря була знайдена заряджена пістоля, але на те ніхто не дав уваги. Молодий король почав нападати на конюхаря, але той не зізнався, чому застрілив чопнаря.

Коли приготувалися іти під вінець, молодий король сказав конюхареві привести йому п'ятирічного коня, котрий ще ніколи світа божого не видів: молодий хотів прибути на вінчання на гарячому коні. Конюхар зайшов у хлів і як раз ударив коня поза вуха, той одразу впав. Тоді слуга вернувся до принца і сказав, що п'ятирічок здох, треба осідлати іншого коня. Королівський син заспокоївся і вирушив на іншому коні.

Минулося вінчання, минулося й весілля. Для молодят настала перша ніч. А конюхар узяв гостру шаблю і забрався тихо до палати, де лягла спати молода пара. Там стояв коло вікна і вартував, коли прилетить змій. Десь так коло півночі шаркань засунув крізь вікно дванадцять голів, та конюхар повідтинав їх шаблею. Тоді змій засунув інших дванадцять головиськ. Конюхар повідтинав і ті. А одна крапля крові якось бризнула молодій на лице. Конюхар боявся, що та крапля залишиться на лиці навіки, що її не можна буде змити. Підійшов до постелі й тихенько, аби не розбудити молоду королеву, злизав з її лиця ту краплю.

А королівські слуги нишпорили по ганку, під дверима спальні, й один із них, якому закортіло довідатися, що за шум зчинився у кімнаті, зазирнув туди крізь ключову дірку. Він якраз увидів, коли конюхар нахилився над лицем цариці. На другий день слуги розповіли своєму королеві, що виділи вночі. Все то було передано так, що конюхар ніби залюбився в молоду королеву, забрався до спальні й, коли вона спала, поцілував її. Король страшенно розсердився і засудив конюхаря на смерть.

Привели невинного до шибениці, і він почав просити:

— Пресвітлий володарю! Чи можна перед смертю сказати хоч три слова?

Король йому дозволив.

І конюхар розповів, як дорогою додому, коли вони верталися з нареченою, на першій зупинці з'явився серед ночі шестиголовий змій і вигукував таке: «Коли чопнар подасть тобі, принце, перший погар вина, то вистрілить у тебе!» Через те він, конюхар, вистрелив раніше і вбив чопнаря.

По тих словах конюхар одразу закам'янів до ра, як я роль пересвідчився, що засуджений казав йоньми, від- Він уже зняв із хлопа вину, бо зрозумів, що у хав на конюхаря. Порозумів король і те,лач спочат- спроста зайшов до його спальні, що на то мала бути в- лика причина. Та конюхар закам'янів уже до колін. І король почав його просити, аби нічого більше не розповідав. А конюхар продовжував:

— Добралися ми до другої зупинки. Там дванадцятиголовий царський змій погрожував тобі молодим конем, котрий ще не видів білого світа. Того коня я вбив, аби не сталося нещастя.

По цих словах конюхар закам'янів уже до попереку. Молодий король заспокоював його, просив далі не розповідати, але той переповів і бесіду двадцятичотириголового змія на третій зупинці. І пояснив, що тому він потай забрався до спальні, аби повідтинати шарканеві голови. Та й повідтинав, але трапилося так, що крапелька змієвої крові бризнула молодій на лице, і він, конюхар, мусив її злизати, аби не розбудити королеву.

По сих словах бідний конюхар закам'янів увесь — від ніг до голови.

Король одразу виголосив, що конюхар ні в чому не був винний, і дав повісити тих слуг, котрі на нього набрехали. Потому молодята довго сумували і не могли знайти собі спокою, що через них невинний чоловік став кам'яним стовпом.

Одної ночі молода виділа сон. Їй приснилося, що коби маленькому синкові, їх первісткові, випустили кров і змастили нею кам'яну статую, то конюхар дістав би назад своє людське тіло. А тоді, якби до нього навернулося життя, ожив би і хлопчик, не видно би й рани.

Вона розповіла свій сон чоловікові. Він пристав на те, аби пустити із синочка кров. Покликали голяра, той надрізав бритвою хлопчикову жилу, і кров'ю змастили всю кам'яну статую. Конюхар одразу став живим. Доки вернулися в палац, ожив і малий хлопчик — він став іще красивішим, як був.

Довго, дуже довго всі раділи, а король та королева з того часу дуже шанували не лише конюхаря, але й усіх простих людей.

погостит
поріг, як

ЦАРЕВИЧ І ДИКИЙ ПАВЛО

була знай, помираючи, закликав до своєї смертної поуваги. Молодих синів і сказав старшому:

— Синку мій, прошу тебе, не женися доти, доки не ожениш молодшого брата.

По смерті старого сини хотіли сповнити його останню волю і рушили в дорогу — на оглядини до іншого царя. Добралися на конях до міста, де мали молодшому видивити дівчину. Але в саме місто вони не завернули — лишилися на ніч на околиці.

А десь коло півночі старший брат устав, аби розвідати, як увійти в столицю. Вона була обнесена трьома кам'яними мурами, які розділяла однакова відстань. Коло першої брами стояло шість стражників, коло другої — вісім, а коло третьої стояв лише один, але він мав силу за дванадцятьох. Та старший брат підійшов до першої брами і став просити стражників, аби його пропустили в місто. Вони відказали:

— Може, ти якийсь шпигун, а тому не можемо пустити тебе в місто!

Увидів царський син, що дарма просити, копнув ногою браму — і вона відкрилася. Тоді вхопив стражників — в одну руку трьох і в другу трьох — та як стукнув ними, то в тих мало душі не повилітали. І стражники почали просити силача — най змилостивиться над ними. Він одпустив їх, але з одною умовою:

— Завтра, коли буду заїжджати в місто на кочії із чотирма кіньми, відкриєте браму, станете набік і віддасте мені честь!

Стражники одразу погодилися, але царський син спочатку їх примусив сім разів поклястися, і вже тоді подався далі.

Підійшов він до другої брами і теж просить варту, аби йому дозволила пройти у столицю. Стражники не хотіли його пропустити:

— Може, ти якийсь шпигун, і тому не можемо пустити тебе в місто!

На ті слова легінь не зважав, копнув ногою браму — і вона відкрилася. Тоді вхопив стражників — в одну руку чотирьох і в другу чотирьох — та й доти їх зіштовхував лобами, що почали просити — най змилостивиться над ними. Він одпустив їх, але з одною умовою:

— Добре, змилостивлюся над вами, але завтра, як я буду їхати в кочії, що буде запряжена чотирма кіньми, відкриєте передо мною браму і віддасте мені честь!

Стражники прийняли умову, та наш силач спочатку їх примусив сім разів поклястися і аж тоді подався далі.

Підійшов він до третьої брами, де був один стражник, що мав силу за дванадцятьох. Але стільки би біди було на світі, бо старший брат мав силу за чотирнадцять людей. Попросив вартівника, аби дозволив пройти в місто. Той не хотів і слухати.

— Може, ти якийсь шпигун, тому я не можу пустити тебе в місто!

На те старший брат копнув ногою браму, аж вона злетіла, а потім схопив стражника й тричі — один за одним — так гупнув ним об землю, що той почав відпрошуватися, бо видів, що хлопець сильніший, як він.

— Добре,— сказав царевич,— я нічого тобі не зроблю, та завтра, коли буду їхати в кочії із чотирма кіньми, ти відразу, як лише зачуєш, відкриєш мені браму, візьмеш шапку в руки і побіжиш передо мною через усе місто.

Вартівник пообіцяв зробити все так, та легінь спочатку примусив його сім разів поклястися. Уладнавши діло зі стражниками, старший брат вернувся до молодшого, де мали пристанище.

А другого дня, десь коло дев'ятої години, брати приготувалися й рушили до столиці. Цар і цариця стали на балконі й дивилися вниз. Раз лиш видять — а четверо коней з якоюсь кочією летять вітром до першої брами. Одразу збагнули, що то хтось поспішає до них на оглядини. Але вони ще не мали наміру віддавати доньку і дуже хотіли, аби стражники не пропустили сватачів. Цар ще й похвалився:

— Дарма поспішають, мої вартівники і так їх не пропустять. Тим гостям нічого не зостанеться, як набратися ганьби і повернутися назад.

Коли цар те сказав, кочія вже була перед брамою, і що він увидів — брама красно відкрилася, вояки поставали з боків у два ряди і віддали честь! Цар похитав головою й каже:

— Ей, які погані в мене стражники! Та, думаю, від другої брами гості неодмінно повернуть назад, там їх уже ніяк не пропустять!

Ледве цар сказав оті слова, як відкрилася красненько й друга брама, і стражники, ставши з обох боків, віддали честь гостям, що прогуркотіли на кочії. Цар похитав головою й каже:

— Ей, уже я виджу, що від моїх вартівників ніякого хісна, не шкода би послати на шибеницю всіх до одного! Але третій вартівник нікого не пропустить — то в мене силач!

Ледве встиг ото сказати, як гості вже були перед третьою брамою. І що він увидів? Брама одразу відкрилася, а стражник схопив шапку і, як лиш був годен, побіг перед кочією. Тоді цар подумав: які міцні мають бути ті, що сидять у кочії! Йому вже не терпілося вичекати хвилину, коли гості ступлять до палацу. Кочія прокотилася двором, зупинилася, і двоє братів-царевичів вийшли перед палацом. Цар пішов назустріч, узяв обох гостей попід руки, повів їх до себе й почав пригощати. Та перед тим, як гоститися, старший брат сказав:

— Ваша світлість, ми тут не для того, аби їсти й пити, а для того, аби вас просити: віддайте свою доньку за мого молодшого брата!

На те цар відповів:

— Я не заперечую, але моя донька має силу за дванадцятьох чоловіків, і їй підходив би такий, у котрого бодай не менша сила. То най піде твій молодший брат боротися з моєю донькою. Якщо він переможе, то візьме собі її за жону.

Старший царевич каже:

— Царю, мій менший брат — дуже ганьбливий хлопець. Він не піде з дівкою боротися. Дозвольте мені — в нас із братом однакова сила.

Цар пристав на те. Покликав доньку і сказав, що вона буде боротися із старшим царським сином, який виступає за молодшого. Принцеса прийняла умову і почали мірятися силами. Легінь схопив царівну — і вона раз-два була на землі.

— Ну, доста,— сказав цар,— виджу, що донька моя слабша!

І запросив гостей за стіл — най їдять і п'ють. Мало перекусили, і старший брат заговорив знову:

— Ваша світлість, ми тут не для того, аби їсти й пити, а для того, про що вас просили: будьте милостиві нам

сказати, коли ви віддали би свою доньку за мого молодшого брата?

Цар не мав охоти віддавати доньку і задумався, яку знайти причину, аби показалося, що той хлопець не вартий її. І відповів так:

— Я не дбаю, но! Віддам за нього доньку, але най підніме у дворі рушницю і вистрілить із неї у Дикого Павла, котрий висить на шибениці, підвішений за руки. Та най вистрілить так, аби куля перейшла обидва зап'ястя і зірвала тіло із шибениці.

Старший брат сказав:

— Мій брат, як знаєте, ганьбливий, він може розгубитися. Але якщо дозволите, то вистрілю я. У нас із братом однакова сила.

Цар пристав і на таке. Вийшов старший брат на двір, і йому показали велику рушницю. Вона була така тяжка, що її могли зрушити із місця лише дванадцятеро хлопів. А старший царевич підняв її сам і націлився у Дикого Павла, котрий був засуджений до смерті і висів прив'язаний за руки. Легінь потрапив просто у зап'ястя. Дикий Павло зразу впав на землю, правда, без п'ястей, і побіг у хащу.

Лише після того цар справив весілля, та взяв із братів слово, що вони обидва будуть півроку жити у його палаці, аби було видко, як честують його рідну доньку.

Молодший брат, відколи оженився, усе ходив на лови — правда, жона його не любила. Старший мав іншу звичку — весь час сидів дома. Одного разу, коли його брат подався на лови, царівна, аби якось відвернути від себе чоловіка, ударила головою у вікно — так, що скло розбилося і порізало лице. Повертається чоловік із ловів і видить, що жінка лежить у постелі. Підходить він до неї і звідає:

— Що тобі є, душко? Чого ти лежиш?

— А тому лежу,— відповіла принцеса,— бо твій старший брат хотів мене звести, а я не подалася. Він через те розсердився на мене, штовхнув до вікна, і скло так мені лице порізало, що аж кров закапала.

Гей, як озлився чоловік, коли таке почув! Він усе повірив, що розповідала жінка, хоч його брат ні в чому не був винний. І пішов молодший до царя, як до свого тестя, та й поскаржився на брата.

Цар аж розпалився з великого гніву і просто — до доньки. Як увидів, що вона лежить із закривавленим лицем, а ще як почув од неї самої, що старший царевич штовхнув її до вікна, і вона страшенно поранилася, то нараз дав розказ відтяти йому ноги. Покликали одного м'ясника, і той своєю великою сокирою відрубав царевичеві ноги, дарма сарака говорив, що перед братом він не винний. Коли старший лишився без ніг, то попросив молодшого дати йому осідланого коня і заряджену рушницю; як усе те зробить, то най висадить його на коня, а в палаці скаже, що старший брат подався у світ.

Молодший дав старшому осідланого коня, заряджену рушницю, потім висадив його у сідло. Вже сидячи на коні, старший брат відклонився і сказав на прощання:

— Будь здоровий, брате! Най дасть тобі бог ліпший розум, аби ти не всім вірив. Ти зробив мене тепер калікою, але мені видиться, що, як поїду звідси геть, ти у свого тестя будеш свині пасти.

З тим старший брат рушив у мандрівку. Добрався до одної великої хащі, увидів там Дикого Павла, котрого врятував, та й каже йому:

— Не тікай від мене, Дикий Павле, то я тебе збив із шибениці. Ти, неборе, лишився без рук, а я — без ніг. То якось удвох, може, проживемо?

І вони одразу поцімборували. Ходили на лови, та слухайте — як: той Дикий Павло, котрий не мав рук, зганяв дичину, а безногий царевич стріляв. Довго вони так по хащі полювали. Але коли дихнуло зимою, задумалися, що добре було би зробити колибу. З тяжкою бідою поставили собі якусь хижчину.

Потім спало на думку, що добре би знайти собі газдиню. Та хто піде в хащу газдувати із двома каліками? Царевич над тим давно сушив голову. І він сказав Дикому Павлові:

— А знаєш що, Палку! Я чув про одну королівську доньку. Король для неї дав зробити двісті чи й більше кочій, та ні одна їй не полюбилася. А я зроблю таку кочію, що буде їй на дяку. Дишель кочії прив'яжу до тебе, й ти потягнеш її до принцеси. Королівській доньці полюбиться кочія, тоді ти попросиш, аби сіла в неї і глянула зсередини. Коли принцеса сяде, утікай з кочією як можеш, принцеса там зостанеться. Привезеш її сюди — і буде в нас газдиня!

Царський син і Дикий Павло почали майструвати ту хитру кочію. Коли змайстрували, принц прив'язав дишель до пояса Дикого Павла. Той потяг кочію до принцеси. Королівська донька вийшла із палацу, увиділа кочію, і вона їй дуже сподобалася. Дикий Павло попросив зайти до кочії, оглянути зсередини. Принцеса сіла, а він нараз пустився тікати. Придворна челядь кинулася слідом, та не могла його догнати: Дикий Павло летів, як стріла. Він привіз принцесу в хащу, бо коли вона зайшла в кочію, дверці так закрилися, що не могла вискочити звідти.

У хащі відкрили на кочії дверці. Увиділа принцеса, куди вона потрапила, і почала плакати. Її розважали, але то нічого не допомагало. Аж за тиждень вона зрозуміла, що даремно плакати, та й перестала витирати сльози. Але відтоді з кожним днем ставала все блідішою і худішою. Увиділи каліки, що дівка сохне й худне, й зажурилися: «Що їй за біда, коли має що їсти і пити — доста всього доброго?» І почали підозрівати один одного: чи хтось із них потай не кохається з королівською донькою? Певно, від того так марніє дівчина! Якось уночі безногий чатував на безрукого з одного кінця дівоцької постелі, а той чигав на нього з другого кінця, але один про одного не знали.

Раз десь коло півночі обидва почули, що хтось із дівки смокче кров. Кинулися на нечисту силу, дивляться, а то — стара Інджі-баба. Вона жила недалеко в хащі і приходила ночами до принцеси ссати з неї кров. Відьму пов'язали і хотіли кинути в огонь, але вона почала проситися, аби її пустили. Ні царський син, ні Дикий Павло не хотіли відпустити її. Тоді босорканя пообіцяла їм:

— Лишіть мене жити, і дістанете таку добру пораду, що в одного з вас виростуть ноги, а в другого — руки. Ідіть туди й туди, натрапите на одну криницю з гойною водицею, замочіть руки й ноги, і вони одразу відростуть.

Послухали каліки стару відьму, не кинули її у вогонь, та лишили в кімнаті пов'язану, а самі подалися до тої криниці. Добралися туди, і Дикий Павло вже хотів замочити свої притяті руки у криничну воду, та царський син закричав на нього:

— Чекай, не замочуй у криницю руки, я кину в неї спершу зламану галузку! Увидимо, що буде!

Він так і вчинив. Тільки впала галузка у воду, як обер-

нулася на попіл. Ей, як розсердилися хлопці на стару Інджі-бабу! Вернулися додому та почали гойкати:

— Гей, стара босорканьо! Та ти красно обдурила нас! Хотіла, аби ми згоріли в тій криниці! Ну, тепер тобі кінець!

І, лаючи відьму, стали її штовхати до ватри, аби зараз же спалити. Тоді Інджі-баба заговорила знову:

— Йой, дайте мені спокій, скажу вам чисту правду — де є та криниця, що в ній водиця-гойниця і від котрої нараз повідростають ваші руки й ноги! Ідіть туди й туди і там натрапите на неї!

Царський син і Дикий Павло лишили стариганю, пов'язану, в колибі, а самі подалися по водицю-гойницю. Як знайшли криницю, то спершу кинули туди суху галузку. Тільки галузка впала у криничну воду — нараз пустила брості та й зазеленіла. Тепер уже вони не боялися, замочили хто руки, хто ноги до водиці-гойниці, і кінцівки нараз їм повідростали.

Повертаються цімбори додому і думають, що робити з відьмою. Дикий Павло радив одпустити, а царський син був проти і сказав:

— Якщо її пустимо на волю, вона вночі, як будемо спати, задушить нас обох. Хоч та босорканя зробила добре діло — се тому, бо мусила зробити. Треба її вбити!

Зайшли до колиби, і дарма просилася-молилася клята Інджі-баба — кинули її в полум'я, і вона згоріла.

На другий день царський син сказав Дикому Павлові:

— Послухай, що тобі скажу! У мене є молодший брат — піду його відвідати. А принцесу лишаю на тебе, можеш її взяти за жону.

На тому він зібрав свої речі, відклонився королівській доньці й Дикому Павлові та й рушив у дорогу. Добрався до столиці, де жив менший брат. Та перед тим, як зайти до міста, увидів на толоці велике стадо свиней. Підійшов до свинаря і звідає його:

— Чиє се стадо, чоловіче?

— Цареве,— засмучено відповів свинар.

І в тому свинареві царевич упізнав молодшого брата, а молодший його не впізнав. Тоді старший брат звідає свинаря:

— Та чи добре маєшся на службі у царя?

— Можна би терпіти,— відповідає той,— та дуже мене сердить, що увечері маю поцілувати кожну царську свиню,

бо від того в голові так паморочиться, що падаю горілиць, і мушу лежати, доки отой паморок не вивітриться мені з голови.

— Видиш,— признався мандрівник,— я твій старший брат. Пам'ятаєш, як я йшов у світ, то сказав тобі, що у свого тестя ще будеш свині пасти! Не вартий ти нічого, раз на таке зійшов. А коли ще й кожний день ти цілуєш свині — то вже треба бути останнім у світі! Та я тобі поможу позбутися біди, лиш вислухай мене. Як вернешся із свиньми додому, цар вийде подивитися, як ти їх цілуєш, а ти візьми сокиру, сядь собі на стільчик і, як до тебе підійде свиня, удар її поза вуха так, аби одразу здохла.

Увечері свинар повернувся зі свиньми додому. Цар вийшов подивитися, а зять сів на стільчик, і всі півтисячі свиней за звичкою підходили до нього, аби їх цілував. Але тепер він кожну свиню рубав поза вуха, і вона одразу переверталася — здихала. Повбивав усі цареві свині та й поскладав їх в одну купу. Цар видів ту роботу від початку до кінця, та не сказав ні слова. Заговорив лише тоді, коли зять прибив останню свиню:

— Ну, синку, більше ти не будеш пасти моїх свиней, бо вже й не є що. Але зайди лишень до мене!

Коли зять зайшов, цар із нього зняв свинарське дрантя, а самого наказав помити й убрати в царське плаття. Потім разом із царем вони повечеряли, а по вечері лягли спати. На другий день царський зять устав, і жона звідає його, що йому приснилося. Чоловік відповідає:

— Ото мені снилося, що до мене прийшов старший брат і тепер чекає під ворітьми.

А вона страшенно розсердилася і каже йому:

— Се тобі не снилося, а й учора брат був із тобою, і то він тебе намовив повбивати свиней!

Чоловік признався:

— Правда, так було.

Царська донька аж зблідла від злості:

— Дам я тому каліці! Я з нього душу витрясу!

Вибігла за ворота, увиділа старшого царевича і нараз ухопилася за нього! Але той так гупнув злюкою об землю, що нараз свічка їй загасла.

Із тим старший брат зайшов до молодшого і сказав, що він зробив. Тоді два брати вибралися в дорогу і повернулися назад у свою державу. Там вони живуть собі й донині, як не повмирали.

ЩО ТРАПИЛОСЯ З ВИТЯЗЕМ МИКОЛОЮ?

Не знати, в якому царстві, але був один цар. А він мав Хоох доньок і славного витязя, котрого звали Миколою. Принцеси були дуже красні, й на них усе чатували змії, що дуже хотіли заволодіти ними. Одної неділі цар із царицею пішли десь на гостину.

Шестиголовий змій використав той час, доки їх не було дома, зайшов у палац і почав просити витязя Миколу — най віддасть йому найстаршу принцесу. Витязь не хотів віддавати дівчину і виправдовувався тим, що без дозволу царя і цариці він не може вчинити таке, бо якби вчинив, його би нараз стратили. Але змій так умовляв, що витязь не витерпів — пішов, викликав принцесу зі світлиці й, коли вона вийшла, передав її змієві.

Незабаром прилетів і другий, дванадцятиголовий змій — просить собі середущу доньку. Микола знову довго сперечався, а потім таки вивів принцесу зі світлиці й передав її змієві.

Тоді з'явився третій змій, котрий мав двадцать чотири голови, і почав просити третю царську доньку. Витязь думав, що йому робити, та й зміркував так: «Якщо двох сестер уже забрали, то най беруть і третю!» І викликав молодшу принцесу із світлиці і передав її змієві.

Цар із царицею вернулися додому — світлиці порожні. Де поділися їх доньки? Кого не питали, всі відповідали, що не знають. Цар і цариця не знаходили собі місця і доти дозвідувалися, доки не зрозуміли, що винен їх витязь, бо він мусив берегти принцес.

Закликали дванадцятьох теслів — витесати шибеницю. Якраз тоді, коли майстри взялися до діла, попри них ніся на коні витязь Микола. Став і звідає людей, що то вони тешуть. Майстри відповіли, що вони ставлять шибеницю для світлого витязя, бо то він дозволив, аби царських доньок повикрадали змії.

Витязь помчав до замку, взяв із собою повно грошей і втік із дому. Скачучи на коні, він забрався у велику хащу. А в тій хащі було так темно, що ледве видів небо. Тяжко, наосліп пробирався крізь гущавину й натрапив на печеру, що вела під землю. Зійшов із коня та й думає:

«Мені вже однаково треба пропадати, ліпше спущуся на той світ!»

Заходить у печеру і рушає углиб. Іде, іде, вже пройшов немало, коли чує, щось застогнало-зайойкало, і так дуже, аж земля порепалася. Та витязь Микола спокійно йшов далі й добрався до одної мідяної хащі. Посеред неї він увидів красний мідяний замок, який обертався на качачій лапці. Нараз йому хтось гойкнув:

— Гей, Миколо, витязю наш славний, що тебе занесло в такий далекий край, куди й потятко не може долетіти?

— Я тебе тут глядаю, принцесо!— відповідає витязь.

Старша царівна попросила Миколу зайти, та мідяний замок крутився так швидко, що ніяк було до нього приступити. Тоді вона порадила:

— Під замком є мідяний прут, візьми його в руку, вдар по замкові, і він не буде вертітися.

Так і сталося. Витязь хльоснув мідяним прутом по замкові — й той одразу перестав вертітися. Микола зайшов до старшої принцеси і зазвідав, де її чоловік.

— Пішов із слугами орати,— відповіла царівна.— А поле звідси за шість миль. Коли мій чоловік рушає додому, то дає знак довбнею — мече її наперед, і довбня падає у замок через комин.

Тільки вони закінчили бесіду, як у димарі страшно загуркотіло, і довбня гупнула на землю. Микола підбіг, ухопив ту довбню й жбурнув її на шість миль ще далі від того місця, де стояв зміїсько. Прийшов змій додому, але страшенно був сердитий, що мусив так здалеку нести довбню на плечі. І звідає принцесу:

— Скажи лиш, жоно, хто тут є сильніший за мене? Хто посмів сюди прийти?

— То витязь Микола,— відповідає старша царська донька.

— Ну, має щастя, бо якби хтось інший, то нараз би йому був кінець! Ходи, Миколо,— гукнув змій,— поцілуймося! А ти, жоно, швидко вари галушки з олова та поливку з міді!

Змій викотив дві бочки вина. Хотів налити, але витязь підняв цілу бочку і випив її всю за одним разом.

Увидів то змій і каже Миколі:

— Гей, виджу, ти — великий хлоп! Будемо битися з тобою чи боротися-розщибатися? Що собі вибереш?

— Вибираю те, до чого тобі дяка,— відповів Микола.

Змій мав охоту боротися і так гепнув витязем об землю, що той застряг у ній до колін. Але Микола вискочив

із ями, схопив змія і вдарив ним так, що той застряг у землі до самої шиї. Тоді змій почав просити Миколу, най подарує йому життя. А витязь відповів:

— Я тебе відпущу, але кажи, що то може бути: я вже був сюди на півдорозі й нараз чую — в хащах щось зайойкало, айбо так страшезно, що аж земля порепалася. Що то було і чому воно так страшно йойкало?

— Того я тобі не можу сказати, але як підеш далі, то мій старший брат, дванадцятиголовий змій, може, щось і знає.

І Микола знову подався в дорогу. Ішов він, ішов і добрався до срібної хащі. Посеред тої хащі увидів срібний замок, котрий обертався на курячій лапці. А у тому замку жила середуща принцеса. Як тільки вона увиділа витязя, то одразу крикнула згори:

— Здоров, Миколо! Що тебе занесло в такий далекий край, куди й потятко не може долетіти?

— Я тебе тут глядаю, царівно,— відповів витязь.

— То підіймися в замок,— покликала вона.

— Як мені піднятися, коли замок крутиться так швидко, що я й брами не виджу?

— Під замком,— пояснила середуща донька,— лежить срібний прут. Візьми його, удар по замкові, і він не буде вертітися. Перед тобою відкриється брама і ти вийдеш до мене нагору.

Так і сталося. Микола стьобнув срібним прутом по замкові — і той одразу перестав вертітися. Відкрилася брама, і він піднявся в замок. Зайшов до середущої царівни, привітався з нею і звідає:

— А де твій чоловік?

— Пішов зі слугами косити. А поле звідси за дванадцять миль. Коли мій чоловік збирається додому, то попереду себе мече довбнею, і вона все падає у замок через комин.

Тільки вони закінчили свою бесіду, як у димарі страшно загуркотіло, і довбня гупнула на землю, Микола підбіг, схопив довбню і як жбурнув нею, то вона полетіла ще на дванадцять миль далі від того місця. де саме стояв змій. Найшов зміїсько довбню, звалив на плече і поніс додому, але у ньому так кипіло, що мало не тріснув. Дома звідає жону:

— Що то за легінь, котрий жбурнув назад мою довбню?

— То, милий чоловіче, наш витязь Микола.

— Ну, хлопче, виходь!— покликав його змій.— Якби то був хтось інший, нараз би йому настав кінець! Але тебе не буду чіпати. Ану, жіночко, звари нам на вечерю срібних галушок.

Вечеря була готова, витязь сів до столу, а змій приніс три бочки вина. Почав шукати цівку, аби натягнути вина. Та Микола схопив цілу бочку, підняв її і доти держав коло рота, доки всю не випив.

Увидів то господар і каже:

— Гей-гей, ти й справді витязь! Іди зі мною в сад прогулятися!

Микола радо вийшов з ним у сад. Там стояла змієва стодола. І каже змій:

— Ну, Миколо, спробуй — чи годен би ти мою стодолу копнути ногою, аби вона розсипалася.

— Спершу спробуй сам,— відповів Микола.

Змій ударив ногою в стодолу, аж з неї всі драниці посипалися. А як ударив витязь, то вона одразу розсипалася на порох. Тоді змій покликав Миколу боротися. Він так гепнув витязем об землю, що той застряг у ній до попереку. Але витязь вискочив, вхопив обіруч змія і як вдарив ним, то змієві лиш голови стирчали з-під землі. На змія зі страху нараз напала гикавка, і він почав просити-благати — най витязь дарує йому життя. На те Микола каже:

— Я тебе відпущу, як ти мені скажеш одне діло. Коли я йшов сюди, то чув, як щось зайойкало, але так страшезно, що аж земля порепалася. Що то могло бути й чому воно так страшенно стогнало?

— Того я тобі не можу сказати,— відповідає змій,— але мені видиться, що мій старший брат, у котрого двадцять чотири голови, міг би [illegible] дівка, у котрої два передні зуби — майже як дві шаблі, такі довгі. Дівка запросила його сісти, а сама вийшла з хижі.

А по кімнаті почала ходити і муркотіти мала кішка:

— Ей, шкода сього молодого витязя: його тут чекає смерть!

— Що ти говориш, кішко? — звідає Микола.

— Говорю, що зараз, як тільки зайде дівка, ти, витязю, помреш, бо вона пішла гострити собі зуби. Бери ноги на плечі й біжи скільки можеш, бо то — стара відьма, яку ти відпустив.

Микола відразу скочив на коня і поскакав геть. Дівка пустилася за ним і стала доганяти. Витязь уже був

Вона відповіла:

— Пішов у поле глянути на свою худобу. А те поле звідси за двадцять чотири милі. Коли мій чоловік хоче вертатися додому, то поперед себе верже довбню, і вона паде у замок через комин.

Ледве вони закінчили бесіду, як у димарі страшно загуркотіло, і довбня гупнула на землю. Микола підбіг, ухопив її і жбурнув нею так, що вона упала на двадцять чотири милі далі від того місця, де був змій.

«Ей, чорт би його взяв!— каже зміїсько сам до себе.— Та то раз силач, якщо так далеко закинув мою довбню!» Прийшов додому й нараз — до царівни:

— Що за чужий чоловік у нашому замку?

— То витязь Микола,— відповіла жінка.

Змій аж зітхнув:

— Ну, хлопче, маєш щастя, бо якби то був інший, то нараз би йому тут кінець! Дорога жоно, приготуй вечерю! І не хоч яку, а золоті галушки та поливку із срібною бараболею!

Доки вечеря варилася, змій приніс чотири бочиська вина. Посідали за стіл, повечеряли — то годиться й випити. Змій почав шукати цівку, аби натягнути з бочки вина. Та Микола підняв одну бочку і випив до дна.

Увидів то змій і засичав:

— Ей, та ти й справді великий витязь! Раз так, то ходи боротися зі мною!

— Я не маю проти! Йдім!— відповів Микола.

Поєдинок почав змій. Він ухопив Миколу і так ним ударив, що той заглибився у землю до самого попереку. Та витязь нараз вискочив, обтис обіруч змія і як гепнув ним, [illegible] стирчало з-під землі. Тоді він

— Слухай, гусаре! Скажи мені, що то було за йойкання, котре я чув, коли йшов сюди, у підземне царство? Так страшно щось йойкало, що довкола аж земля розколювалася!

— То я йойкав, дорогий мій витязю! — відповів чоловік.— Недалеко звідси росте одна липа, на вершку тої липи є замок-палата, а в палаті живе стара відьма з трьома доньками. Ота стариганя вибрала з мене кості. Доки вибирала, я мусив терпіти дуже тяжкі муки і тоді так страшенно кричав. Але коби ти, дорогий витязю, пішов до тої відьми, дістав мої кості й повставляв їх знову в мої ноги, то ніякої біди мені би не було. Коли підеш туди, то запам'ятай, як би не любилася тобі відьмина донька, розум май при собі! Візьми мою шаблю і моїх двох псів. Як їм скажеш, так будуть робити.

Микола пішов. Іде, іде і нараз видить голуба. Прицілився і застрілив його. Розклав у хащі ватру, почистив собі голуба, надів його на рожен і почав пекти, бо вже хотів їсти.

Раптом чує з дерева:

— Йой-йой, як мені тут студено!

На те Микола гукнув угору:

— Якщо хочеш зігрітися, то йди сюди, до ватри!

— Як іти туди, коли в тебе два пси, а я їх боюся!

— А ти їх не бійся,— відповідає витязь,— вони тебе не будуть чіпати.

— На, візьми дві волосинки і поклади на псів, тоді я зійду,— почулося з дерева.

Микола взяв ті волосинки і — тиць їх у полум'я.

Відьма — то була вона — верещить згори:

— Мої волосинки згоріли! Я [illegible]!

нього одну з трьох своїх доньок. Тоді витязь сказав псам, аби вони вартували відьму, доки він не вернеться.

Потому виліз на дерево, зайшов у палац і зустрів там першу відьмину доньку. Вона була на око досить [illegible] ною. Та Микола пам'ятав застерігання велета. Заговорив із нею, покликав її на ганок прогулятися і під час прогулянки поміркував так:

«Дарма ти, дівко, доста красна, я все одно відітну тобі голову, бо й ти — нечиста сила!»

І вихопив шаблю, відтяв відьмаці голову, а тіло її скинув вниз із ганку.

Зробив то Микола, спустився до псів і наказав, аби вони далі дерли-роздирали стару відьму. Вона почала знову просити та благати — най змилосердиться над нею, бо дасть за нього другу доньку, якщо йому перша не дуже полюбилася. Тоді витязь подав знак, аби пси перестали роздирати відьму, але не відпускали її ні на крок. А сам піднявся у палац і зустрів там другу відьмину доньку. Заговорив із нею, покликав її на ганок прогулятися і знову собі поміркував так:

«Дарма ти, дівко ще красніша за старшу сестру, я все одно відітну тобі голову, бо ти — нечиста сила!»

І вихопив шаблю, відтяв відьмаці голову, а тіло скинув вниз із ганку.

І знову спустився Микола до псів та наказав їм дерти-роздирати стару відьму. Стариганя почала просити — най подарує їй життя, і вона віддасть за нього свою третю, найфайнішу доньку, якщо й друга йому не припала до серця.

— Добре, най буде!

[illegible] палац — знайшов [illegible] тре-

вчинився моїм? І ще скажи — де кості того довгого гусара? І де та масть, котрою треба його помастити, аби він ожив?

І відьма все відкрила:

— Під замком є золотий прут, удар ним по замку, і він тої хвилини обернеться на золоте яблуко, котре зможеш покласти в кишеню. Кості чоловіка — ген під отим дубом, у криниці, а коло неї глек із живою мастю.

Микола сказав псам, аби пустили відьму, і вона полетіла — аж вітром загуло. А він вийшов на липу, знайшов золотий прутик: ударив ним по відьминому замкові, і той одразу обернувся на золоте яблуко. Витязь положив його в кишеню й пішов до криниці. Там він знайшов кості довгого чоловіка, взяв і живу масть. Невдовзі велет-гусар вже скочив на ноги і каже Миколі:

— Ну, тепер ходім розщибатися!

Микола йшов не дуже охоче, бо трохи боявся. Але коли схопилися, то вже не подавався. Боролися вони дев'ять днів і дев'ять ночей і не могли один одного пересилити. Тоді гусар каже:

— Досі я не боявся однієї половини світу, а ти, витязю, як виджу, не боїшся другої. Словом, нам з тобою не страшний цілий світ.

І почали вони жити разом. І так жили довго. Та одного разу Микола сказав:

— Я вже піду додому — подивлюся, що там діється.

Велет-гусар відраджував витязя, але потім відпустив його — дав йому чотирьох коней, котрі одним скоком могли триста миль перескочити. Сів Микола у сідло і за одним скоком був у своєму місті. Але що він видить — усе геть спустошене! Десь на околиці надибав лише на одну нещасну хижчину. Зайшов туди, а там сидить дівка, у котрої два передні зуби — майже як дві шаблі, такі довгі. Дівка запросила його сісти, а сама вийшла з хижі.

А по кімнаті почала ходити і муркотіти мала кішка:

— Ей, шкода сього молодого витязя: його тут чекає смерть!

— Що ти говориш, кішко? — звідає Микола.

— Говорю, що зараз, як тільки зайде дівка, ти, витязю, помреш, бо вона пішла гострити собі зуби. Бери ноги на плечі й біжи скільки можеш, бо то — стара відьма, яку ти відпустив.

Микола відразу скочив на коня і поскакав геть. Дівка пустилася за ним і стала доганяти. Витязь уже був

близько до шестиголового змія і гукнув йому — най іде на допомогу. А змій зареготав:

— Сам ти, Миколо, добрий витязь, то обійдися своїми силами!

Тим часом відьма побачила змія, вхопила його і нараз проковтнула, аби стати ще дужчою. Доки вона впоралася з ним, Микола встиг поскакати далі. Тоді відьма знову пустилася за ним і мало не догнала. А витязь мчав якраз попри другого — дванадцятиголового змія і так само кликав його на допомогу. Та змій зареготав:

— Сам ти, Миколо, славний витязь, обійдися своїми силами!

Тим часом відьма побачила змія, вхопила його і нараз проковтнула, аби стати ще дужчою. Доки вона впоралася з ним, витязь знову був уже далеко. Дівка пустилася за ним і мало не догнала. А Микола якраз доскакав до палати третього — двадцятичотириголового змія і гукнув йому — най іде помагати. На те змій одповів:

— Ей, Миколо, ти — великий витязь, то викрутися сам!

Тим часом відьма теж добігла до двадцятичотириголового змія, вхопила його і одразу зжерла, аби стати ще дужчою.

Доки те зробила, Микола нісся далі. Відьма пустилася за ним і вже майже-майже догнала його. Але витязь якраз доскакав до велета-гусара і позвав його на допомогу. А в гусара була стара сова, що вже п'ятнадцять років коптилася в комині. Він скоро визволив її і напустив на відьму, котра в ту мить добігла до колиби. І почала совище битися з відьмою, та так билися, аж іскри летіли. Наостанок сова пересилила тоту стариганю і з'їла її. Як бійка минулася, велет-гусар наново повісив сову в комин.

Так позбулися два великі витязі своїх ворогів і почали жити в мирі й злагоді. Може, і донині живуть собі разом, як не прийшов час помирати.

ТАЄМНИЦЯ СКЛЯНОЇ ГОРИ

Десь далеко, аж за сьомим морем, було одне царство. Там жив один цар, котрий мав трьох доньок. А дівчата були такі красні, що людському окові дивитися на них — і не дивуватися — було неможливо. Не вірю, що на світі

могла би знайтися хоч одна красна дівка, яка була би їм до пари.

Гей, приходили до тих дівиць-відданиць молоді принци й герцоги, графи й барони. Приходили не просто задивлятися і чудуватися з краси трьох сестер, а й сватати їх. Але цар так дорожив красою своїх доньок, що все вигадував причину, хитро і розумно відмовляв женихам, аби лише відкласти віддавання. Словом, ніяк не хотів розлучатися зі своїми красними дівицями.

А недалеко від столиці була скляна гора і така височезна, що верхом сягала до самого неба. А на тому верху мали пристановище змії-шаркані. Один шестиголовий, другий — восьмиголовий, а третій мав цілих дванадцять голів! Якоїсь ночі всі три змії-шаркані прилетіли у царський палац, украли прекрасних трьох царівен та й понесли на скляну гору, де в кожного змія був дуже красний замок.

Другого дня рано цар і цариця повставали й за звичкою зайшли у світлицю подивитися на доньок. Але, розумієте, не знайшли нікого, бо світлиця була вже порожня. Гей, що тут чинити — царівни пропали! Де вони, куди могли подітися? Ніхто не міг на те відповісти. І цар нараз дав оголосити, що котрі витязі знайдуть його красних доньок, за тих віддасть їх заміж!

Можете подумати собі, як мало бути гірко старому цареві, раз пристав повіддавати доньок — аби лише знайшлися. Та й мати так тяжко-претяжко зажурилася, що пошкодував би її і поганин.

Коли по всій державі розлетілося царське оголошення, одразу знайшлися три бідні брати, які прийшли до царя й сказали, що вони знайдуть його принцес. Цар дуже зрадів, бо й ті троє були дуже красні, й пообіцяв їм, що не візьме назад свого слова: якщо знайдуть царівен, то й поженяться на них! Коби лише вдалося їх знайти!

А троє легінів, хоча і з бідної родини, були не прості люди: старший літав, як потя, наймолодший так обертав шаблею, що всіх обеззброював, а третій, середущий, мав нюх, як у пса.

Середущий брат раз-два обнюхав поріг царського палацу і завітрив дівочі сліди. Нюх привів його аж під скляну гору, а там сліди пропали. Троє братів нараз догадалися, що принцеси мають бути там, на скляній горі. Тоді старший брат-літун каже до молодшого, брата-вояка:

— Ну, братику, сідай мені на плечі, я понесу тебе на гору, а далі — твоє діло. А ти,— наказав середущому братові,— залишайся тут, доки ми про себе не подамо звістку.

Так і було. Двоє легінів вилетіли на верх скляної гори і знайшли три замки, де жили змії-шаркані.

Спершу рушили в палац до шестиголового. Молодший брат зайшов, а старший залишився під дверима. Коли брат-вояк вступив у світлицю, то нараз увидів старшу цареву доньку. Вона дуже зраділа йому, як дізналася, що такий красний хлопець прийшов сюди за нею. Але бідолаха боялася й розтулити рота, бо на дивані, пополуднувавши, спав її господар. Очі дівчини від сліз аж почервоніли, але тепер з радістю дивилися на молодого легіня. А той сміливо підійшов до змія, схопив шаблю й одним махом одрубав йому усі шість голів. Потому сказав:

— Ну, принцесо, ви вільні від шарканя, тепер ходіть зі мною. Під дверима чекає мій брат і він знесе вас із гори на землю. А мені треба іти далі, до другого замку.

Почувши ці слова, царська донька ще більше зраділа і відразу вийшла із світлиці. Там сіла на плечі брата-літуна, і він спустився з нею вниз, передав її середущому братові, а сам спішно полетів назад, на вершину скляної гори.

Тепер двоє братів подалися до восьмиголового змія-шарканя. Молодший брат, котрий був при шаблі, зайшов до палацу і нараз увидів середущу доньку із заплаканим лицем. Вона теж зраділа красному легіневі, та боялася так само вимовити слово, лише показувала вбік, що там, на дивані, після смачного полуденку спить її господар.

Легіневі й не треба було нічого казати. Він вихопив шаблю, одним махом відтяв тому змієві всі вісім голів, а тоді обернувся до царської доньки і заговорив:

— Ну, принцесо, ви вільні від шарканя. Тепер ходіть зі мною — під дверима чекає мій брат, він знесе вас із гори на землю.

Гей, як зраділа середуща донька! З великої радості й не знала куди обернутися та куди ступати. Легінь узяв її за руку і вивів до брата. Той посадив дівчину на плечі й спустився на землю, де двоє вже чекали на них.

По сьому старший брат полетів назад, на вершину скляної гори, і брати одразу поспішили до палацу третього, дванадцятиголового змія. І тут брат-літун лишився під дверима, а брат-вояк рушив до світлиці. Молодша принцеса плакала й тоді, коли він увійшов. Та ніхто з них не

посмів сказати ні одного слова, бо змій на дивані спав солодким сном після смачного полуденку. Легінь вихопив шаблю і так розмахнувся, що за одним разом дванадцять змієвих голів повідлітали геть. Потому взяв дівчину за руку, вивів із палацу і передав її братові-літунові. Той посадив принцесу на плечі та й спустився із нею на землю.

Тепер старшому братові захотілося мало відпочити, і він присів перед тим, як полетіти знову на скляну гору за молодшим братом.

Та що сталося! Диявольська душа дванадцятиголового змія-шарканя узяла на себе подобу того хлопця, котрий залишився на скляній горі, й перестріла брата-літуна:

— Дорогий брате, не журися за мною, бо я вже спустився на змієвому потяті — якраз тепер злетів із гори.

Двоє братів чисто повірили в те, що з ними говорить наймолодший брат. А тому вже не гаяли часу, зібралися в дорогу і — просто до царя.

Треба було вам, добрі люди, там бути і видіти, як раділи донькам цар і цариця, коли вони зустрілися. З великої радості й не знали, що робити, лише цілувалися, обнімалися і плакали, як діти. Так, мали честь легіні, бо не зламали свого слова, знайшли й повернули усіх трьох принцес!

Та що сталося із молодшим братом, котрий залишився на скляній горі? Самі розумієте — про нього у палаці ніхто й не подумав, бо гадали, що той, котрий ходить у його подобі,— і справді наймолодший із братів. А то, як ви знаєте, був зовсім не він! Нещасний хлопець довго ще чекав брата-літуна. Минали дні за днями, а на гору ніхто не приходив.

«Що мені робити?— міркував собі хлопець.— Доведеться тут з голоду вмерти!»

І вже не міг чекати, зайшов у палац шестиголового змія. Там йому потрапила на очі відьма-босорканя, яка була матір'ю змія-шарканя. І каже їй легінь:

— Слухай сюди, стара босорканьо, знеси мене одразу з гори, бо інакше і оком не кліпнеш, як тебе зарубаю!

— Синку мій солодкий, я би тобі радо се зробила, айбо видиш, така я вже стара, що не маю сили нести тебе на землю. Замість того дам тобі, як хочеш, такі ножиці, що ти й пальцем не кивнеш — самі будуть кроїти.

Узяв хлопець ножиці, подякував старій і рушив просто до палацу восьмиголового змія-шарканя. Заходить, а там

знову чалапає назустріч якась відьма. Ото була мати убитого шарканя. І каже їй легінь:

— Слухай сюди, стара босорканьо! Тепер одразу знеси мене звідси, бо інакше і оком не кліпнеш, як тебе зарубаю!

— Синку мій солодкий, я би тобі радо се зробила, айбо видиш, я така стара, що не маю сили нести тебе на землю. Замість того дам тобі, як хочеш, одну таку голку, що й пальцем не кивнеш — сама буде шити.

— Добре, голку я візьму й життя тобі залишу.

Молодший брат узяв собі голку та й поспішив до замку дванадцятиголового змія-шарканя. І там йому назустріч вийшла стара відьма, котра була матір'ю убитого змія. І каже їй легінь:

— Слухай сюди, стара босорканьо! Знеси мене одразу на землю, бо інакше і оком не кліпнеш, як тебе зарубаю!

— Синку мій солодкий, я би тобі радо се зробила, айбо видиш, яка я стара — вже не маю сили знести тебе на землю. Замість того дам тобі, як хочеш, золотий кантар. Потрясеш ним раз — і перед тобою з'явиться одразу золотогривий кінь, а потрясеш другий раз — дістанеш плаття, як у витязя!

Узяв легінь чарівний кантар, подякував відьмі, а підняти руку на її життя уже не хотів.

Вийшов брат-вояк із замку і перше його діло було потрясти кантарем. І справді, як тільки потряс кантарем — перед ним з'явився золотогривий кінь. Легінь не думав, не гадав, а сів на коня і поскакав по скляній горі, глядаючи якоїсь дороги, аби спуститися на землю. Раз лиш дивиться — назустріч скаче птах, та такий великий, як кінь. І каже легіневі:

— Чуєш, чоловіче? Найди мені на горі води, бо як не найдеш, то з'їм тебе разом із конем!

Гей тепер уже і справді хлопець налякався, що аж олій у ньому застиг! Хіба криниця може бути тут, на скляній горі? Подумав-подумав, і щось таки прийшло йому на гадку. Та й каже він птахові:

— Добре, добре, потятко солодке, та коли знайду тобі води, знесеш мене на землю?

— Знесу, хлопче, лише знайди воду, бо як не знайдеш, нараз тобі кінець!

Молодший брат скаче і скаче на коні, оглядає усю скляну гору — і раз лишень дивиться, а з-під скла росте якась вільшина.

«Чекай, чекай,— розміркував хлопець.— Вільшина полюбляє водянисте місце, ану спробую своє щастя тут!»

Зійшов із коня, вийняв шаблю і почав копати під вільшиною. Копав, копав — і справді з-під скла забулькала вода! Коли яма вже була велика, як порядна бочка, перестав копати — най натече води. Тоді прилетів птах і випив усю воду.

— Ну, синку мій, тепер сідай на мене, і я знесу тебе на землю!

Легіневі не треба було двічі одне казати. Сів собі на птаха і невдовзі вже був на землі. Одразу не подався до царського двору, а завернув до одного кравця. Попросив їсти-пити і залишився в нього за помічника.

Одного вечора прийшла до пана майстра найстарша принцеса і принесла дуже дорогу і красну тканину. Вона попросила:

— Пане майстре, будьте такі добрі, зшийте мені з сього шовку плаття, якого ще ніхто й ніде не мав. Та й мусить бути зшите до завтрашнього ранку — завтра моє весілля.

Кравець відмовлявся, пояснював їй, що за такий малий час не можна зшити плаття. Та його слова не помагали і мусив прийняти роботу. Наймолодший брат, що став за кравчука, увидів царську доньку, а вона його не помітила. Принцеса пішла, а кравець почав ламати собі голову, як за такий короткий час пошити красне плаття. Та хлопець сказав:

— Ей, не журіться, пане майстре, я все приготую, а ви собі лягайте і спіть!

Як сказав, так і зробив. Узяв принцесину тканину і розстелив її на столі, а потім вийняв ножиці, котрі йому дала стара відьма, і лише примовив:

— Чуйте, нерозлучні сестрички-ножички! Викройте із сього шовку плаття, але таке красне, аби ніхто на білому світі кращого не мав! Ну, а ти, самотня дівице-іглице, пошиї плаття так, аби не було видно жодного рубця!

Гей-гей, то раз треба було видіти, як кроють тканину сестрички-ножички та як шиє дівиця-іглиця! Ножиці одразу розкроїли шовк, а голка ще скоріше пошила з нього плаття. Все було готове, і кравчук ліг спати. Опівночі пан майстер прокинувся і почав будити легіня:

— Синку дорогий, та час братися до діла, бо плаття не буде до ранку готове!

— Не майте з того жури, пане майстре,— заспокоїв хлопець,— плаття вже готове, я його ще ввечері пошив.

Кравець пішов глянути. І так здивувався, що не міг заговорити. Таке красне плаття він не тільки ніколи не шив своїми руками, але ще й не видів своїми очима! Аж потім озвався:

— Дорогий мій синку, та я не можу тобі бути не те що паном майстром, а й помічником!

Кравець заспокоївся і знову ліг спати.

Уранці принцеса прийшла подивитися на готове плаття. Одягла його, і так їй полюбилося, що й не знала, як хвалити майстра. І покликала старого на весілля.

Кравець почав звати із собою і помічника, але хлопець не хотів іти, й майстер пішов сам. Коли повернувся, то розповів йому про весілля.

А царські доньки забажали, аби їх весілля були одне за одним. Першого дня віддалася старша, другого дня мали вже справляти весілля середущої, а третього — молодшої.

Увечері середуща донька принесла кравцеві шовкову тканину і попросила зшити з неї плаття, але ще файніше, як у старшої сестри. Пан майстер покладався на чудесні руки свого помічника і радо погодився зшити царівні плаття. Дівчина задоволена пішла собі додому.

Кравець почав просити легіня, аби він показав, як можна так чудесно і швиденько шити. Та хлопець не хотів виказувати своєї таємниці. Він сказав, що майстер може йти і спокійно спати, усе буде в повному порядку. І кравець пішов. Хлопець узяв шовкову тканину, розстелив на столі та й лише примовив:

— Чуйте, нерозлучні сестрички-ножички! Викройте із сього шовку плаття, аби було в сім разів файніше, як те, котре викроїли вчора! Ну, а ти, самотня дівице-іглице, поший плаття так, аби ніде не видно жодного рубця!

Сестрички-ножички все викроїли, дівиця-іглиця одразу пошила, і під якусь хвилину плаття було готове та ще й у сім разів файніше, як для старшої царівни.

Уранці царська донька одягла те плаття, і воно їй дуже полюбилося. Вона теж покликала кравця на весілля. Пан майстер радо прийняв запрошення царівни. Кликав із собою й легіня, а той не хотів. І кравець пішов сам.

Лишалося ще третє весілля — молодшої принцеси, над котрою тяжіла диявольська душа дванадцятиголового змія. Чужодушник навіть сказав дівчині, хто він, та попередив:

коли викаже його цареві й цариці, то він потрощить дівчину на паздір'я. І молодша донька боялася сказати, що вона заручена не з тим легінем, який її визволив, а з самим чортом. Тільки весь час плакала.

Стихло в царському дворі і друге весілля, а ввечері й молодша царівна прийшла до кравця, аби на ранок їй пошили плаття. Але вона почала просити, аби її плаття не було таке красне, як у двох сестер. І нараз заплакала, почала жалітися, що вона виходить за такого, котрого не любить і з котрим вічно буде нещаслива.

Пан майстер прийняв од дівчини шовк і заспокоїв, що пошиють плаття за її бажанням. Та й віддав тканину легіневі, аби той чим скоріше виконав замовлення. Най і далі шиє сам, якщо боїться передати іншому своє ремесло. Хлопець спокійно вичекав, доки пан майстер ляже спати. А коли той захропів, розстелив тканину на столі й промовив своє:

— Чуйте, нерозлучні сестрички-ножички, так викройте із сього шовку плаття, а ти, самотня дівице-іглице, так його поший, аби було у сто разів краще, чим те, що ви досі кроїли і шили, бо се плаття буде моєї жони!

Ножиці та голка взялися до роботи, і під якусь хвилину плаття було готове.

Другого дня вранці молодша принцеса з виплаканими очима прийшла, аби приміряти плаття. Одягла його і видить, що воно у сто разів файніше, як ті, що пошиті для її сестер. Здивувався кравець, бо такого плаття ще не видів відколи живе. Та молоду царівну залили рясні сльози, і вона стала нарікати:

— Видите, пане майстре, я вас так просила, аби ви мені зшили сяке-таке плаття, а ви не послухали. Смієтеся з моєї біди.

По тих словах заплакала ще гірше. Але своєї таємниці не виказала, бо дуже боялася змія-диявола. Плаття взяла додому: що зшите — то готове, а що готове — то треба носити. І вона так само покликала кравця на своє весілля.

Пан майстер убрався, кликав із собою і помічника, але той усяко викручувався, а потім сказав, що він прийде пізніше.

Ледве кравець вийшов за поріг, хлопець узяв у руки кантар, котрий дістав од старої відьми — матері дванадцятиголового змія. Вийшов надвір, потряс кантарем —

і відразу перед ним з'явився золотогривий кінь. Потряс кантарем другий раз — і перед ним одразу заблищала вояцька одежа із золотою прикрасою. Легінь одягнувся, сів у сідло і поскакав просто до палацу. Там кінь зачав іржати, ставати на дибки і бити землю копитами — словом, зчинилося таке, що цар і цариця вийшли подивитися що то за гість приїхав до них. Вийшли і видять витязя, у котрого лице таке саме, як у жениха молодшої доньки. Попросили гостя зайти до палацу. Легінь зіскочив із коня, і цар супроводив його у світлицю молодшої доньки. Ой, як зраділа дівчина, що їй появився правдивий наречений!

Коли диявольська душа дванадцятиголового змія увиділа молодого витязя, то нічого доброго для себе не чекала, а воліла нараз провалитися. А хлопець, котрий визволив усіх трьох принцес, сміливо сказав:

— Люди добрі, перед вами той, хто врятував життя трьом красним царівнам і відрубав голови трьом зміям. А той нелюд, що узяв на себе мою людську подобу, то — диявольська душа, яку випустив, здихаючи, дванадцятиголовий шаркань. Вдарте ту потвору лівою рукою і вона розсиплеться на порох!

Молодша царська донька в одну мить прискочила до того чужодушника і лівою рукою та з лівого боку так ударила його, що тільки закурилося. Аж тепер дізналися, чому найменша донька весь час плакала.

Гей, таке їй справили весілля, якого світ не видів! Гості співали й танцювали, доки сили мали. Молодший син бідняка побрався з молодшою донькою царя.

Потім усі три брати й три сестри жили собі в царському палаці, жили у щасті й гаразді, а може, й нині ще живуть — бо чи не шкода би було, аби добрі люди повмирали?

ЯК СТАЛА КОРОЛЕВОЮ ЧЕРЕДАРЕВА ДОНЬКА

Жив десь під Карпатами дуже бідний чередар, у якого вже було шість доньок, а жона ходила із сьомою дитиною. Бідняк, звичайно, не радів такій купі дітей, тому коли жінка мала родити сьоме, наказав їй так:

— Знаєш, що тобі скажу? Якщо знову народиться дівчинка, треба її кинути в ріку, а як буде хлопець — най росте.

Чоловік вирік свою волю і вибрався в дорогу — пішов на полонину, де доглядав худобу.

Чередарева жінка народила дівчинку. Баба-повитуха взяла немовлятко і понесла до ріки, аби кинути у воду. Але по дорозі зустріла трьох людей. Один із них заговорив до баби й звідає її — куди несе дитинку. Баба розповіла:

— Се вже сьома донька одного чередаря. Та перед тим, як мала народитися, він вирік свою волю: коли й сьома дитина буде дівчинка, треба її втопити в ріці. Тепер я йду сповнити наказ.

Тоді старший з трьох мандрівників почав радити:

— Ей, бабко, не топіть ви невинне дитя, а несіть його назад та покладіть на постіль, коло матері. Гріх кидати у воду мале, коли отець буде мати з нього ще велике щастя.

Баба-повитуха вернулася додому і вчинила так, як їй радили. А знаєте, хто були ті троє? Дідо-всевідо і його сини! Старий дорогою сказав:

— Аби з тої дитинки бідна родина мала радість, най вода, у котрій покупають дівчинку, перетвориться на срібло.

Старший син додав:

— А мій подарунок — коли та дитина буде плакати, то най кожна сльозинка обернеться на срібну двадцятку.

Молодший закінчив:

— А я дарую їй таке, що коли вона почне ходити, аби за кожним її кроком залишався золотий дукат.

Повитуха нічого не знала, що ті досудили. Вона з несподіванки мало не впала горілиць, коли вода, у котрій покупала дівчинку, обернулася на срібло. Здивувалася й тоді, як мале заплакало — і кожна сльозинка одразу ставала срібною двадцяткою.

Самі розумієте, до чого дійшло: бідний чередар почав багатіти! Він міг уже й вивчити дівчат, а не лише добре повіддавати їх. А найменша донька почала ходити — і ще одне диво: у кожному сліду залишалися золоті дукати! Чередареве господарство росло вже з кожним кроком!

Слава про те збагачення пішла по всій околиці, облетіла увесь край. А дівчинка була дуже красна і, як підросла, то ходила у панському платті, дістала дуже добре виховання. Про красу і вихову доньки чередаря дізнався один принц, котрий уже глядав собі пару. І він зібрався їхати на оглядини.

А по сусідству з королівським замком жила Інджі-баба. Вона мала доста красну доньку і дуже хотіла віддати її за

молодого принца. Пішла стара до принца і звідає, куди він готується. Той сказав старій, куди хоче їхати. Тоді босорканя почала просити, аби її покликав на весілля. Доти просила та благала, що королівський син узяв її за сваху.

Приготувався принц, приготувалася і відьма. Та перед тим, як мали від'їхати, Інджі-баба наповіла доньці, що має робити: коли з молодою будуть вертатися до замку, вона має там і там чекати весільних гостей.

Принц запросив сваху до себе в кочію і з багатьма гостями рушив на оглядини, а може, й на весілля до того пана-газди, котрий став багатим на всю жупу. А коли увидів наймолодшу доньку, вона дуже йому полюбилася. Нараз її й засватав. Дівчина з родиною дали свою згоду. І тут же справили весілля. Два дні і дві ночі гуляли-веселилися.

На третій день збиралися везти у палац молоду принцесу. Перед тим, як рушили, відьма напросилася її доглядати. Принц дав на те згоду, і стара босорканя сіла у кочію разом із принцесою. По дорозі баба своїм відьомським способом напустила на молоду сон і, коли та спала, відрізала їй обидві руки й обидві ноги, вибрала їй очі, а потому зняла з неї плаття. Добралися вони до того місця, де Інджі-баба наказала доньці очікувати весільних гостей. Покалічену молоду принцесу баба скинула з кочії на дорогу, а замість неї взяла свою доньку. Скоро добралися до замку, і відьма-босорканя передала принцові молоду жону. Той нараз помітив, що принцеса вже не така красна, якою її видів, але гадав, що вона змарніла з далекої дороги.

А тим часом справжня молода лежала серед хащі. А якраз туди ішов ловець. Увидів те нещасне створіння, пошкодував його і витяг із болота. Потому взяв на руки і поніс додому. Бідна попросила, аби її помили. Каліку викупали — і вода в кориті нараз стала сріблом. Увидів се господар і радо дав жіночці притулок та й кожного дня купав її по десять разів. Ловець зібрав цілу купу срібла і геть розбагатів.

Скалічена жінка попросила, аби відлив їй із срібла кужіль. Коли все було зроблено, намовила ловецького сина понести той кужіль до молодої королеви і не брати за нього нічого, лише одну пару людських очей. Ловецький син відніс кужіль до замку. Молодій королеві дуже сподобався виріб, і вона одразу зазвідала хлопця, що хоче за нього. Малий відповів, що йому не треба нічого на світі, крім одної пари людських очей. Королева — а то була донька

старої босоркані — побігла до матері, показала отой красний кужіль і сказала, що просять за нього пару людських очей. Стара відклала очі, ноги й руки правдивої принцеси. І тепер не збагнула, для кого потрібно одну пару очей. Найшла вона ті очі й передала хлопцеві. Ловецький син відніс їх додому і віддав покаліченій. Вона, не довго думаючи, припасувала собі очі, й вони одразу приросли — каліка прозріла.

Згодом попросила, аби ловець відлив із срібла веретенце. Ловець виконав прохання і відлив їй срібне веретенце. Жіночка попросила ловецького сина понести його до молодої королеви і не брати за нього нічого, крім пари людських ніг.

Срібне веретенце дуже полюбилося молодій королеві, і вона одразу зазвідала хлопця, що хоче за нього. Хлопець відповів, що він не потребує нічого на світі, крім пари людських ніг. Королева швиденько пішла до своєї матері, як і того разу, показала їй вилите зі срібла веретенце і сказала, що просять за нього пару людських ніг. Стара відьма найшла дві ноги, котрі одрубала в молодої, та й віддала доньці — най винесе хлопцеві. Ловецький син поспішив додому і передав їх скаліченій жінці. Вона, не довго думаючи, припасувала собі ноги, і вони одразу приросли. Бідна жіночка вже почала ходити, й за кожним її кроком на землі лишалося по золотому дукатові.

Тепер у каліки були вже очі й ноги, але ще не вистачало рук. І вона попросила ловця відлити їй срібне мотовило, а ловецького сина — віднести його до молодої королеви. Ловець відлив із срібла мотовило,а син відніс його до замку. Королева глянула і їй дуже сподобалося срібне мотовило. Та й дуже хотіла придбати його, бо вже мала зі срібла кужіль і веретенце, лише не було срібного мотовила. Зазвідала хлопця, що хоче за нього. Той відповів, як було наказано, що не хоче нічого такого, крім одної пари людських рук. Королева і тепер пішла до своєї матері, показала срібне мотовило і сказала, що за нього просять лиш пару людських рук. Стара відьма знайшла дві руки, котрі відрубала в молодої, та й віддала доньці — най передасть хлопцеві. Хлопець приніс їх безрукій жіночці. Вона, недовго думаючи, припасувала собі руки, і вони одразу приросли. Словом, жіночка тепер була вже ціла — дістала і очі, і ноги, і руки, всю свою красу.

Ловець не знав, що вона — правдива королева, але хотів подякувати їй, що так розбагатів, і дав збудувати для неї красну хижу.

А молода жіночка по весільній ночі стала самодруга і невдовзі народила хлопчика. Так із малим сином вона собі й жила. Хлопчині було вже близько семи літ, коли одного разу, вертаючись із ловів, король разом із своїм слугою завернув до їх хижі переночувати. Чередарева донька упізнала свого чоловіка, а він її не впізнав. Коли король заснув, його рука звисла із постелі. Молода господиня помітила те і сказала хлопчикові:

— Іди лишень, синку, та поклади нянькову руку на постіль, аби не затерпла.

Хлопчик підійшов та й поклав звислу руку на постіль. А все то чув і видів слуга, що не міг заснути. Другого дня рано, по сніданню, король подякував газдині за ночівлю та й рушив додому. І слуга все розповів, яку бесіду почув уночі в хижі. Молодий король хотів у всьому пересвідчитися сам і не пішов додому. Він цілий день був на ловах у хащі, а на ніч знову попросився до молодої жінки, котра мала хижу у дворі ловця. Після вечері господиня йому постелила, аби ліг відпочити, але гість не спав, а лише прикинувся, що спить, і спустив з постелі обидві ноги.

Жінка помітила те й каже:

— Іди лише, синку, та поклади нянькові ноги на постіль, аби не затерпли.

Хлопчик підійшов, взявся за звислі ноги, але не мав сили покласти їх на постіль. Тоді підійшла мати, аби допомогти, але й вона не могла підняти оті ноги, бо король їх не згинав. Раптом він схопився із постелі й обома руками обняв господиню.

— Та ти моя правдива жона? — звідає її.

І жінка розповіла, як стара босорканя вибрала їй очі, відтяла ноги й руки, як вона ще з весільної ночі стала самодруга і народила хлопчика. Розповіла геть про всі пригоди, аж до того, як знову прозріла та як назад дістала свої ноги й руки.

Король пішов у замок, аби перевірити, чи там є кужіль, веретено й мотовило, які були відлиті із срібла. Та й хотів дізнатися — що то за відьма, з котрою він живе. Повернувся і справді знайшов у своєї жінки кужіль, веретенце й мотовило, відлиті із срібла. Сього доказу йому було дос-

та. Король нараз засудив на смерть і стару відьму-босорканю, і її доньку — дав їх обох повісити, як дурисвіток.

Потому поїхав за своєю справжньою жоною-королевою, що жила у ловця, і з усією шаною привіз її і сина до замку. І казці кінець.

ЗОЛОТОВОЛОСА ПОХРЕСНИЦЯ

Жив на світі бідний чоловік, а в того чоловіка було одинадцять дітей. Скоро народилася дванадцята дівчинка — дуже-дуже красна і, що головне, золотоволоса. Але коли дитинча мали похрестити, бідний чоловік оббігав і своє, і сусідні села, а все надаремно — ніхто бідолашному не хотів кумувати. Ідучи додому, неборак зустрівся із старою жінкою, а та жінка звідає:

— Що ти глядаєш, чоловіче?

— Та знаєте, у нас народилася красна дівчинка, але я дуже бідний і не годен нікого найти, аби прийшов мені кумувати,— відповів чоловік.

— А я буду тобі за куму,— сказала стара жінка.

Прийшла до бідняка і мале похрестили. Бідний чоловік хотів якось пригостити хресну та й каже їй:

— Перебачте, кумо, що не є ніякої гостини, бо й самі не маємо що їсти, та вже й гості нічого подати.

— А де би нич не було! Ану, зайдіть лиш у комору! Там знайдете все! — мовила кума.

— Не є там нічого, я свою комору ліпше знаю! — не втішався бідний чоловік.

А проте він пішов до комори. Вірте чи не вірте — знайшов там їсти й пити, чого тільки очі й рот жадали! Здивувався чоловік із того та й поніс кумі гостину. Але вона нічого не хотіла брати.

Коли хресна зібралася геть, то сказала своїй кумі так:

— Як будете купати похресницю, то з води підуть діамантові бульки. Їх треба вібрати і скласти в одну купу. Блиску від них вистачить освітити хату.

Так і було. По першому купанню мати назбирала велику купу діамантів — всі бульки обернулися на діамантові кульки,— поклала їх у закуті й одразу стало ясно на всю хижу.

Про те прочув у селі корчмар і прийшов до бідняка подивитися на дивовижне світло, яке рідко видати у світі.

Глянув він на світло і почав просити бідну жінку — най віддасть йому кульки, що світять, як кришталь.

— Іди собі, корчмарю, по дорозі — не роби з мене сміху! — відповіла йому бідна жінка.

— Айбо то не фігля! — не відступав корчмар.— Я у тебе куплю ті кульки. Скільки за них хочеш?

— А скільки би ти дав за них, корчмарю?

— Даю двісті золотих!

— Добре, за стільки продаю,— сказала біднячка.

І корчмар тут же виплатив двісті золотих, забрав діаманти й пішов.

Покупала мати своє дитинча в другий раз, назбирала у воді ще більшу купу діамантів і поклала їх у закутині. На другий день корчмар прибіг знову і почав просити — чи не продала би йому те, що блищить і світить у закутині.

— Продам,— погодилася жінка,— як заплатиш триста золотих!

Корчмар зразу виплатив гроші, забрав діаманти й пішов.

Покупала мати своє дитинча втретє, позбирала з води діаманти і віднесла до самого царя. А цар звідає:

— Що ти хочеш за них, бідна жінко?

— Світлий царю, нічого такого мені би не треба, лиш два коблики зерна, аби'м мала з чого пекти хліб.

Цар був такий радий тим дорогоцінностям, що наказав накласти цілий віз пшениці, запрягти до воза чотири воли і все віддати бідній жінці — відвезти туди, куди вона скаже. Біднячка теж зраділа: тепер були у неї дві пари волів і, що головне, мала доста хліба.

А дитинча росло з дня на день, ставало все чарівнішим. Волосся тої дівчинки виблискувало золотом, коли вона сміялася, то з її уст вилітала ружа, а там, де ступала нога, виростав срібний сад.

Дізнався цар-володар про те, що в його державі є незвичайна дівчина, у котрої золоте волосся і ще — коли вона засміється, то з її уст вилітає ружа, а де ступить ногою, по її слідах виростає срібний сад. І цар почав розпитувати про ту чародійку. Діло в тому, що в нього був син, котрого вже хотів оженити, а дівчина була в тому віці, коли час віддаватися. Цар оголосив: той, хто дізнається скоріше, де живе така й така, дістане від нього велику нагороду.

Якось один легіник, що рушив у дорогу, прийшов саме в те село, де жила та дівчина. Він завернув до корчми,

а там якраз був нянько золотоволосої красуні. І легінь довідався про все, що було треба. На те зайшла до корчми сама дівчина. Легінь увидів, що вона дуже-дуже красна, і збагнув, що се і є та дівка, котру всі шукають. Почав із нею фіглювати, аби засміялася. Дівчина засміялася — і з її уст вилетіла ружа. Легінь більше не чекав — поспішив до царя, аби першим його сповістити, що дівчина знайшлася!

У село приїхав царський син і на власні очі пересвідчився: те, що говорилося про красну чародійку, було чистою правдою. Дома про все розповів цареві й цариці та й додав, що дівчина йому дуже полюбилася.

І послали стару ворожілю — най проведе золотоволосу крізь недобрі очі до царського двору. Стара баба потайки взяла із собою і свою доньку. Добралися вони до села, і стариганя розповіла бідному чоловікові, що її до нього привело. Сказала, що цар хоче, аби його син узяв собі за жінку золотоволосу доньку бідняка, й вона ворожіля, має привезти її до царського двору, коли рідні дівчини не проти.

Старі не перечили, та й їх донька радо погодилася вийти за царевича. Баба взяла дівчину в кочію, і вони поїхали. А дорога вела через хащу. Ворожіля виманила дівчину з кочії, прив'язала до товстого дерева й лишила там саму. До царя проклята баба привезла свою доньку і почала всіляко брехати. Справді, їй вдалося повісити царевичу на шию свою молодицю — скоро вони побралися.

Одного разу царський син звідає свою жінку:

— Скажи, моя любко! Чому вже у тебе не золоте волосся? Чому тепер, коли ти смієшся, у тебе з уст не вилітає ружа? І чому, коли ідеш, то по твоїх слідах не виростає срібний сад?

— Знаєш, любку мій, ото тривало доти, доки я була дівка,— мовила вона.

Але цар сказав, аби син і невістка відвідали тестя. Молодята рушили в дорогу і, коли переїжджали хащу, натрапили на місце, де була прив'язана до дерева золотоволоса.

Царевич одразу зійшов із кочії і підійшов до дівчини. Вона вже ледве дихала. Царський син дав розказ розв'язати дівчину. Вона так зраділа, що аж засміялася, і в неї з уст вилетіла ружа. Тоді царевич відвів молоду чародійку у свою кочію і повернувся з нею до царського двору. Там показав золотоволосу цареві й цариці, а вона розповіла, що з нею вчинила стара ворожіля.

Цар наказав повісити на шибениці і погану бабу, і її дочку. А потому справили весілля, і жінкою царевича стала донька бідняка.

ТРИ ЗОЛОТІ ЯЙЦЯ

Забулося де, та жив один пан, що мав великі землі. І був у того пана син. Хлопець хотів увидіти світу, набратися досвіду і почав просити, аби старий дозволив йому їхати за границю. Пан був проти того і не дозволив синові рушати в дорогу. Тоді легінь пішов у світ сам, аби отець не видів і не чув. Іде, іде й домандрував доти, що голод примусив його завернути до якоїсь хижі. Потрапив саме до старої баби і найнявся у неї служити три роки.

Панський син помалу навчився і робити, та, коли вже минав третій рік, подумав, що доста було бідувати, і заявив газдині, що хоче іти геть. Баба хотіла виплатити хлопця і зазвідала, що дати за службу. Він одповів, аби дала що може або що хоче дати. Стара подарувала йому три яєчка і сказала так:

— На, синку три яйця, але не забудь: їх можна розбивати лиш на такому місці, де буде вода, бо інакше не візьмеш хісна.

Легінь узяв три яйця і рушив додому. Але так його кортіло розбити яєчко, аж рука свербіла. І він розбив одне яйце, а якраз потрапив се зробити у такому місці, де не було води. З розбитого яєчка з'явилася дуже красна дівчина, яка попросила скоренько води. Легінь не міг дати їй напитися, і красна дівиця одразу померла.

Друге яєчко розбив знову у такому місці, де не було води. І знову перед хлопцем з'явилася дівчина — ще краща за першу. Легінь дуже їй зрадів, але і та дівчина захотіла скоро-скоро пити. Води близько не було, і вона так само відразу померла. Хлопець засумував. Дуже жаль йому було прекрасної дівиці.

Тепер уже лишилося тільки одне яєчко. Се вже він не розбивав, доки не добрався до води, хоча йому ще більше кортіло подивитися — чи і в сьому, третьому, яйці буде така красуня, як у тих двох яйцях. Іде, іде — і вже стало близько до рідного дому. Треба було перейти лише один лужок. А на тому лузі був колодязь, до котрого ходили із села по воду. Тут легінь не стримався і розбив яєчко,

а з нього постала срібноволоса дівчина, що нараз попросила напитися води. Хлопець зрадів, що може прислужитися такій красній дівчині, і швиденько подав їй водиці. Тоді повів дівчину під крислате дерево і попросив, аби там чекала, доки він прибуде за нею з кочією і повезе її додому, до свого вітця.

Коли собі отак говорили, їх бесіду підслухала одна циганська дівка. І вона пустилася на хитрість: срібноволосу дівчину — тільки та лишилася без хлопця — штовхнула у колодязь, а сама спокійно сіла на її місце. Втоплена чарівниця одразу обернулася на золоту рибку і стала собі плавати.

Повернувся легінь до колодязя, а на місці красної дівиці сидить якась циганка. Він одразу помітив різницю, але подумав собі так, що красна дівиця, напевно, змінилася, доки він ходив за кочією. Та й без найменшої жури попросив циганську дівку сісти у кочію, повіз її додому і взяв за жону.

А один кріпак виловив із колодязя якусь золоту рибку і — де мав її діти? — поніс до свого пана з надією хоч на якусь милість.

Увиділа ту золоту рибку молода циганка, котра віддалася за панового сина, і гейби їй клин забили в голову: а що, як та рибка постала з красної дівиці, яку вона штовхнула до колодязя? Раз уже потрапила сюди, то голна обернутися у ще щось!

Тоді жона-циганка прикинулася хворою й попросила молодого пана, аби їй засмажили ту золоту рибку, бо лише від неї вилікується — принаймні, такий сон вона виділа вночі. Чоловік піддався на благання і наказав засмажити рибку для хворої жони.

Золоту рибку засмажили, а луску із неї висипали в саду. Але нараз із тої луски виросло дуже красне й дуже високе дерево. Старий пан страшенно зачудувався з того і сам собі мовив:

— То має щось значити!

Почула те молода циганка, кинула на карти, і карта показала, що дерево виросло з риб'ячої луски. Тоді жона знову вчинилася хворою і попросила чоловіка, аби дав розпорядження зрубати нове дерево і витесати з нього два ліжка-постелі.

Молодому панові шкода було рубати красне дерево, але циганочка так його заговорила, що піддався на її благання:

раз жоні приснилося, що тільки лежачи на ліжку з того дерева, вона буде здорова, то треба зрубати!

Зі зрубаного дерева витесали два ліжка. На одному спав молодий пан, на другому його жона-циганка — вже зі своїм циганчам.

І заговорила одна постіль до другої:

— Ти чуєш мене? Чи тяжко під тим, хто на тобі спить?

— Ой тяжко мені, тяжко,— відповідає друга постіль,— бо на мені лежить циганка із своїм циганчам.

— А на мені спить молодий пан, і він нетяжкий,— сказала перша постіль.

Почула то циганка і знову стала хворою. Цього разу почала просити чоловіка, аби дав порубати дві нові постелі, бо їй уже приснилося, що вона помре, якщо постелі лишаться непорубані.

Пан наказав порубати ліжка. І їх порубали, почали палити. Але вогню просто на очах знялася голубка. Вона полетіла аж на край села до одної бабки й там узяла на себе людський образ. У старої баби не було дітей, а красна дівиця їй дуже полюбилася.

— Хоч не буде нудно мені самій жити,— сказала стара.

А сільські дівчата ходили вечорами до панського двору дерти пір'я. Бабка дозволила піти і красній дівиці. Правда, її голову пов'язала хусткою, аби не було видно срібного волосся.

За роботою дівчата казкували, співали собі. Випало щось казати і на доньку бабки. І дівчина розповіла все, що з нею було. Не втаїла і того, як вона обернулася на золоту рибку, потому на дерево, і як із того дерева витесали два ліжка-постелі, а коли їх кинули в огонь, із полум'я знялася голубка та й полетіла геть...

Молодий пан слухав її, слухав і вже ледве міг дочекатися, аби вона закінчила оповідь. Нарешті дівчина сказала:

— Я знялася з полум'я голубкою та й полетіла до моєї старенької бабки. Тепер живу у неї у людській подобі.

По тих словах молодий пан страшенно розсердився і наказав, аби його жону, безчесну циганку, нараз прив'язали до кінського хвоста і волочили доти, доки з неї й кавалка не лишиться.

А потому з красною дівицею, що з'явилася із третього яйця, справили весілля, на яке закликали і бідних кріпаків. Як чоловік і жона вони щасливо собі жили і всіх честували.

ЯК ПРИНЦ ШУКАВ СВОЮ НАРЕЧЕНУ

За горами, за лісами, десь у світі був один король. Його син ходив спати під грушу, що росла в саду, загородженому муром. Та коли принц заходив у сад, все зачиняв за собою дверці, й ніхто не міг відімкнути їх.

Якось він зайшов у королівський сад, замкнув, як завжди, за собою дверці та й був там аж два дні. Його рідні не могли і здумати собі — чого син так довго пе[illegible]е у саду, й дуже хотіли знати, що там робить. Та вони [illegible] знали, як відімкнути дверці, а зайти в сад інде не можна було.

Другого дня десь пополудні у королівський двір навідалася одна стара баба. Вона жила близько від палацу. Бабі розповіли, що принц другий день пропадає у саду і не дає за себе знати. Видати, живе там одними плод[illegible], і не є такого чоловіка, котрий міг би відімкнути двер[illegible], аби подивитися, що чинить хлопець у саду.

Стара попросилася до самого короля і сказала, що вона зуміє відімкнути двері, та аби за нею ніхто не заходив, навіть не посмів зазирнути у сад через дверці. Король дав на те дозвіл. Стариганя швидко своїм відьомським способом відімкнула дверці й пішла прямо до груші. І що там упало в її очі? Принц спав собі по один бік груші, а золотоволоса красуня зі своєю служницею — з другого боку дерева. Стара підкралася до дівки й висмикнула з її голови золоту волосинку. Потім тихо вибралася з саду і замкнула за собою дверці. Королеві вона розповіла, що виділа в саду принца і дівчину чарівної краси.

Ледве за старою замкнулися дверці, як дівчина прокинулася, розбудила принца та й каже йому:

— Милий легінику, золотий любочку! Ні ти мій, ні я твоя вже більше не будемо, бо хтось висмикнув мені з голови золоту волосинку. Ти будеш мій, а я твоя лише в тому разі, як того дня і тої години прийдеш туди й туди. Там я звикла один раз на рік купатися в колодязі. Якщо ми тоді зустрінемося, то ще можемо бути одне одного: ти — мій, а я — твоя.

Принц відповів, що знайде її. Вони попрощалися. Дівчина обернулася на білу голубку і полетіла геть, а принц відімкнув дверці й пішов додому, до своїх. Заходить у палац і відразу звідає:

— Татку, скажіть, хто був, крім мене, у саду?

Король відповів, що туди заходила одна стара баба, котра живе близько. Принц одразу пішов до старої і зажадав від неї вкрадену волосинку. Баба не хотіла її повернути й почала клястися, що нічого такого не крала. Тоді королевич вихопив з піхов шаблю і відтяв відьмі голову.

Після того вернувся в палац і заявив, що він вирушає у великий світ — буде всюди глядати золотоволосу дівчину-русалку, бо без неї він не годен жити. З дозволу короля, принц одразу наказав осідлати коней — одного для себе, а другого для слуги. І пустився шукати красуню, аби зустрітися із нею в призначений час та в призначеному місці. Ішли вони цілий рік й нарешті добралися до того колодязя. Другого дня рано мала там з'явитися дівчина-русалка, щоб скупатися. Два мандрівники заночували у старої баби, що жила недалеко від колодязя.

Увечері королівський син пішов прогулятися. Тим часом стариганя дізналася від його слуги, чого вони подорожують. Відьма недобре позаздрила принцовому щастю і на другий день через слугу дала йому такого порошку, що королевич, як пішов до колодязя, де він мав чекати свою наречену, то твердо заснув.

Золотоволоса чарівниця з'явилася в подобі голубки — точно на той час, на який пообіцяла ще в саду. У сплячому принцові вона впізнала милого, припала до нього й почала будити. Але він не прокидався. Дарма красна дівиця трясла його, підіймала, гладила і кликала — він спав собі далі. Тоді дівчина схлипнула і так гірко плакала, що сльозами зовсім помочила принцове убрання — воно стало мокре, наче його хто водою обілляв. Коли вона збагнула, що їй уже треба звідси йти, то, плачучи, сказала до милого:

— Я думала, що будемо разом, але тепер виджу, що то не може бути, бо я живу за Синім морем, у Червоному місті, куди лише потя долітає, а жива людина добратися не годна.

Ледве то промовила і, плачучи-ридаючи, знову обернулася в голубку та й одлетіла. Незабаром пробудився принц і каже слузі:

— Ай-яй, хлопче, чому ти не розбудив мене? Дивися, як я змок!

На те слуга відповів:

— Пане, ваше убрання мокре не від дощу. Ви дуже твердо спали, а тим часом з'явилася тут красна, як русалка, золотоволоса дівчина. Вона будила вашу світлість,

а коли увиділа, що вас не розбудити, почала дуже плакати, і ваше убрання мокре від її сліз. Та перед тим, як піти геть, сказала таке: «Я думала, що будемо разом, але тепер виджу, що то не може бути, бо я живу за Синім морем, у Червоному місті, куди лише потя долітає, а жива людина добратися не годна».

Доки слуга говорив, принц уже збагнув, чого він твердо спав: у тому винен не хто інший, як його невірний слуга і та стара баба, в котрої вони заночували. Аби зрадники дістали, що собі заслужили, королівський син відтяв шаблею голову спершу слузі, а потім старій відьмі.

Тепер уже принц і сам не знав, що йому робити. Він дуже любив ту красну дівицю і без неї не міг повернутися до рідного дому. Знову рушив по білому світу, мандрував довго-довго, майже цілий рік, і всюди визвідував, як йому дістатися до Червоного міста, що за Синім морем.

Так, мандруючи, принц одного разу вийшов на широкепрешироке поле, котрому не видно було краю. Там зустрів двох чортів, що страшенно билися. Став коло них королівський син і звідає — чого вони б'ються. Один із чортів йому одповів:

— Ми — брати. Наш нянько вмер і не лишив нічого, окрім одного чобота і одного нагая. Хто натягне на ногу той чобіт і вдарить по ньому отим нагаєм, тому нараз явиться такий чарівний кінь, що на ньому можна понестися повітрям куди хочеш.

Принц почув оті слова й подумав собі:

«Такого коника і треба би мені, аби я міг дістатися до Червоного міста».

І сказав чортам, що не могли ніяк порозумітися:

— Знаєте що? Я знаю закони, і буде найліпше, коли своє діло доручите мені — я розсуджу вас справедливо.

Чорти прийняли пораду. Тоді принц поставив їм умову:

— Чобіт і нагай дістане той, хто добіжить до кінця сього поля і звідти першим вернеться до мене.

Два чорти одразу пустилися бігти. А королівський син тим часом натягнув на ногу чобіт, вдарив по ньому нагаєм. Перед ним тої ж миті став огненний кінь, якому принц наказав понести його аж за Синє море, до Червоного міста. Скочив на коня, той піднявся з ним у саме небо і полетів прямо до Червоного міста. На міському ринку кінь спустився і сказав королевичу, що вони дісталися туди, куди було наказано.

Тим часом чорти перебігли поле і, як вернулися на місце, то лиш роти порозявляли, бо увиділи, що за їх вітцівщиною лишилося холодне місце. Тоді розреготалися: як-не-як, а принц розумніший від них, бо тепер уже ні на чому битися.

А королівський син проходжувався ранком у Червоному місті. Невдовзі вийшла й служниця золотоволосої красуні, аби купити калачі. Вона впізнала принца, бо все була разом із красною дівицею — і в саду, під грушею, і коло колодязя, де її пані-господиня плакала над сплячим королевичем. Словом, ота служниця добре знала принца, але не посміла заговорити з ним. Вона вернулася додому і розповіла господині, кого виділа на міському ринку.

Почувши новину, молода царівна — а та дівчина була царська донька — зараз же поспішила на торгову площу. Там вона і справді зустрілася із своїм нареченим, з котрим уже не мала надії зійтися в житті. Вони пішли у палац і відразу справили весілля, яке їх назавжди зробило щасливими. З великого щастя вони були добрими до простих людей, допомагали їм. І, напевне, ще й нині живуть, коли не повмирали.

ПРО БІДНОГО ХЛОПЦЯ, ЯКИЙ ЩАСЛИВО ОЖЕНИВСЯ

В одному селі жив бідний чоловік і мав трьох синів. Одного дня старший син сказав:

— Няньку, я піду служити, аби щось заробити, бо так ми не проживемо.

Старий не перечив, не спиняв його, і на другий день син вирушив у світ. Ішов, скільки йшов, і завернув до одного заможного газди — проситися служити. Газда найняв хлопця. А в ті часи у тій державі три дні служби рахувалися за рік. Рано-вранці господар наказує слузі:

— Тепер підеш у поле орати. Як пооpеш ниву, то відразу й висієш на ній один коблик пшениці.

Слуга вийшов у поле і зорав стільки землі, скільки було треба, щоб засіяти одним кобликом пшениці. На другий день так само орав землю і засівав пшеницею. А третього дня газда йому каже:

— Ну, підеш орати й нині. Та дам тобі сіяти лиш віко

зерна. Посієш його, і все, що вродиться на ниві,— то й буде твоя плата за один рік служби.

Хлопець рано вийшов на визначене місце. Та роздивився він довкола, а там росте густий чагарник. Задумався, що йому робити? Не може там орати, доки ті корчі разом із корінням не повириває.

— А,— сказав собі,— не буду я нічого корчувати, ліпше вже най пропадає плата!

На тому зібрався, лишив серед поля волів, плуга, пшеницю й вернувся додому. Брати визвідують його — у кого він служив, яка була плата й де вона.

— Ото моє діло!— відповів їм старший брат.— Увиджу, скільки заробите ви!

Але кортіло й двом молодшим роздивитися по світу, гроші заробити. І рушив у дорогу середущий син, аби десь послужити. Іде, іде — й потрапив якраз на той хутір, де перед тим служив старший брат. Тепер середущий почав просити багача, аби взяв його на службу.

— Добре, хлопче,— відповів газда.— Я тебе наймаю. Завтра підеш у поле орати.

І на ранок, лише зазоріло, газда передав йому один коблик пшениці, аби зорав ниву і висіяв на ній те зерно. Слуга вийшов у поле і зорав якраз таку ділянку, аби її засіяти одним кобликом пшениці,— та й засіяв ниву, красно заволочив. Так було й на другий день. А третього дня газда каже своєму слузі:

— Ну, хлопче, тут маєш одне віко зерна. Посій собі, і все, що з нього вродиться, то й буде твоя плата за один рік служби.

Середущий син увидів, яке там, на полі, страшне чагарниччя, і теж вирішив:

— А, не буду я ті корчі виривати! Ліпше вже най пропадає плата!

На тому зібрався, лишив серед поля волів, плуга, пшеницю й вернувся додому. Дома брати звідають його:

— А де плата, котру ти заслужив у наймах?

— Чого ви тим журитеся?— відповів їм хлопець.— Ото моє діло!

Тепер пішов шукати собі службу наймолодший син. І він найнявся до того багатого газди, в котрого вже служили його старші брати. Першого дня він пішов орати і висіяв один коблик пшениці. Те саме вчинив хлопець і на другий день. А третього дня газда каже так:

— На, хлопче, тут маєш одне віко пшениці. Зореш собі нивку, засієш її, і урожай буде твоєю платою за один рік служби.

Виходить наймолодший син бідняка в поле, але що він видить? Там — одні корчі! Словом, ніде запустити плуга, доки не розчистиш нивчину. Хлопець не довго думав, а підкотив рукави й почав виривати чагарі з коріннями. Коли вже було видно, що розчищеного поля якраз вистачить для віка пшениці, красно поорав землю, засіяв її і заволочив.

— Ну як, хлопче, готова робота? Чи посіяв ти собі пшеницю? — звідає господар.

— Посіяв, пане газдо.

— Добре,— каже господар.— Як виросте й достигне пшениця, тоді прийдеш та й пожнеш собі урожай.

Наймолодший брат вернувся додому, до свого вітця.

— Ну, де твоя плата?— посміхаються брати.

— Як настане час, то буде і плата,— відповів їм хлопець.

Коли пшениця стала достигати, прийшов наймолодший син бідняка в поле — дивиться й ненадивиться: такий багатий урожай, що колосся хилиться мало не до землі. Хлопець нараз поспішив додому і попросив батька та й старших братів, аби йому помогли зібрати врожай, що він дістав у плату за службу. Вони прийшли, пожали пшеницю і склали її у великі хрестці. Коли все було складено, старий каже хлопцям:

— Сини мої! Аби із пшеницею якась шкода не сталася, сядьте під хрестцями і стережіть їх, доки я піду додому і вернуся з возом. Але міркуйте, аби ви не позасипали!

Старий пішов додому, а брати — кожний окремо — посідали під хрестці. Старших хутко зламав сон, а молодший брат сидів собі під хрестцем і дуже уважно позирав довкола. Нараз видить — на хрестець сіло якесь потя, вхопило один колос та й полетіло з ним. Він побіг за потятком і навіть не стямився, як став у густій хащі, де нічого вже не було видно. Хлопець виліз на високе дерево, помітив з вершка світло й рушив у той бік. Дійшов до одної великої ватри, коло якої лежав якийсь велетень, прикритий величезною гунею. Хлопець тихенько підійшов до велетня й заліз у рукав. Коли той чоловічище пробудився і встав, легінь, що проти нього визирав мізерним чоловічком, ви-

пав із рукава. Велетень дуже здивувався і сам себе звідає — як потрапив сюди той дітвак? Потім каже:

— Ну, не бійся, хлопче, будеш мені за сина!

І там, серед гущавини, вони довго жили собі разом. Хлопець змужнів, став красним легінем. І скоро зажурився — ніщо не тішило його, ні до чого не мав і охоти.

— Що з тобою, синку?— здивувався велетень.— Чому ніщо тобі немиле?

— Дідику,— мовив хлопець,— хотів би я женитися.

— Ну, не біда, синку. Недалеко звідси тече одна ріка, куди ходять купатися три чарівні дівчини, одна краща від другої. Котру з них захочеш — та буде твоя. Зараз піди до ріки, стань потайки за деревом і, коли вони прийдуть, то вибери з-поміж них одну. Та придивляйся добре і, як пороздягаються й підуть в ріку купатися, затям, куди покладе своє плаття та, котра тобі любиться. Потому тихенько підійди туди, візьми верхнє плаття тої дівчини, натягни на себе і біжи до мене. Дівка побіжить слідом за тобою і буде улесливо тебе умовляти, аби ти озирнувся. Та не оглядайся, бо якщо оглянешся, то зле тобі буде.

Молодший син бідняка спустився до ріки і потайки став собі за деревом. Невдовзі з'явилися три чарівні дівчини і пішли купатися. Хлопець вибрав з-поміж них одну, все мав її на оці й добре запримітив, куди вона поклала своє плаття. Він підповз до того місця, узяв на себе її верхнє плаття та й почав тікати. Увиділа то дівчина й побігла за ним, просячи улесливими словами, аби він озирнувся. Доти його просила-умовляла, що хлопець став і озирнувся. Тоді вона прискочила, дала йому ляпаса, стягла з нього своє верхнє плаття і побігла до сестриць. Хлопець засмучено повернувся до старого велета. Той звідає його:

— Що з тобою, синку? Чого ти такий засмучений? Не послухався мене? Ну, та не біда! Завтра підеш знову до ріки, але будь розумний — роби так, як я тобі казав, а не піддавайся улесливій бесіді, бо зле тобі буде.

На другий день наймолодший син знову спустився до ріки і причаївся за деревом. Коли три чарівниці прийшли до води, він так само, як і перший раз, добре придивлявся, куди вони положать своє плаття. Три дівчини почали купатися, а тим часом хлопець тихенько підкрався до того місця, де його русалка лишила своє плаття, вхопив його, накинув на себе й пустився тікати. Дівчина — за ним і знову промовляє солодкими словами:

— Хлопчику-голубчику, обернися лишень на хвилинку, най я тебе увиджу та най поцілую!..

Хлопець обернувся, а вона прискочила до нього і замість поцілунку вліпила йому ляпаса та й побігла до своїх сестриць. Неборака-хлопець почалапав геть, засмучений ще гірше.

— Ну, синку, що з тобою трапилося знову?— звідає старий.— Не послухався? Підеш до ріки й завтра!

На другий день наймолодший син втретє спустився до ріки і потай став за деревом. Коли три чарівниці прийшли до води, він так само, як і перед сим, видивив, куди сховала плаття його дівчина. А як вони зайшли у ріку, вихопився з-за дерева, узяв на себе верхній одяг дівчини і — ноги на плечі. Русалка одразу побігла за ним. Вона й тепер його обсипа́ла солодкими, як медок, словами, просила, аби став, аби озирнувся. Але сього разу наймолодший син не озирнувся. Старий дуже зрадів, а хлопець — ще дужче, в тисячу разів. Велетень потай попросив від нього верхнє дівоче плаття і сунув у порожній волоський горіх. А потім дав хлопцеві й сказав — най зашиє той горіх під лайбик і дуже пильнує, аби хтось не взяв.

Справили весілля, і хлопець якось каже:

— Дорогий мій дідику! У мене ще живі нянько й мамка, а я давненько в них не був. Піду з молодою жоною та й відвідаємо їх.

— Іди, іди, синку! І годиться, аби ти відвідав свою старшину та показав невістку.

Старий накреслив на пилюці коляску-кочію і чотирьох коней, а потім дав хлопцеві чарівний кантар. Притому наказав:

— Як буде потрібно, то так само випиши на поросі коня, удар його кантарем — і кінь стане справжнім. Потім сідай на нього і тільки скажи, що хочеш бути там і там.

Вислухавши напутнє слово діда, молодята красно відклонилися, сіли в кочію й повезлися. У скорім часі добралися до того села, де жила рідня наймолодшого бідняцького сина. Хлопець погнав кочію просто у вітців двір. І що він увидів? Там якраз ішла велика гостина, було повно-преповно людей. Він звідає гостей, де газда й газдиня. Йому відповіли, що зараз їх покличуть. Прийшли газда з газдинею, радо прийняли ще двох бажаних гостей, величаючи:

— Низенько вам кланяємося на нашому обійсті, милостивий пане і милостива пані.

— Що тут за гостина?— звідає хлопець.

Вони розповіли:

— Та мали ми одного наймолодшого сина, і той син пропав, а ми святкуємо сей день, споминаючи на хлопця, бо він так добре заробив, що від того ми й розбагатіли.

— Та то я ваш син!— зізнався гість.— А се моя молода жона!

Старенькі вже не знали, що й казати, з великої радості. І як би там не було, раділи й брати. Оскільки не справляли наймолодшому весілля, то зажадали відгуляти його саме тепер. Учинили ще більшу гостину, закликали на неї все село і, за давнім звичаєм, поженили молодих.

Три дні тривало те весільне свято, і молода красно танцювала. Усі задивилися, як вона танцює, а молодий тим часом заснув. Тоді молода каже:

— Могла би я ще краще танцювати, коби взяла на себе верхнє плаття, котре зашите у підкладці чоловікового лайбика.

Старенька мати була рада догодити невістці — вона пішла до сплячого сина, випорола з лайбика волоський горіх і винесла його молодиці. Невістка вийняла з горіха своє верхнє плаття, одягла на себе і почала в ньому танцювати у сто разів краще, як доти, бо дуже була рада, що дістала назад своє плаття.

Та раптом вона затряслася, перемінилася в голубку і, як не чудувалися з того усі люди, вилетіла на вершок тополі. Там почала казати-воркотати — най викличуть її чоловіка, якщо хоче ще раз її видіти. Якось розбудили молодого. Вийшов він надвір, а жіночка-голубочка крикнула з тополі:

— Глядай мене у Чорному місті аж за сьомим морем!

Тоді змахнула крильми і відлетіла геть.

Молодий зажурився і сказав своїм родичам, що він у них не може залишатися, бо мусить іти у далекий світ за своєю жінкою. Він намалював на пилюці коня, вдарив його кантарем, і коли той коник заіржав, сів у сідло і помчав. Скоро вже був у старого велетня. Розповів йому, що з ним сталося, і звідає, де то Чорне місто й сьоме море, куди його мила полетіла в подобі голубки.

— Не дуже я знаю, де воно є,— відповів старий.— Та, може, мій золотогривий кінь буде ліпше знати.

Він вивів коня і посадив хлопця у сідло. Притому наповів — най дуже пильнує, бо кінь буде нестися попід самі хмари. Хлопець відклонився й полетів.

На третій день справді він уже був у Чорному місті. Але доки долетів, то зовсім посивів. Жінка, що жила там у великому палаці, сказала йому:

— Та як мені прийняти старого чоловіка, коли я в тисячу разів молодша і красніша?

Вона наказала своїм служницям приготувати купіль із зілля цинторії, від котрого людина молодіє. Викупався бідний чоловік і став такий, якби купався в чарах.

Відтоді вони вже не розлучалися — разом їздили на гостину і до діда-велета, і до своїх родичів. Жили собі щасливо і, може, й нині ще живуть, але казку час уже кінчати.

ЧАРІВНА ПТАШКА

Було, де не було, від нас дуже далеко, жив один бідний чоловік, що мав двох синів — Петра і Павла. Старий мало не кожного дня посилав їх у ліс по дрова. Раз, коли брати подалися в хащу, перед ними почало літати дуже миле потятко-пташатко. Воно літало так близенько, наче хотіло, аби хлопці впіймали його. Але коли хтось простягав руку — відлітало геть.

Так два брати бавилися з потятком аж до потемків — ловили його, а впіймати ніяк не могли. Та й дров за цілий день не назбирали. Тепер уже задумалися, як повертатися додому з порожніми руками, без жодної в'язанки.

— Не біда!— придумали брати.— Завтра принесем удвічі більше!

Прийшли вони додому, а старий зазвідав, чому вони не принесли дров.

— Не принесли, няньку,— пояснював один із синів,— бо в хащі перед нами з'явилося дуже миле потятко, і ми його хотіли спіймати. Бігали за ним, бігали — цілий день, а воно у руки не далося, і так вернулися ні з чим. Завтра принесем удвічі більше дров, не сердіться, няньку, перебачте один раз!

— Та най буде,— відповів старий.— Айбо зробіть так, як обіцяли!

На другий день пішли в той самий ліс, аби принести по дві в'язанки дров. Але тільки підійшли до хащі, як потятко було вже коло них. І брати так само ганялися за ним цілий день, а впіймати не змогли. Що було чинити — сумні, дуже сумні вернулися додому. Старий знову звідає, де дрова.

— Знаєте, няньку, ми тому не принесли дров, що потятко знову, як і вчора, літало коло нас, і ми забули все на світі — лиш би його зловити. Та потя й нині не далося. Мусили вернутися ні з чим. Але ми обіцяємо, що завтра принесемо утричі більше дров.

— Ну, добре, добре,— відповів старий і знову простив їх.— Айбо зробіть так, як пообіцяли!

Вийшли сини третій раз у ліс, і тепер пощастило спіймати мале потя. Із такою радістю, що й не переказати, принесли його додому й замкнули у клітку.

Пташеня там перебуло ніч, а на ранок знесло дуже красне золоте яєчко. Другого дня рано знесло ще одне золоте яєчко, на третій день — третє і так аж до десятка. Мати-газдиня однесла золоті яєчка в місто і продала їх. Дістала по сто талярів за кожне яєчко! Можете самі порахувати: коли прийшла додому, то мала цілу тисячку!

З тими грішми чоловік і жінка вже могли порядно газдувати: віддали синів до школи на науку і купили собі до землі усякий реманент.

А потятко справно неслося і неслося. Жінка вже зробила з одним паном угоду, що буде продавати йому всі яєчка. Так носила панові яєчка й діставала за них красні гроші, як було домовлено.

Одного разу жінка позвала пана в гості — хотіла похвалитися, що і вони вже живуть по-панськи. Пан пообіцяв, що прийде неодмінно. Навідався аж на третій день, коли газди і газдині дома не було.

Зайшов він до світлиці, і першим його ділом було глипнути у клітку, бо про славне потя лише чув, а ще його ніколи не видів. Пташеня сиділо з опущеними крильцями, бо була велика спека. Зісподу на опущенім крилі пан помітив напис: «Хто з'їсть печінку потяти — той кожного ранку в себе під головою знайде по три таляри, а хто з'їсть серце потяти — той стане королем!»

Про це бідний чоловік і жінка нічого не знали, бо вони не вміли ні читати, ні писати. Але їх сини, Петро і Павло, вже добре розуміли велику ціну маленької пташки.

Прочитав пан напис на пташиному крилі й пішов собі додому. На другий день газдиня принесла йому потячі яєчка і, коли їх передала панові, то знову запросила його в гості. На те він одповів:

— Я прийду до вас у гості, але в тому разі, коли ваш син візьме мою доньку, і на їх заручини заріжте своє

золоте потя. Із потяти дасте з'їсти печінку моїй доньці, а серце покладете на тарілку вашому синові.

Жінка дала слово, що зробить так, як завволів пан.

Прийшла вона додому й розповіла про бесіду з паном. Та чоловік не хотів пристати на таку домовленість. Жона дуже почала просити і доти умовляла, що погодився і він. Дали панові знати — най веде свою доньку і зроблять заручини.

Пан прийняв запросини та й прийшов із донькою. Коли полуденок зварився, виголосили, що вже можна сідати до столу.

А двоє братів не могли дочекатися, коли вже досмажаться потяча печінка і потяче серце. Як збагали, що той час настав, то очима дали собі знати, щоб іти на кухню. Вийшли, і трапилося так, що якраз на кухні нікого не було. Старший син схопив пташине серце, молодший печінку. Швидко з'їли і з тим повернулися до накритого столу. Прийшла черга на смажене м'ясо. Поклали на стіл і засмажену пташку. Пан увидів, що не є того, чого найбільше треба. Він розсердився, устав та й каже до господарів:

— Кінець і гостині, і заручинам, бо не є того, про що ми домовлялися,— я не виджу на столі ні потячого серця, ні потячої печінки!

На те газда й газдиня почали просити, що раз уже потятко зарізали, то гріх відкладати початі заручини. Тоді пан сказав, аби брати вийшли і пояснив, чому вже не хоче, аби легінь узяв його доньку.

— Але,— сказав він,— коли дасте застрелити молодшого сина,— він гадав, що то молодший син з'їв частинки пташиного м'яса, на котрі мав великі сподівання,— та виймете з нього печінку і серце, яких тут не вистачає,— із заручин ще може щось вийти.

Ні отець, ні мати не хотіли й слухати такого. Але пан доти говорив своє, що вони з бідою дали згоду. Покликали до себе синового хресного-батечка, що був лісником, і сказали, що має зробити. Той повів у ліс обох хлопців, Петра і Павла, ніби по гриби. І ще взяв із собою малого псюка.

Ішли та йшли лісом й натрапили на гриби, такі-такі красні, що аж було любо за ними нахилятися. Хлопці назбирали уже повні кошики, але батечко сказав, най уже повисипають геть, бо у великім лісі вони знайдуть ще кращі гриби. Як хресний порадив, то так і зробили.

Пішли вони далі. Хлопці були спритні: під малий час знову назбирали повні кошики. Видів то все батечко і раптом розплакався. Старший хлопець звідає:

— Що то з вами, батечку? Чому плачете?

Тоді хресний каже:

— Як мені не плакати, синку, коли я прийшов із вами не гриби збирати, а маю тут застрелити твого меншого брата, вийняти із нього потячу печінку і потяче серце, а потому відтяти мізинець — понести на доказ вашому вітцеві.

— Ей, то не така вже й велика біда!— відповів Петро.— З нами є маленький псюк, убийте його, батечку, і вийміть із нього печінку та серце — вони якраз такі малі, як потячі. Палець я сам даю відрубати — та й понесіть його на доказ. А ми з братом підемо у світ, куди очі поведуть, аби за нас ніколи не чули ні нянько, ні мамка.

— Добре, та най буде!— пристав старий батечко.

Він застрелив малого псюка і вийняв із нього печінку та серце. Старший брат відрізав свій мізинець, і на тому батечко відклонився хлопцям. А два брати зайшли в густу хащу. Ходили-блудили доки вийшли на якусь дорогу. По довгій мандрівці добралися до одного міста. Там пішли служити до багача.

Доста довго брати вже служили. А одного разу в тому місті, на великій площі, зійшлися графи, герцоги, барони — обирати короля. Помітив се старший із братів і почав просити, аби газда відпустив його подивитися, як будуть обирати нового короля. Газда не відпускав. Тоді легінь почав сперечатися, а далі мовив газді просто в очі:

— Без мене короля не оберуть, я мушу бути там, на площі!

Петро лишив на господарстві молодшого брата і пішов на королівські вибори. Там став собі збоку й, не кажучи нікому ні слова, дивиться-дивується.

Раз лише корону пустили літати, бо домовилися так: на кого вона сяде, той стане королем. Корона літала то сюди, то туди, і сіла на голову нашого легіня. То не полюбилося панам, і корону знову пустили літати. Але вона літала доти, доки й другий раз не знайшла собі Петра. Тоді пани схопили легіня і сховали його під коритом. Пустили корону літати утретє. А й так вона сіла на корито — якраз на те місце, де була Петрова голова!

— Ну,— загучала виборча громада,— тут уже нічого не поробиш. То так має бути!

Покоронували нового короля, посадили його у кочію і нараз повезли до королівської столиці.

Молодший брат, Павло, залишився сам і дуже зажурився без старшого, Петра. Подякував газді за роботу, зібрав докупи гроші, що кожного ранку появлялися в нього під головою, та й рушив у дорогу.

Ішов собі, засмучений, і якраз натрапив на те місто, де його брат був за короля. Правда, Павло про се не знав. Жив довго в тому місті і, як грошовитий чоловік, жив собі по-панськи.

А у господині, в котрої зупинився, була одна донька. Мати наговорила — най звідає хлопця, від чого щоранку в нього під головою з'являються три таляри. Красними словами дівка приманила легіня, і він признався, звідки та чому в нього під головою з'являються гроші. Донька розповіла про все матері, а мати сказала:

— Знаєш що, донечко? Я зварю таку каву, що коли він вип'є, то потяча печінка не вдержиться у ньому. Ти її вхопиш, красно витреш і проковтнеш сама. Тоді у тебе під головою будуть кожного ранку три золоті таляри.

Так і сталося. Господиня подала Павлові горня тої кави, і ледве він сьорбнув, як усе йому вернулося назад. А дівка одразу вхопила потячу печінку, яка була цілою, витерла й проковтнула.

Павло знову тяжко зажурився. Зібрав свої речі та й подався геть.

Іде собі, мандрує через гори й долини. Раз іще здалеку увидів якусь ватру. Прийшов туди, а там троє чортів не можуть поділитися сідлом і страшенно сваряться. Мандрівний хлопець ступив ближче і звідає, чому вони сваряться. Один із чортів каже:

— Ей, цімборе, велика біда! Видиш, що нас троє, а сідло одне. Але то таке сідло, що як на нього сядеш і примовиш: «Гей, гоп! Най буду там і там! — то понесе тебе куди хочеш. І ми ніяк не можемо на ньому помиритися.

— Ну, та ви і справді не маєте розуму! — відповів їм хлопець. — Не можете собі допомогти! А видите оті три гори? Побіжіть усі троє аж на самі верхи, і хто перший вернеться сюди, того й буде сідло!

— А правда! — мовили чорти й пустилися бігти на три гори.

А тим часом хлопець сів собі в сідло і лише промовив:

— Гей, гоп! Най буду там, серед морів, звідки видно найбільшу красу і де такий прекрасний сад, що в усьому світі йому не є пари!

Ледве встиг проговорити, як уже був там, де захотів.

Ходить собі хлопець по садочку, поміж рясних дерев, і підійшов до одної груші. А у тої груші були такі пахучі й звабливі плоди, що Павло ніяк не міг не покуштувати. Зірвав одну грушу, надкусив її — і нараз обернувся на коня. Дуже зажурився бідний хлопець і почав просити долю, аби повернула йому людську подобу. Він не знаходив собі місця, блукав по садочку і раптом надибав на дуже красні яблука.

— Ну,— сказав собі Павло,— буде, що має бути, а я із сього покуштую, хоч би'м став конем удвічі більшим!

Надкусив він яблуко й обернувся знову в чоловіка. Тоді швидко нарвав груш і яблук, сів у сідло і мовив:

— Гей, гоп! Най буду в місті, де я загубив потячу печінку.

І нараз був там, куди захотів. Зайшов до хижі, де перед тим жив. Дівка дуже радо прийняла його, а як почула запах груш, то стала просити:

— Йой, як файно пахнуть твої груші, дай мені одну, най покуштую!

— На здоров'я! — відповів Павло і подав дівці одну грушу.

Вкусила із неї газдинина донька — і обернулася в кобилу. Легінь поклав на неї сідло, сів у нього й погнав, як лиш міг. Добре вимучив кобилу. Коли вона вже падала з ніг, то почала просити:

— Йой, дай мені спокій, віддам тобі й потячу печінку, аби тільки знову стала дівкою!

Легінь скочив із сідла й подав кобилці яблуко. Вона надкусила і перемінилася в людину. Тоді повернула потячу печінку — і Павло проковтнув.

Знову досить довго жив у тому місті. А одного разу дізнався про те, що за короля у тому королівстві — його старший брат, Петро. Павло відразу поспішив до нього. І двоє синів бідного чоловіка дуже були раді, що зійшлися. А невдовзі привезли до себе і старих, які зійшли тим часом на велику бідність, і всі жили разом, доки не повмирали.

СИНИ СЛІПОГО ЦАРЯ

Жив десь недалеко від кінця світу один старий цар, а в того царя були три сини. Двоє були спритні й поставні легіні, а третій недолугий, боявкий, ще й придуркуватий. Старий захворів і осліп. Хлопців занепокоїло, бо він почав дуже нарікати, яких має синів, що про хворого не дбають. Тепер будуть змушені поперемінно доглядати сліпого царя, водити його. Журяться вони, журяться, коли приходить один сивий дідо та й звідає їх:

— Що то ви зажурилися?

— Шкода вам, діду, говорити, бо й так не допоможете,— відповіли легіні.

— Не знати, не знати,— сказав на те старий.— А може, й допоможу.

І легіні йому розповіли, що старий осліп, а жоден дохтор у їх царстві не в силі його вилікувати.

— Чи ви, діду, могли би зарадити? — зазвідали царевичі разом.

— Сам-один я нічого не вдію,— пояснив сивий дідо.— Але пораду можу дати. Учинити те, що я пораджу,— і велике й невелике діло. Послухайте лише! Десь на світі є скляна гора, а на тій горі — одне потятко. Скільки разів воно защебече — стільки краплин крові витече в нього з дзьобика. Коли тими краплями помастите вітцеві очі, то нараз прозріє.

Подякували царевичі за добру пораду, і двоє старших почали збиратися в дорогу. І молодший брат попросив старого, аби його відпустив на скляну гору знайти чудопташку. Сліпий цар ніяк не давав згоди, але хлопець за всяку ціну хотів піти з братами.

— Ну, раз так дуже хочеш, то йди, синку мій,— сказав йому старий.— Але ти — нещасник, ти десь там загинеш... Ліпше не лишав би мене самого!

Сліпий цар даремно просив його зостатися, хлопець не слухав та й готово! Він осідлав собі стару шкапу і рушив за братами, котрі сиділи на порядних конях. Та й не взяв на дорогу нічого, а брати напхали повні кишені грошей.

Неслися три царевичі на конях і могли би нестися ще швидше, але що було робити, коли шкапа того недотепи не встигала бігти за двома парадними кіньми. Старший та середущий час від часу мусили ставати й причікувати

хлопця. Виїхали на одну дорогу, і старший брат увидів мертвого чоловіка. Тоді сказав братам:

— Хлопці, поможіть мені поховати мерця!

Брати не хотіли йому помогти:

— То не твоє діло! Видиш перед собою дорогу — і гайда!

Добре, вони поскакали далі й натрапили на здохлого пса. Придуркуватий хлопець зійшов із коня і шаблею почав копати яму. Брати стали йому дорікати:

— А се що таке? Мертвого чоловіка ти не хотів ховати, а здохлому псові копаєш могилу?

І почали сміятися з дурня.

На те молодший брат відповів:

— Чоловіка хоч хто закопає, а сього пса — ні. Між тим перехожі будуть вдихати сморід, а то небезпечно для людського здоров'я.

— Най буде так, ти непогано думаєш,— мовили два брати і допомогли йому закопати здохлого пса.

Поскакали далі, та невдовзі стали на розпутті, звідки вже дорога вела в три боки. Тут вони попрощалися. Старший і середущий рушили дорогами, котрі пролягали одна попри одної, і скоро зійшлися, так що далі два брати скакали знову разом. Якось понадвечір добралися до одного міста і на ніч найняли собі зручне пристановище. Спершу пили й гуляли, а потім грали в карти і до рана програли усе, що мали в кишенях. І вже не могли пускатися в дорогу, бо не було з чим.

А третій брат плентався на шкапі своєю дорогою і заночував у густому лісі. Розклав собі ватру та й помалу заснув коло неї. Коня пустив пастися, а вночі вовк його роздер. Уранці хлопець пробудився і хоче рушати далі в дорогу, але розглянувся і видить, що вовк уже доїдає шкапу. Нещасник націлив на нього рушницю, та вовк йому каже:

— А який тобі хосен, якщо мене застрілиш? Залиши мені коня, і я тобі вдячно допоможу — понесу тебе туди, куди ти зібрався.

Хлопець сів на вовка, і незабаром вони вже були під скляною горою. Скочив молодший брат на землю, а вовк йому каже:

— Далі я тебе нести не можу, але тут зачекаю, доки ти повернешся. Потя спіймати там неважко, але до клітки не підходь, бо там тобі смерть!

Діставши поради, молодший царський син швидко вибрався на скляну гору. Вартівники спали, і справді легко було взяти пташку. «Яке красне потятко! — захоплювався хлопець.— Йой, але клітка ще файніша! А що мені з потяти без клітки?». Хлопець дотулився рукою до клітки — й вона так задзвеніла, що всі вартівники прокинулися, схопили недотепу і повели до короля. Той дивувався, як хлопець міг пройти мимо стількох вартівників. І ще звідав, нащо йому потя.

— Мій нянько осліп, а кажуть, що одною краплинкою крові, яка впаде із дзьоба сього потяти, можна йому повернути зір.

Король подарував гостеві життя, та потя не віддав. Він обіцяв зробити се тоді, як царський син приведе йому коня-татоша, який там і там, у тому й тому замку, в того й того короля. Хлопець дав слово привести чарівного коня.

Спустився він із гори, а вовк дорікає:

— А де потя? Видиш, видиш! Чи я не наказував, аби ти клітки не чіпав, лиш потя зловив!?

Царський син почав просити вовка, най понесе його до того замку, звідки треба привести чарівного коня, бо за нього він дістане потятко. Вовк відговорювався тим, що дуже голоден, але хлопець так його просив, так його благав, що вовк узяв його на плечі й каже:

— Ну, з'їв я твою шкапу, то понесу тебе й туди, куди рвешся. Можеш легко вкрасти звідти татоша, але не дотуляйся до кантара.

— Добре, я не буду дотулятися, заберу собі коня і без кантара.

Скоро добралися до замку. Хлопець пройшов у двір, подивився на коня. Татош був дуже красний, але його кантар виглядав ще файнішим!

«Раз уже я добрався сюди — най буде, що буде! А яке то — кінь без кантара?» — зміркував царський син.

Ледве дотулився він до кантара — татош нараз почав гупотіти. Вартівники, що спали, посхоплювалися і спіймали злодія. Привели його до короля, а той каже:

— О, ти славний витязь, якщо міг пройти у хлів попри стількох вартівників! Я тебе помилую, віддам тобі й татоша, та приведи мені сюди доньку-одиначку того й того царя!

Легінь узявся те зробити і попросив поради у вовка,

куди податися. Вовк узяв його на плечі й уже в дорозі пояснив:

— Ти можеш дуже легко зробити й се діло. На зорі царська донька звикла йти по воду. Коли вона нагнеться над колодязем, ти вийди з-за корча, обніми її і приведи до мене — я віднесу вас куди треба.

Усе було так, як говорив вовк. І поверталися назад до того короля, від котрого хлопець мав дістати татоша. Але по дорозі вовк почав казати:

— Правда, було би добре дістати й красну дівчину?

— То неможливо,— мовив хлопець.

— А я кажу, можливо. Слухай сюди, я сам обернуся на одну красну дівку. А ти, царівно, зачекаєш нас! Ми піднімемося в замок, і там король візьме дівку, а передасть за неї коня з кантарем. Лише коли, хлопче, будеш передавати мене королеві, то не забудь йому сказати, аби одне вікно лишив відкритим, бо дівці, котра звикла до іншого повітря, могло би зашкодити в запертій кімнаті.

Так і сталося. Молодий король був нежонатий і дуже зрадів дівчині. У світлиці, куди увійшли, відкрив усі вікна. Молодий витязь рушив у дорогу з конем-татошем, якого він дістав разом із кантарем. А дівка, як тільки зосталася сама, знову обернулася на вовка, який вискочив у відчинене вікно і наздогнав хлопця.

Тепер уже молодий царевич мав молоду царівну. Разом із добрим вовком він радо поспішав до скляної гори.

Раз лишень вовк каже:

— А правда, царевичу, добре, якби зостався у тебе і кінь із кантарем? Будеш мати їх. Я обернуся на коня, і віддаси мене королеві скляної гори. Тільки попроси його, аби мене одразу не прив'язував, бо якщо прив'яжуть, то там уже й залишуся.

На татоші, що постав із вовка, хлопець вибрався на скляну гору й передав королеві чарівного коня з кантарем, а сам дістав від нього потя й клітку. З великої радості легінь забув сказати, аби татоша спочатку держали неприв'язаним. І що там довго говорити — коня прив'язали! Та він доти смикався, мотав головою, доки не зірвався, а тоді побіг у поле, там став знову вовком і догнав царевича.

— Видиш, видиш,— почав докоряти,— казав я тобі, що маєш робити, а ти забув за мене попросити, і я ледве зірвався із прив'язі.

— Перебач мені, добрий вовче, то сталося з великої радості. Я дуже тобі вдячний. А тепер мені скажи, чим можу заплатити за твою вірну службу, за добрі діла?

— Много не прошу. Раз на рік закликати мене на гостину. Тоді подаруєш мені дев'ять овець.

— Дуже мала віддяка. Від себе я міг би дати більше.

— Айбо не забудьмо і про те, що показує нам час,— нагадав добрий вовк.— Відколи ми мандруємо, минули не три дні, а цілі три роки. Скажу тобі дещо і про твоїх братів. У тому місті, через котре будеш проїжджати, твоїх братів, як боржників, замкнули у темницю і хочуть повісити. Ти можеш врятувати їх і будете разом вертатися додому, але по дорозі вони тебе уб'ють — самі понесуть нянькові радісну новину. Словом, май розум при собі.

Хлопець ще раз подякував вовкові, й вони розійшлися.

Завертає царевич у місто і видить, що старшого й середущого братів уже ведуть на шибеницю. Ой, пожалів їх хлопець та й виплатив борги. Потім кожному з братів купив красного коня, і всі троє рушили додому. Та справді, в дорозі старші брати вбили молодшого царевича і закопали під деревом. А царську доньку, котру хлопець віз із чужини, татоша і потя забрали із собою.

Але з того часу дівка не говорила, татош не іржав, потя не щебетало — і кров не капала із дзьоба. Сліпого царя ніхто не міг вилікувати. У царському дворі стало дуже сумно. Ніколи ще так сумно не було.

Минув рік, і вовк прийшов у гості. Царські сини спустили на нього псів. Вовк прийшов удруге, а вони так само прогнали його.

По нюху вовк дізнався, де поховано вбитого царевича. Найшов він те місце і вигріб тіло хлопця. Поніс його до озера, що мало чарівну силу, скочив до води і, струшуючись, побризкав нею вбитого. Молодший син сліпого царя відразу ожив. Потому вірний вовк поніс його додому. І відразу двір повеселів — дівка заговорила. татош заіржав, потятко заспівало. Краплинами крові з пташиного дзьобика хлопець змастив вітцеві сліпі очі, й той нараз прозрів. А молодий витязь не міг надивитися на свою красну дівчину, на красного коня та й не міг наслухатись, як щебетало потя, бо, чуючи його щебетання, раділи і люди, і звірі.

Молодший син розповів цареві, що вчинили з ним брати. Цар страшенно розсердився і виголосив присуд —

смертну кару старшому й середущому. Але молодший син не захотів своїм братам смерті й прогнав їх із дому — най ідуть, куди видять!

А тоді царевич повінчався з красною дівицею. Старий передав йому царство. І казці кінець.

КОЛОДЯЗЬ ІЗ МОЛОДИЛЬНОЮ ВОДОЮ

В одному краї царював старий-престарий цар. А йому приснилося, що там і там, у дворі одної осиротілої принцеси, є такий колодязь, що хто з нього нап'ється і ще помиється водою, стане таким молодим, якби йому було лиш двадцять років. Рано цар устав і розповів свій сон трьом синам. Старший одразу заявив, що він береться принести отої води. Осідлав коня і — гайда в дорогу!

Їхав день, а потім другий. Може, настав уже й третій день, коли хлопець доскакав до густої-прегустої хащі. Перед ним показався височезний дім. Легінь під'їхав ближче, а то був будинок для гостей, бо на ньому висіла табличка з таким написом:

«Вечеря — задармо, полуденок — за гроші!»

Легінь зайшов, сів собі до столу і добре повечеряв. А потім ліг спати, бо з дороги геть тягло на сон. На другий день рано кухарка подала йому якесь недоварене і несмачне м'ясо. Він не стерпів і вилаявся. Кухарка теж скипіла і випалила гостеві:

— Я тобі даю задармо їсти, а ти ще так грубо зі мною говориш! Чекай, за се мені відпокутуєш!

Кухарка забігла до другої кімнати і вивела звідти двадцять п'ять розбійників. Вони схопили мандрівника, потягли в пивницю, що була під будинком, і замкнули там.

Старий-престарий цар надіявся на старшого сина, але ніяк не міг його діждатися, а вже минув рік, як царевич вибрався із дому. Тоді зайшов до царя середущий син. Сказав, що не знати, де пропадає старший брат — піде він по воду, від котрої старі молодішають, а може, десь знайде і зниклого брата.

Цар пустив у дорогу й середущого сина. Нісся царевич на коні й через два-три дні доскакав до тої самої будівлі, в яку рік тому завернув старший брат. Він прочитав напис на табличці й зайшов перепочити. Повечеряв, ліг собі й поспав. Уранці кухарка принесла йому напівсире

м'ясо. Царевич лиш покуштував — і вилаявся. То розсердило кухарку, й вона так само різко йому відповіла:

— Ну, та красно виходить! Я тобі даю задарма їсти, а ти ще грубиш? Чекай, зараз же мені відпокутуєш!

Із другої кімнати покликала двадцять п'ять розбійників, і вони замкнули легіня у тій самій пивниці, де вже сидів його старший брат.

Молодший син старого-престарого царя чекав братів з півроку. Тоді пустився у дорогу сам, аби найти не лише ту воду, яка приснилася старому, а й старших братів. Він прискакав на коні до тої будівлі, де його брати були замкнені в пивниці. Прочитав напис на табличці, але не спокусився даремною вечерею, а рушив далі через густу хащу, доки ще зовсім не стемніло. Коли пробирався крізь оту гущавину, увидів попереду якусь велику ватру. Пішов на ту ватру й зустрів там стару бабу. Він сказав: «Добрий вечір» — і попросив дозволу заночувати коло ватри. Бабка радо прийняла його, дала повечеряти. І, змучений дорогою, він скоро заснув.

На другий день рано стара зазвідала його, куди поспішає, кого і що глядає. Хлопець розповів, яка в нього мандрівка, і баба порадила:

— Як вирушиш звідси, то при дорозі буде шовковий лужок. На тому лужкові пасеться мій кінь. Ти візьми мого коня, а на його місці залиши свого. Мій кінь біжить у три рази швидше.

Молодший син царя зробив усе так, як наказувала бабка. Сів на її коня і нісся цілий день. Підвечір знову доскакав до одної великої хащі. Там він зустрів ще старішу бабку, що грілася при ватрі. Як і годиться, поклонився, і стара дуже радо прийняла його, дала повечеряти, а потому положила спати. На другий день рано вона звідає хлопця, куди то він вибрався. Царевич розповів, яка в нього дорога, і баба сказала:

— Як вирушиш звідси, то буде під хащею шовковий лужок. На тому лужкові пасеться мій кінь. Свого коня відпусти, а мого осідлай. Правда, він буде злитися, але ти не бійся, сядь у сідло і понесешся у три рази швидше.

Хлопець послухався старої. Сів на її коня і нісся цілий день. Підвечір знову доскакав до одної великої хащі й так само натрапив на велику ватру. Підійшов до неї, а

ло ватри — така стара баба, що аж труситься. Та він, і годиться, красно поклонився, і бабка дуже радо прила його, дала повечеряти й положила спати. На друдень і вона спитала, кого і що глядає мандрівник. Він розповів, яка в нього дорога. Стара сказала:

— Як виберешся в хащі, то там буде шовковий лужок. ому лужкові пасеться мій кінь. Свого коня ти від- а моєму татошу накинь на голову кантар. Правда, е злитися, але ти не бійся — сідай у сідло. Він по- е раз-два, куди зажадаєш.

ший брат поснідав і рушив у дорогу. Край хащі ся в шовковій траві, осід- дістався до вний коло- вода о був ого- роджений височез... ез браму, та на ній висів хитренький дзвоник, давав знати, що до двору хтось зайшов. А дівча було таким проклятим, що кожний, хто ступив більше не виходив, бо тут нараз йому був кінець.

Та в царевича був крилатий кінь, якого йому хащі дала старенька бабка. Він наблизився до самих воріт, і кінь понад ворота заскочив у двір. Там царський син зійшов із коня і набрав із колодязя пляшку молодильної води. Словом, щасливо зробив те, до чого узявся. Але хотів увидіти й принцесу, про примхи якої нічого не знав. І зайшов до палацу віддати честь принцесі. Ступив у світлицю, а дівчина ще спить. Він зачекав, що, може, прокинеться, але принцеса спала далі. Тоді хлопець ліг на її постіль, гадаючи, що дівчина скоріше пробудиться, як відчує когось коло себе. Але вона й так не прокидалася. Легінь почав її цілувати. Після того, як зганьбив її, лежав і чекав. Та королівська донька і так не пробудилася, а він не міг лишатися далі і встав із непрошено зайнятої постелі. Не знав, що та красуня звикла раз на рік безпробудно спати усі двадцять чотири години, як було й цього разу. Він написав листа, в якому розповів, як набрав з колодязя води і як потім пробував її розбудити. Написав і про те, з якого він краю. Того листа приліпив зісподу до столу, а далі роздивився і взяв собі на пам'ять одну шаблю. З тим вийшов надвір, сів на коня, перескочив мур і поскакав геть.

Першою відвідав бабку, від якої він дістав крилатого коня. Подякував за допомогу й ласкаві поради і вже хотів вирушати далі, як бабка попросила:

— Синку, візьми мене із собою!

— Ходіть, у мого нянька будете добре матися,— сказав їй царевич.

Стара зібралася в дорогу, і вони поїхали. Добралися до другої бабки, і вона так само попросилася, аби царський син узяв її з собою. Хлопець погодився одразу. Тепер уже рушили утрьох. Добралися й до третьої бабки, у якої хлопець зупинявся перший раз. Вона попросила взяти і її. І царський син відповів їй те, що перед тим сказав уже двом. Тепер у дорогу рушили вже четверо. Їхали, скільки їхали, і раз лишень ті три баби стали та й кажуть молодшому царському синові:

— Слухай сюди, синку! Ти врятував нас од вічного прокляття. Та послужили й ми тобі: до принцеси ми би тебе були не пустили, якби вона на той час не спала, інакше відразу був би тобі кінець, як іншим легіням. Тепер іди собі, здоровий.

Вони обернулися на білих голубок і полетіли далі. Так добрався він до височезного будинку. То була та будівля, що на ній висіла табличка із написом:

«Вечеря — задармо, полуденок — за гроші!»

Уже звечорілося, і легінь зайшов перепочити. По вечері нараз ліг і спав аж до ранку. Другого дня кухарка подала йому якесь недобре м'ясо, і він сердито вилаяв її. Тоді й кухарка почала кричати:

— Дістав задармо їсти і ще смієш грубити? Чекай, за те мені відпокутуєш!

Пішла до другої кімнати і привела звідти двадцять п'ять розбійників. Вони прискочили до хлопця, хотіли спіймати. А він вихопив ту шаблю, що взяв від принцеси, і всім двадцятьом і п'ятьом розбійникам постинав з пліч голови. Далі сердито каже до кухарки:

— Тепер я звідаю тебе, недобра, мстива жінко! Скажи, де мої брати? Як не найду їх живими, то зотну й твою голову!

Почувши ті слова, кухарка налякалася і одразу принесла ключа від пивниці. Легінь зійшов униз і випустив обох братів на волю. Царевичі зраділи один одному, і всі троє разом рушили додому.

Дорогою молодший розповів братам, як йому вдалася

мандрівка до принцеси. Старших одразу взяла заздрість. В одному місці стали ночувати, і молодший брат скоро собі заснув. Старший і середущий порадилися і дорадилися так, що вони не хочуть лишитися в ганьбі, а забе-[illegible]уть від наймолодшого брата дорогоцінну воду — підмі-[illegible]ть її пляшкою з такою водою, що як хто нап'ється, то [illegible]зу трісне. Як вони домовилися, так і зробили. Зали-[illegible] молодшого брата спати, а самі рушили далі.

[illegible]ць пробудився, видить — братів нема, і дуже зди-[illegible] Але добре, що пляшка на місці! Подався в до-р[illegible]ва добрався додому, хоч мало пізні-ше, [illegible] до царя і розповідає, як йо-му пощас[illegible]тися із пляшки, яку він приніс. Га ста[illegible]о:

— Ой, дорогий н[illegible] молодший брат, треба о[illegible] бо хто знає, що то за вода.

Відлили в мисочку води й дали пити псові. Той в[illegible]зав її і тут же тріснув.

— Видите, няньку дорогий,— заговорили обидва — старший і середущий,— рідний син хотів убити вас! У тому, що він каже, не є ні крихти правди. Ту воду, що від неї чоловік молодшає, принесли вам ми! Візьміть, будьте добрі, тут є пляшка! Випийте із неї!

Старий-престарий цар випив тої води і — диво дивне! — справді помолодшав: виглядав так, як у двадцять років! Став старий цар молодим та й почав страшенно сварити й ганити молодшого сина. Тоді закликав ката і наказав вивести хлопця на околицю й там відтяти голову. І ще сказав цар катові: на свідчення того, що він відрубає молодшому царевичеві голову, най принесе кінчик його мізинця і кінчик язика.

Дарма просив-молив сарака-хлопець, аби його пустили, бо він не завинив,— цар не хотів і слухати. Тоді кат вивів царевича за межі палацу і там вони стали. Катові жаль стало невинного хлопця і він сказав царському синові — най дозволить відрубати в нього лиш кінчик мізинця, а кінчик язика відрізати у пса — так зможе двома знаками засвідчити цареві, що сповнив його волю. Хлопець подякував йому, і кат, відрубавши лиш кінчик мізинця, відпустив невинного — най іде, куди хоче. У палаці кат показав цареві принесені знаки — свідчення того, що його воля сповнена.

А через якийсь час самотня принцеса народила сина.

Якось хлопчик грався під столом і зірвав того листа, що його царевич приліпив зісподу, коли йшов од принцеси. З листа вона дізналася, від кого в неї син. І тоді послала цареві листа, в якому писала, аби той одразу відправив до неї легіня, котрий з її колодязя взяв молодильну воду.

Цар звідає двох синів:

— Хто із вас заходив до світлиці отої принцеси?

— Я,— відповів старший.

І цар послав до неї свого старшого сина. Але як тільки той переступив ворота принцеси, то відразу зник, більше додому не вернувся.

Королівська донька написала другого листа. Сама дала розказ простелити червоний покровець від свого палацу і аж до палацу відмолоділого царя. А у листі строго наказала, аби царевич, що набрав з її колодязя води, приїхав тим покрівцем. Якщо цар до неї не пришле того витязя, то від його царства лишиться один порох.

Дістав цар другого листа і послав до принцеси середущого сина. Але як тільки кінь ступив на вистелену дорогу, не міг далі зробити ні кроку. І царевич вернувся в палац. А тоді признався, що вони із старшим братом зовсім не бували у принцеси, що так і так — там був молодший брат. Королівська донька прислала третього листа.

Сього разу цар геть налякався і закликав ката. Коли той явився, цар почав просити:

— Ану, признайся чесно, чи відтяв ти голову моєму наймолодшому, бо тепер би його дуже треба!

На се кат відповів так:

— О пресвітлий царю, та як я міг відтяти голову невинному? Я відпустив його на волю! Але де він, того не скажу, бо і сам не знаю.

Цар нараз дав розказ знайти його молодшого сина, якому кат не відрубав голову. А хто знайде хлопця, має зараз же привести його до царського двору!

З молодшого царевича, що його кат відпустив на волю, тим часом став крамар. Розпорядження царя прочитав і він, але додому не вернувся, а замість того написав цареві листа, в якому розповів:

«Як мені вертатися додому коли ви, няньку, засудили мене без вини? Молодильну воду справді дістав я. Від

тої водиці ви й помолоділи, а я засуджений на смерть лише тому, що мої брати мене оббрехали».

Дістав цар сього листа і явився сам до молодшого сина. Почав дуже просити, аби він поїхав до принцеси, котра його кличе. Цар признався, що допустив хибу, і попросив сина перебачити.

Син простив йому, і вони вернулися в палац. Тут хлопець сів на коня і, як стріла, пронісся вистеленим покрівцем.

А хлопчик принцеси ще здалеку помітив його і почав гукати:

— Мамочко моя рідна, ген на коні несеться мій нянько!

Принцеса визирнула й каже:

— Так, то твій отець!

Коли гість зайшов у двір, вона вибігла назустріч, обняла його і обцілувала. Потім вони справили велике весілля і жили щасливо до самої смерті.

ЛЕГІНЬ І ТАТОШ

Жили на світі старий цар і стара цариця. Уже близько було їм до смерті, та дітей не мали. А коло їх палацу росла красна тополя та така висока, що вершком сягала аж до неба.

І одного разу цареві приснилося, що на вершку тополі є два яблука. Коби він і його жінка поїли з тих яблук, то одразу стали би молодшими і жили би ще стільки, як досі.

Цар дав розголосити по цілій державі, що хто ті два яблука дістане із вершка тополі, тому віддасть півцарства.

Уже брався не один легінь вилізти на дерево, але всі попадали на землю. Одного разу захотів спробувати щастя і син удовиці. Хлопець прийшов до царя та й каже, що він вилізе на вершок тополі, але най цар дасть для нього зшити дві пари залізних постолів, спекти дві паляниці, до них додасть два шматки солонини, ну, та ще буде потрібна одна гостра сокира.

Дістав легінь усе, що просив, і почав одного ранку вибиратися нагору. Ліз, ліз і став лише тоді, коли гадав, що вже полудне. Затяв сокиру в дерево і сів собі на неї полуденкувати. Чути було, як десь унизу дзвонять, але той

дзвін був такий тихенький, якби йшов із-під землі. Пополудні хлопець поліз далі й надвечір добрався до великого палацу. На його порозі стала одна панночка і спустила до хлопця рушник. Він ухопився за рушника, і панночка затягла його до палацу.

— Ой, як давно я тебе чекаю! — сказала вона.— Добре, що прийшов. Я — цариця, і ти тепер будеш мені за чоловіка.

По тих словах погостила легіня й показала всі свої кімнати. Син удовиці там лишився й на ніч. Але на другий день пустився далі, не хотів лишатися в цариці.

Надвечір добрався по другого палацу. Тут, як і перед тим, його зустріла панночка. Вона теж чекала на нього з рушником і так само затягла його з дерева до палацу. Потім панночка сказала:

— Ой, як давно я тебе чекаю! Добре, що прийшов. Я — цариця, а тепер ти станеш мені за чоловіка і будеш царем.

Дівчина погостила його, показала всі свої кімнати, а в них — дорогоцінності, велике багатство, і легінь там переночував. А на другий день зібрався далі — сказав цариці, що не може лишитися в неї, бо мусить лізти вище.

Понадвечір хлопець увидів над собою і третій палац. Панночка, що стала на порозі, так само подала йому згори рушника та й затягла його до палацу. І промовила до нього:

— Минуло вже сім літ, як тебе чекаю. Добре, що прийшов. Тепер уже я — твоя, а ти будеш мій, і разом будемо царювати.

З-поміж трьох цариць вона була найкраща й найбагатша. Дуже полюбилася синові вдовиці, і він подумав собі так:

«Хотів би я й два яблука зірвати та дістати половину царства, але хотів би і сюди вернутися — стати чоловіком сеї чарівниці!».

Дівчина теж зраділа легіневі, й вони полюбили одне одного. Молода господарка показала гостеві палац і все своє багатство. Легінь красно переночував, а на другий день молода чарівниця кудись пішла з дому — не чекала, аби пішов він. Хлопець залишився у палаці сам. І знову оглянув одну за одною світлиці. Раз лиш дивиться, а перед ним — залізні двері. Учора ті двері панночка йому не показала. Ступив він до дверей, натиснув на ручку —

і двері відкрилися. Зазирнув туди й увидів татоша, крилатого коня. На тому татоші були золотий кантар і золоте сідло. І він заговорив:

— Що ти тут глядаєш, молодий чоловіче?

— Мені треба лізти по дереву ще вище, зірвати там два яблука і знести цареві, котрий панує на землі.

На те татош каже:

— Я вже сім літ не виходив звідси, не розминав у повітрі ноги й хотів би вже вийти. Одв'яжи мене, сідай у золоте сідло, і я винесу тебе аж на вершок тополі. Як будемо летіти над вершком із правого боку, зірви правою рукою одне яблуко і поклади в кишеню! А як будемо летіти над деревом зліва, зірви лівою рукою друге яблуко і поклади в кишеню! Але добре держися в сідлі, ану не впади!

Одв'язав легінь татоша від ясел, сів собі на нього й через якісь хвилини зірвав обидва яблука, як було наказано. Потому татош нісся із ним далі. Красна дівиця увиділа, що її крилатий кінь носить по небу гостя — її нареченого, і крикнула:

— Гей, чуєш, коню-татоше? Так носи мого милого, аби йому й одна волосинка з голови не випала!

Татош недобре порозумів її слова — подумав, що газдиня наказує йому спуститися із гостем на землю. Він одразу понісся додолу і став під палатою старого царя, для котрого легінь зірвав два яблука. Хлопець спокійно прив'язав татоша до стовпа, а сам заніс яблука в палац.

Цар і цариця дуже чудувалися, що син удовиці так скоро зійшов із височезної тополі та й приніс два яблука. А він попросив од царя підтвердження із власноручним підписом, що йому дається половина царства. Цар усе те підписав, ще й покликав у свідки міністра. Тоді син удовиці вийняв із кишені два чудодійні яблука і передав одне цареві, а друге — цариці.

Вони з'їли по яблуку й відразу помолодшали — стали такі, якби їм було по шістнадцять літ.

Легінь дістав половину царства, а до того ще й повно грошей. Виходить із палацу, глядає свого татоша, що приніс його сюди, аби повернутися до своєї красної дівиці. Але доки хлопець говорив із царем, з'явилися три змії та й украли татоша. Син удовиці дуже засмутився. Почав дізнаватися, чи не видів хтось його крилатого коня. Але ніхто не міг сказати, куди подівся татош.

Неборак мусив рушати у широкий світ, аби десь знайти чарівного коня. Мандруючи, дійшов аж до Тиси. Саме тоді бокораші спускали по ріці дараби, і син удовиці попросився до них на дарабу, поплив долі водою. Пливли вони, пливли. А одного разу пропливали попри високу гору, і бокораші почали говорити, що на самій вершині гори живуть три змії-шаркані. Лише почув про те мандрівник, як нараз подумав: «Чи не ті то змії, котрі вкрали татоша?»

І син удовиці, не сказавши нікому ні слова, попросив бокорашів, аби йому дозволили зійти з бокора. Бокораші не дуже хотіли відпускати хлопця, лякали його тим, що він або заблудиться, або змії розірвуть його. Та легінь скочив із бокора і став на берег Тиси якраз під горою. Треба було ще добрих три дні, доки вибрався на верх. Тут помітив мурований замок і зайшов до нього. Ніде не видів ні душі, лише лежало сире м'ясо. Легінь, не довго думаючи, почав його смажити. А доки м'ясо смажилося, пішов роздивитися по замку. Думав, що десь знайде свого коня-татоша.

Та треба сказати, що в тих зміїв-шарканів була така звичка, що вранці йшли з дому й поверталися назад аж увечері. За день облітали цілий білий світ, глядаючи здобич. Тому в замку не було нікого.

Ходить, ходить легінь по палацу і нараз увидів якісь залізні двері. Тоді спало на думку: «Ба, чи не тут буде мій крилатий коник?» Подумавши так, підійшов до дверей і прокашлявся. По голосу татош упізнав того легіня, котрий недавно нісся у його сідлі, і нараз озвався:

— Господарю, виведи мене із сього хліва і, якщо ти хочеш, я понесу тебе до господині. Але поспішай: як рахувати відтепер, то через шість годин прилетять змії і вони ще можуть нас догнати!

Легінь уже нічого не журився. Поїв смаженини, випив доброго вина, яке там найшлося. Аж потім вивів татоша, сів у сідло та й полетіли.

Коло замку красної дівиці крилатий кінь спустився і голосно заіржав. Почула се дівчина, вийшла із світлиці і дуже зраділа поверненню хлопця. Вона ще більше полюбила сина удовиці.

Невдовзі повернулися на землю, справили весілля.

Та й нашій казці кінчик, а на тополі дзвінчик.

СИН УДОВИЦІ

Десь під високими горами, під темними лісами жила одна вдовиця. І був у тої удовиці син, котрий ходив до сільської школи. Одного разу він прийшов зі школи і першим ділом узяв санки, вибрався на згірок та й почав спускатися. Стояла якраз красна зимова погода, і санкання дуже тішило його.

Санкався хлопець, санкався і ненароком збив із ніг якусь стару жінку. Вона стала страшенно кричати на нього, що такий неуважний. Хлопець признав свою вину і просив перебачити, бо він налетів санками нехотячи.

Бабка увиділа, що хлопець з головою та й має добре серце, і заговорила вже інакше:

— Послухай, хлопче, що тобі скажу. Коли кінчиш школу, бери ряндя-шмаття і, не кажучи нікому ані слова, іди глядати доньку царя-чарівника: вона буде тобі за жону, і ти можеш стати царем коло неї.

Хлопець витріщив на бабу зачудовані очі й не знав — чи їй вірити, чи не вірити. Але стара жінка повторила знову, що йому сказала, і хлопець отямився — він красно подякував за її добре слово.

Через кілька років рушив він у світ, навіть не зазвідавши у своєї матері, де правий бік, де лівий.

Легко було хлопцеві рушати в дорогу, легко було думати собі: «Іду та найду доньку царя-чарівника!» Але тяжко було знайти дівчину, натрапити на чарівне царство. Гей, та походив уже і по сімдесят сьомому царству-королівству, пороззирався і за сьомим морем, а може, ще й на одну п'ядь далі, але ніде не було і сліду від якогось чарівного царства.

Так мандрував він пару років і добрався до одного міста. Уже встигло смеркнути, а гостеві, що за темноти проситься ночувати, люди не дуже раді. Так було і з хлопцем: у першій хижі, до котрої попросився на ніч, не прийняли його. Що було робити? Ходив далі від хижі до хижі, та всюди відмовляли. Аж у крайній хатці, на околиці, мандрівника пошкодувала одна стара баба і прийняла переночувати. А та баба, най лише те слово лишиться межи нами, була відьмою-босорканею.

— Що тебе сюди привело, синку? — звідає вона.

— Та я, дорога бабко, всюди глядаю доньку царя-чарівника. Чи не могли би ви мені сказати, де її знайти?

— Ой, чи не можу! Я тобі скажу, дорогий мій синку! Живе вона на Маковій горі — Маковиці.

— Та чи не могли би ви повести мене туди? — звідає мандрівник.

— Ото, дорогий синку, не можу зробити, бо на то я вже стара. Але в мене є один слуга. Він невдовзі має повернутися додому та й поведе тебе на Маковицю.

А той слуга був чорт. Стара пошкодувала хлопця-неборака, хотіла йому чимось помогти і, доки мав прийти слуга, пояснила, як мандрівникові поводитися:

— Коли слуга візьме тебе на плечі, буде нести на Маковицю й почне звідати: «Чи видко вже тобі палац?», ти відповідай: «Нічого не видко!» І стільки разів отак повтори, скільки разів буде тебе звідати, доки не станеш на землі перед самим палацом. Бо як йому скажеш, що видиш палац, то зараз же скине тебе з себе, аби ти йшов сам, своїми ногами, якщо тобі вже видно, де живе дівиця-чарівниця. Але того бійся, як біди, бо впадеш дуже звисока і розіб'єшся. А ще візьми сю шаблю. Коли зайдеш у палац і там будеш видіти дівицю-чарівницю, то не озивайся до неї жодним словом, а як увидиш там на стіні шаблю, зніми її, прив'яжи до пояса, а на те місце повісь шаблю, котру я тобі дала.

Бідний хлопець дуже красно подякував старій за добрі поради, з тим ліг собі в постіль, котру постелила, і спав, як убитий.

Десь коло півночі прийшов відьмин слуга і став бурчати:

— Слухай сюди, стара босорканьо! Як ти посміла впустити до хижі людську душу?

Стара довго йому говорила-пояснювала, що сяк і так сталося, і помалу чорт перестав буркотіти. Тоді відьма почала казати, аби рано-раненько поніс хлопця на Маковицю.

— Що? — гойкнув слуга.— Я не наївся дурних грибів! Якраз тепер вернувся з Макової гори і знову йти туди?

А стара не попускала. Наказ є наказ — чи любиться комусь, чи не любиться!

Що було робити, рано-раненько чорт-слуга взяв хлопця на плечі та й полетів із ним по світу, з горбка на горбок, із гори на гору, скільки служила йому сила. Вже Макова гора була так близько, що хлопець міг увидіти її, і слуга зазвідав:

— Ну, чи видко вже тобі чарівний палац?

— Ой, чуєте, нічого не видко, як не видивляю собі очі,— відповів хлопець чортові.

Слуга визвідував його аж кілька разів, та хлопець відказував, що нич раз не видить. Чорт уже збагнув, що не може хлопця спіймати на слові, аби його скинути із себе. Та чорт не був би чортом, якби не міг вигадати щось. І каже він хлопцеві:

— Слухай, хлопче, що я буду мати, як донесу тебе до палацу і покладу на землю перед самими дверима?

— Я не можу так нараз сказати. Скажіть самі, що би хотіли мати.

На те чорт відповідає:

— Знаєш, що? Не прошу я нічого, лиш одне: коли будеш справляти весілля, дозволь мені забрати того цигана, котрий буде грати на басах. Бо то — великий грішник!

Хлопець на те пристав. Дісталися вони до Макової гори — Маковиці, стали перед палацом дівиці-чарівниці. Чорт поклав хлопця на землю, а сам одразу обернувся — і гайда назад.

Син удовиці, що за свою мандрівку вже доріс до легіня, відкрив собі двері й зайшов до палацу. Дівиця-чарівниця була на чудо файна, така файна, що він задивився, аж рота роззявив. Але не озвався до неї жодним словом, не проговорила до хлопця й чарівниця. Роздивився легінь по кімнаті, увидів на стіні дуже красну шаблю, підійшов до неї, зняв зі стіни і прив'язав до пояса, а на її місце повісив свою. Тоді дівиця-чарівниця мовила:

— Суджений мій! Давно вже я тебе чекаю, іди сюди, най обійму тебе! Ти навіки мій, а я твоя! Буду тобі за жону, а ти мені — за чоловіка, і лише сира мати-земля розлучить нас двох!

Синові удовиці дуже полюбилися ті красні слова, а ще більше йому полюбилася дівиця-чарівниця. Та й одразу почали обійматися — чи дивився хтось, чи ні.

Потому зробили велике весілля. Цигани так утинали їм, що від дуботанцю гупало-гуділо по всьому палацу. А коли найдужче танцювалося, де не взявся чорт, тупнув своїм копитом посеред кімнати і вхопив за руку старого цигана, що грав на басах. Але уся циганська родина так страшно заревіла, що чорт перелякався і залишив старого — щез.

А син удовиці й дівиця-чарівниця зажили так щасливо, гейби їм весь час грала циганська музика.

ДВАДЦЯТЬ П'ЯТЬ БРАТІВ

Жив, де не жив, та десь-таки на круглому світі жив один чоловік, а в того чоловіка було двадцять п'ять синів. Видите, як тяжко й виговорити — «двадцять п'ять синів», а подумайте собі, як тяжко такій купі дати щодня їсти, постаратися, аби те чи інше не ходило голе, аби не лишилося вічним туманом, аби знало читати й писати — досить думок для одного вітця. Скільки має бити собою чоловік, у котрого так много дітей! Правда й те, що у такій родині є на кого подивитися, та й робота спориться, де до неї візьметься аж двадцять п'ять пар рук!

Та доста й того, що не нарікав ні той чоловік на своїх синів, не нарікали і сини на свого вітця. Жили собі у мирі та злагоді.

Хлопці підросли і дали собі слово, що всі двадцять п'ятеро поженяться разом, візьмуть дівок із одної хижі — з такої, де буде не менше й не більше як двадцять п'ять сестер. І ще по-братерському домовилися, що будуть брати дівок з відповідним віком — кажім так: найстарший брат жениться на найстаршій дівці й поступово нижче, аби наймолодша випала наймолодшому.

Коли вирішили се, пішли до свого нянька. Заговорив за братів найстарший:

— Няньку солоденький, ми хочемо женитися, але за одним разом, на однім весіллі, та й хочемо взяти собі дівок із такої хижі, де живе не менше і не більше, як двадцять п'ять сестер. Ми самі не годні розійтися по цілому світу — в двадцять п'ять сторін, а тому просили бисьме нянька, аби був такий добрий і пішов один глядати чоловіка, у котрого було би двадцять пять дочок на відданні. Ми знаємо, що то нелегке діло — найти двадцять п'ять сестер під одною стріхою, що доки найдеться десь таке гніздо, доведеться зміряти не одну дорогу. Та радимо нянькові взяти у мандрівку пару залізних постолів і повну тайстру грошей.

— Дорогий мій синку, я радо вчиню те, що від мене просите, і, може, й пощастить найти вам двадцять п'ять сестер під одною стріхою. Але мусите терпіти і чекати, скільки буде треба, бо чоловік і сам не знає, коли вернеться з такої дороги.

Сини залишилися, а старий пустився у далекий світ. За рік сходив усі краї вздовж і впоперек, але чи пові-

рите мені, ніде не знайшов стріхи, під котрою було би якраз двадцять п'ять дівчат. Траплялося йому найти хату, навіть не одну, де жило двадцять три або двадцять чотири сестри, а от на двадцять п'ять — ніде не міг надибати.

Мандруючи по світу, той чоловік витратив повну тайстру грошей і сходив залізні постоли. Засмучений, рушив додому. Ішов, ішов — і по дорозі ще завернув у одне село. То було в неділю, і неборак подумав собі, що хоч посидить із людьми. Зайшов до корчми й на останні гроші узяв поїсти й випити.

Розвеселивши трохи тіло й душу, пішов чоловік далі. Йде і видить: один селянин оре аж двома плугами. А я вже казав, що то була неділя. Підійшов чоловік ближче — газда старий, як він.

— Чоловіче добрий, та хто чув таке — орати в неділю, на очах у всіх людей? — озвався подорожній.

А газда відповів:

— Ей, дорогий брате! У мене таке діло, що я змушений орати і в неділю, бо маю двадцять п'ять доньок, і треба добре газдувати, аби всіх повіддавати, не пустити їх по світу повітрулями.

Вчувши такі слова, чоловік дуже зрадів і одразу каже:

— Ну, чоловічку, стільки би біди! Знайте, що у мене двадцять п'ятеро синів. Я й мандрую уже цілий рік, аби найти двадцять п'ять сестер під одною стріхою, бо мої сини вирішили так, що візьмуть собі двадцять пять сестер із одної хижі. Та як собі гадаєте, чи дали би доньок за моїх синів?

— Дуже радо,— відповів старий.

Довго не домовлялися, бо обоє мали однакову журу. Призначили день, коли двадцять п'ятеро братів мають прийти сватати двадцять п'ять сестер, а потім повінчатися із ними. Тепер наш чоловік ішов собі додому посвистуючи.

Дома легіні з великої радості не знали що й казати, як дякувати долі, що нянько їм приніс таку щасливу звістку. Всі сини, а з ними їх старий, осідлали коней і поскакали свадьбувати. Уже за плечима лишилося чимало дороги, треба було і перепочити, коли заговорив наймолодший брат, що вмів передбачати:

— Станьте лишень, хлопці! Ми забули дома обміркувати одне діло. Адже в нашій хижі — всього одна кімната,

де ми всі розмістимося в ній, як приведемо молодих жінок? Мені спало на думку, що найліпше буде, як я тепер вернуся назад і найму в селі хоч десять хат, де уже намістимо своїх жіночок. А ви не чекайте, щасливо їдьте далі — лиш привезіть на моєму конику й мою наречену. Та, дорогі брати, скажу ще одне, а ви собі добре зарубайте на носі, що буду казати, бо як учините не так,— з того буде велика біда. Дорогою додому не ставайте ніде ночувати, як би пізно не було. Їдьте далі й далі, доки не зупиниться мій кінь із моєю судженою. Там можете спокійно зійти собі з коней і перепочити. На іншому місці зазнаєте великого лиха.

Тоді двадцять четверо братів і їх старий поскакали далі, а наймолодший брат вернувся назад, у своє село.

Легіні щасливо добралися до того чоловіка, що мав двадцять пять доньок. Молодята скоро повінчалися і справили велике весілля. А по всьому тому брати посідали з молодими жінками на коней. На коника наймолодшого брата сіла його суджена — сама, і поскакала спереду, ведучи за собою весільний народ.

Довго вони неслися на конях і зрештою надибали велику рівнину, де була дуже красна паша. Села не виділи ніде — ні близько, ні далеко, і тяжко було сподіватися, що до потемків найдуть якусь стріху, аби заночувати. Зміркували так, що ліпше залишитися на ніч тут, на лузі, де росте така густа трава. Позлізали з коней, пустили їх пасти, а самі розклали собі ватру. На біду, вони забули, від чого їх застерігав наймолодший брат.

Але найменша сестра не лишилася при них, бо мудрий кінь заніс її далі — на добрий постріл із рушниці — й аж там зупинився. Дівка зійшла з коня і ночувала сама. Правда, ніхто не звернув уваги, що серед них немає нареченої наймолодшого брата.

На ранок пробудилися двадцять чотири молоді пари, розглядаються і — най вас бог спасе від такого! — так перелякалися, що не могли вимовити й слова: увесь луг, де спали, був обкладений страшним вогняним муром, і вибратися звідти було неможливо. Лише тепер прийшов їм на гадку наказ наймолодшого брата, бо помітили, що його нареченої серед них нема. Забідкалися — що з ними тепер буде! А тут з'явився, наче з-під землі, пекельний Люцифер і як загойкає на них:

— А пси би вам губи лизали! Та хто вам давав дозвіл

розкладатися на ніч на моєму лузі?! Нараз повибираю із вас душі!

Перелякані насмерть, брати й сестри почали просити, аби Люцифер перебачив, бо темна ніч їх застала в полі, не знали, куди йти, а вони віддячаться найстаршому чортові — і сяк і так, що не пошкодує! Люцифер вислухав усе те до кінця, і добре припалося його чорній душі, що бідолахи так з'їдаються. А коли увидів, що вже зійшло із них сім потів, заговорив:

— Ну, я перебачу, але з одною умовою: поверну вам життя, коли підпишете чорним по білому, що віддасте мені свого наймолодшого брата, котрий зостався дома. Ліпше поплатіться ним одним, чим вам — сорока дев'ятьом — іти на той світ. А не пристанете на мою умову, то пропадете тут усі — разом із вашими кіньми!

Ой, із тяжким серцем брати підписали Люциферу папір, що віддають йому свого наймолодшого братика, котрий зостався дома. Для більшої певності ту цидулу мусив підписати і старий.

Улагодили вони все з Люцифером, і тоді чортисько раз подув у бік вогняних мурів. Вони одразу зникли, й весілля могло продовжувати свою подорож. На добрий постріл із рушниці знайшли й наречену найменшого брата і почали собі дорікати: «Ей, треба було нам заночувати тут, а не там!». Але найменшій сестриці не сказали й слова, що трапилося з ними.

Ледве встигли продати Люциферові наймолодшого брата, як той уже знав, що вони зробили, бо він усе відав наперед. Неборак подумав: «Ліпше мені піти самому поглядати чорта, як коли чорт має забрати мене». І одразу рушив у дорогу.

Ішов дуже швидко, що вже й не чув під собою ніг. І раптом зустрівся з рідними братами. Наречена здалеку до нього усміхалася. Але коли хлопець вже був зовсім близько, з'явився страшний змій, схопив її в пазурі й поніс. Наймолодший гірко пожалівся на братів і на старого нянька, що вони продали його Люциферові. Навіть не відклонившись, скочив на коня і понісся геть.

Доскакав до того місця, де його брати зупинялися на ніч. Там уже стояла височезна скеля. Хлопець виліз на самий вершок, аби роздивитися, що видно навколо. Глип, а на вершку стоїть якась колиска, а у тій колисці — файна-префайна дівка, що не має іншої роботи, лише колиса-

тися. Підійшов легінь ближче, а то — його суджена! Він так здивувався, що не міг заговорити.

— Ти мене глядаєш, милий?

— Я глядаю Люциферів замок,— пояснив їй хлопець.— Брати продали мене Люциферові, і я собі подумав, що ліпше мені самому піти до чорта, як чорт має забрати мене. А ти що тут робиш?

Дівчина відповіла:

— Видиш, я тепер — Люциферова донька. Він одразу не поніс мене в палац, а наказав, аби я спочатку виколисалася на кам'яній скелі. Та вже дещо знаю. Якщо тепер підеш до Люцифера, він вкоротить тобі життя. Тому слухайся мене.

Наймолодшому братові дуже полюбилося, що й наймолодша із сестер, подібно до нього, володіє чарами.

Помалу смеркалося, і дівчина сказала:

— Тепер можеш іти до Люцифера і показатися йому. Признайся чесно, що ти хлопець, котрого він купив від двадцяти чотирьох братів. На то чортисько стане тебе пригощати, але ти нічого не їж і не пий, а попроси собі роботу — кажи, що дуже любиш працювати. Се припаде йому до дяки, і він тебе не рушить: хто би вбивав такого, що хоче робити, а не хоче їсти? Роботи не бійся, бо я тобі буду в усьому помагати. Служити доведеться усього три ночі — на тому кінець. Як перебудеш свою службу, то не бійся, біди не зазнаєш. І ще не забудь: за той час Люцифера буде трусити злоба, хоч говорити із тобою він буде дуже мило.

Дістав легінь ті добрі поради, пішов до Люцифера і чесно признався, що він — той самий хлопець, котрого продали двадцять чотири брати. Признався і в тому, що він не хотів ховатися вдома і прийшов до нього сам, із власної волі. Коби найшлася тут якась робота, то радо взявся би за неї.

— То вже мені любиться,— озвався Люцифер.— Ото дуже красно, що відразу просишся в роботу. Видно, що ти — роботящий хлопець. Такого мені й треба. Айбо на роботу ще маєш час. Спершу поїж, попий!

— Дякую за вашу доброту,— відповів легінь,— але я не голоден та й пити ще не хочеться, ліпше би щось поробив.

— Ей, ти раз добрий хлопець! — почав його хвалити Люцифер.— Ну, та не буду тебе дуже припрошувати, раз

ти не жадаєш ні їсти, ні пити. А як сверблять руки до роботи, то за одну ніч посади в густому дубнякові цілу винницю — на двадцять миль довгу, на пять миль широку. Дуби повитягуй разом із корінням і красно поскладай. Розчищене місце покопай і до завтрашнього ранку засади лозою, вирости з неї виноград і принеси мені на стіл грона трьох сортів на трьох окремих тарілках. Тоді й приголосишся, що винниця посаджена, а ще посеред неї збудована винарня — така велика, як палац. Айбо коли те, що я переповів, до ранку не зробиш, тоді, сине мій, не думай далі жити!

Ну, та й легінь якраз собі думав — як лишитися живим, бо про таку роботу ніколи й не чув. Коли вислухав чортиська, то гадав, що нараз на тім місці серце йому перестане битися. Вийшов від Люцифера такий, гейби його товстою гирлигою та ще й сукуватим кінцем по голові вдарили — аж в очах потемніло, і не видів ні вперед, ні взад. Лишень, коли надворі на нього повіяло свіжістю, помалу протямився і подибав далі. Вибрався з бідою на кам'яну скелю, де жила його суджена, і розповів їй, що він мусить до ранку зробити.

Дівка розраджувала хлопця, казала, най не журиться, бо вона поможе, най іде собі спокійно спати — і все буде добре. Потому вона вийняла з пазухи сопілку, тричі свиснула — і коло неї з'явилося стільки чортів, як трави.

— Яка твоя воля, повелителько? — зазвідали вони.

— Моя воля така, аби на місці тої дубової хащі за одну ніч виріс виноградник — на двадцять миль довгий, на п'ять миль широкий. Усі дуби разом із корінням повинні бути вирвані й красно складені, а посеред винниці має стояти і винарня, та така велика, як палац. До завтрашнього ранку виноград мусить достигнути...

— Буде сповнено! — вповіли чорти.

Гей, як узялася до роботи ота тьма чортів! Кинулися вони на гущавину, висмикували дубиська, як коноплі, й красно складали в купи. Потім перекопали розчищене місце, швидко засадили виноградною лозою і звели винарню, та таку велику, як палац... Тяжко й повірити, та правду вам кажу, що другого дня рано, на восьму годину, все було готове.

Дівчина розбудила свого нареченого та й каже йому:

— Ну, виноград є. Тут маєш три тарілки, зірви тепер грона трьох сортів, поклади на тарілки і понеси Люци-

ферові. Він тебе зазвідає — у кого ти вчився так робити, а ти кажи, що такий вродився, і не їж, не пий у Люцифера нічого!

Наймолодший брат узяв три тарілки, спустився у винницю, найшов там виноград трьох різних сортів, зірвав із кожного по грону, поклав на тарілки і заніс до Люцифера.

Але тому не дуже подобалося, що легінь старанно виконав усе, що йому наказував. Правда, не виказував, що сердиться на хлопця, замість того дуже припрошував його, аби їв і пив. Хлопець відповів:

— Дякую за вашу доброту, айбо я не годен ні їсти, ні пити, бо дуже змучився вночі за роботою.

— Ну, коли не можеш ні їсти, ні пити, то бодай скажи мені, легіню: у кого ти вчився так добре робити?

— А я таким вродився,— сказав йому наймолодший брат.

— Добре, можеш іти геть. А увечері будь тут — дістанеш новий розказ!

Легінь лишив Люцифера і виліз на скелю, де жила його дівчина.

А увечері чортисько наказав:

— До завтрашнього ранку ти маєш збудувати із потячок міст на тридцять миль довгий. По обох боках мосту мусиш посадити всяких порід дерева, аби вони стояли на п'ять сажнів одне від одного. Кожне дерево має зацвісти, а на кожному вершку має свистати потя, і кожне потя має бути різне. Як сього не буде, завтра тобі не жити!

Вислухав неборака Люциферів розказ і дуже зажурився — так зажурився, що й не знав, як вийти із світлиці, не міг трапити на двері. Потому якось їх намацав, вийшов надвір — і в плач. Сльози полилися, як дощ. Ой, таку роботу один чоловік зробити не годен, хоч би нараз тут душу віддав! Поскаржився нещасник своїй нареченій, а вона одразу його розвеселила:

— Не журися, солодкий легінику, я тобі поможу, а ти лягай собі та спи.

Вийняла із пазухи сопілку, тричі свиснула — і коло неї з'явилося стільки нечистої сили, як у хащі листя.

— Яка твоя воля, повелителько? — зазвідали чорти.

— Моя воля така, аби ви до завтрашнього ранку збудували із потячок міст на тридцять миль довгий, по обох

боках мосту насадили всіляких дерев — рівно на п'ять сажнів одне від одного, і аби ті дерева цвіли, а на вершку кожного заспівало потя, але потята мають бути різними, як і самі дерева.

— Буде сповнено! — гаркнули чорти.

Нараз розбіглися по світу, аби назбирати пташиного посліду, а на ранок, як було наказано, міст стояв готовий.

Як вийшов Люцифер із свого палацу, як увидів міст, а на ньому дерева в цвіту, та як зачув різні потячі голоси, то дуже здивувався: той легінь — великий майстер!

— Ей, легіню, та скажи мені, у кого ти вчився, що все вмієш робити?

— Я такий вродився! — відрубав слуга.

— Добре, можеш іти геть,— дозволив Люцифер.— А увечері будь тут — дістанеш новий розказ!

Увечері хлопець зайшов до Люцифера, а той прийняв його дуже мило, хотів догодити, припрошував до столу — їсти й пити. Але хлопець не хотів пригощатися. Замість того, він почав просити роботу. Люцифер знову похвалив легіня за те, що він так поводиться, бо, що й казати, добрий то слуга, котрий не їсть, не п'є, а просить роботу! І найстарший чорт придумав нове діло.

— Ну, слуго мій, будеш сеї ночі стерегти у стайні одну стару кобилу, але сторожи, як свої власні очі, бо коли хтось її вкраде, тобі нараз кінець!

Легінь сього разу вже не зажурився, пішов до нареченої і спокійно переповів їй, що зрештою дістав легку роботу — треба лишень стерегти стару кобилу, аби її не вкрали зі стайні.

— Йой, милий мій, не дуже потішайся, бо сеї ночі буде тобі тяжко, як ще ніколи не було: стара кобила — то сама Люциферка, і ти ледве встигнеш переступити поріг стайні, як вона тебе уб'є. Так вимудрував той старий чортисько! Інакше він не міг тебе перехитрити — не знав, як тобі вкоротити віку. Але стрясешся й сеї тяжкої біди, як будеш мене слухати. Іди до коваля, най викує тобі залізну палицю, залізні остроги й залізний кантар. Із тим усім вертайся назад. Я закручу тебе у двадцять буйволячих шкур, між шкурами понасипаю попелу, а самі шкури витикаю глицями. Так ти зайдеш у стайню. Кобила зразу заірже, прискочить до тебе, зачне кусати і рвати буйволячі шкури. За той час гати її, як можеш, залізною палицею — по очах, по писку. Коли кобила зірве з тебе

двадцяту шкуру, накинь їй на голову залізний кантар, сядь на хребта, а гострими острогами так стисни в боки, аби з проклятої дух вийшов. Тоді вона впаде на коліна, а ти зіскоч на землю, вибіжи зі стайні та й — просто сюди.

Так воно і сталося. Легінь дав ковалеві викувати для себе залізну палицю, залізні остроги й залізний кантар. Наречена зашила його у двадцять буйволячих шкур і ще раз наповіла, що має чинити. Зайшов легінь у стайню, а стара кобила заіржала та як прискочила, то із буйволячих шкур аж шмаття полетіло. Але хлопець добре пам'ятався, він зі страху розуму не втратив. Минуло добрих півгодини, доки вискочив із стайні та й полетів вітром до своєї дівчини, аби розповісти про ту страшну бійку.

Вислухала дівчина і каже:

— Знаєш, що? Мені видиться так, що ти зробив не все — вона ще у силі і лише прикинулася здохлою. Та ніколи довго говорити, ліпше біжім звідси, бо Люциферка вже знає, що усі поради давала тобі я, і тепер нас будуть доганяти.

Раненько, як зоріло, побита кобила зайшла до Люцифера й розповіла, що трапилося.

— Не сиди,— кричала вона чоловікові,— біжи скоро за ними, злови їх обох і зітри геть на мак!

Люцифер одразу полетів, як змій.

Біжать наші втікачі, біжать —і враз дівчина каже:

— Глипни лишень, мій милий, назад! Чи не женеться хтось за нами?

— Виджу, моя мила, женеться за нами якась синя хмара.

— Ну, раз ти видиш синю хмару — знай, що то Люцифер. Айбо ми його перехитримо! Ти обернешся на старого діда, а я — на нивку проса. Ти з тої нивки будеш зганяти потят. Чортисько зазвідає — чи не видів ти, як сюди проходили один легінь і одна дівка. Маєш відповісти, що так, видів їх, але ще тоді, коли на сій нивці виорював першу борозну. Люцифер зміркує, що то було давно — і вже йому ніяк нас не догнати. Та й рушить назад, а ми обернемося знову на тих, ким були, й поспішимо далі.

Так і сталося. Легінь обернувся на старого діда, а на місці дівки появилася красна нивка проса. Прилетів Люцифер і, ледве дихаючи, каже:

— Гей, чуєте, діду! Ви не виділи, як сюди проходили один легінь і одна дівка?

— Ой видіти видів, але ще тоді, коли на сій нивці виорював першу борозну.

Люцифер повернувся лицем у той бік, звідки прилетів, і рушив додому. Там розповів Люциферці, як він походив.

— Ей, ти, старий осле! — закричала жінка.— Той дідо й був легінь, а нива проса — дівчина!

Люцифер розсердився:

— Якщо я осел, виходить — ти мудріша, тоді біжи за ними сама!

Люциферка стала нарікати, що вона побита й не може пускатися в далеку дорогу.

Чортисько подумав, що ліпше йому чим скоріше щезнути сперед жінчиних очей, і знову полетів наздоганяти втікачів.

Молодий легінь і молода дівчина були вже геть далеко, бо вони ще мали добрі ноги. Та дівчина відчула, що біда, і каже:

— Глипни лишень, мій милий, назад! Чи не женеться хтось за нами?

— Виджу, моя мила, знову женеться синя хмара.

— То Люцифер! Зараз він нас дожене — треба рятуватися: ти перемінишся в млинаря, а я — в старий-престарий млин, на якому й драниці прогнили. Люцифер зазвідає, чи не видів ти, як сюди проходили один легінь і одна дівка. Ти маєш відповісти, що так, видів їх, але ще тоді, коли почав тесати перший сволок до сього млина. Чортисько поміркує, що то було давно — і вже йому не догнати нас, та й рушить назад, а ми обернемося знову на тих, ким були, й побіжимо далі.

Так і сталося. Легінь перемінився на старого млинаря, а там, де стояла його дівчина, з'явився старий-престарий млинисько.

Прилетів Люцифер та й поспіхом звідає:

— Гей, чуєте, діду! Ви не виділи, як сюди проходили один легінь і одна дівка?

— Ге-гей, видів, але ще тоді, коли почав тесати перший сволок до сього млина.

І Люцифер повернув додому. Тільки показався Люциферці на очі, як вона помітила, що він повернувся з порожніми руками. І їй нараз вирвалося з рота:

— Тепер скажу, що ти ще більший дурень! Мушу доганяти їх сама!

Вона вітром вихопилася навздогін молодятам.

А дівчина знову каже хлопцеві:

— Глипни лишень, мій милий, назад! Чи не видиш дещо?

— Виджу, моя мила, якусь червону хмару. Вона вітром несеться за нами.

— То сама Люциферка. Вона хитріша за старого чорта, та нас із тобою не перехитрить! Перемінися на качура, а я стану озером. Люциферка впізнає в качурі тебе, а в озері — мене. Вона буде кликати тебе: «Тай, тай, тай!». Ти підпливай до неї, та не давайся в руки — і так, помалу замани її на середину озера. Там вона утопиться.

Так і сталося. Легінь перемінився на красного качура, а дівка — на озеро. З'явилася Люциферка і — нараз:

— Тай, тай, тай!

Качур то покажеться перед її очима, то крутне хвостом і відпливе. А Люциферка помалу за ним та за ним і допливла уже до середини глибокого озера. Тоді знялися величезні хвилі й покрили Люциферку на віки вічні.

Так урятувалися молодий легінь і молода дівка, що дуже любили одне одного. Тепер вони знову взяли людську подобу і пішли в село, де хлопець народився.

Ой, яка радість була дома! І старенький нянько, і двадцять четверо братів із своїми молодими жонами — усі обцілували наймолодшого хлопця, щасливі, що він вибрався з великої біди. І ще більше зраділи тому, що з ним була найменша сестриця, яка приворожила легіня до себе своїми чудодійними очима.

Недовго чекали, а одразу, на другий же день, пішли до вінця і справили весілля на ціле село. І відтоді щасливо зажили всі двадцять п'ятеро синів і двадцять п'ять сестер, та ще й тепер живуть, коли не повмирали.

СИН РИБОЛОВА

Десь над рікою, над водою жив бідний чоловік. Він день при дні ловив у ріці рибу, але жодного разу не міг зловити більше, як було в його хижі голодних ротів, і кожного дня на одну душу припадало лише по одній рибці.

Якось, коли бідний ловив рибу, підійшов до нього один пан і звідає, чи є рибка на продаж.

А чоловік каже:

— Ой паночку, не є того дня, аби я не рибалив, але ще ні разу не міг зловити більше, як у мене у хижі ротів, і через те всі риби мушу нести додому.

— Знаєш, що? — говорить тоді пан.— Наловиш доста риби, лиш дай мені те, про що ще не знаєш.

Риболов не каже раз нічого, лиш чухає потилицю: ба що то може бути, про що він не знає? А чоловік іще не знав, що його жона чекає дитину.

— Ну, най буде! — пристав риболов і підписав чортові контракт.

Ой так, той пан був чортом.

Він нараз пішов геть, а бідний чоловік ловив рибу далі. Ге-гей, спіймав стільки, що ледве міг донести додому!

Жона аж рота роззявила з дива:

— Ачей, вовк у лісі здох, що в тебе таке щастя?

— Вовк не вовк,— розповідає щасливий риболов,— а підійшов до мене один пан та й каже, що я буду ловити усе много риби, якщо пообіцяю віддати йому те, про що ще не знаю. Я прийняв умову і підписав йому контракт.

— Святий боже, святий кріпкий! — загойкала жінка.— Та ти не знав, що я самодруга? Та ти невинну душу продав чортові, котрий тобі з'явився у панському одязі! Ой, що тепер буде?

Необавки вона народила красного хлопчика, якого нараз похрестили і віднесли до Діда-всевіда, аби щось порадив — як вийти з біди. Розповіли йому про пригоду, коли бідний чоловік підписав із чортом контракт на дитину — ще до того, як вона мала народитися. Дідо-всевідо заспокоїв і матір, і вітця малої дитини, аби не боялися, бо все буде в порядку. Най синок собі росте, а як виросте, то вже йому порадить, що має робити.

Дитинча підростало, і з нього став такий легінь, що гей! Коли прийшов до Діда-всевіда, той сказав — най хлопець рушає у світ і мандрує доти, доки сам не знайде чорта, що має контракт. Тоді той утратить над ним силу. Хлопець, не довго думаючи, рушив у дорогу. Якось зайшов у прегусту хащу і натрапив на престару бабу. То була відьма-босорканя, але вже слаба. Вона жила собі у колибі, що геть поросла мохом. Коли хлопець увійшов, стара одразу запитала, куди подорожує.

— Так і так,— розповів він,— іду вже в саме пекло, айбо як добратися до нього, правду кажучи, не знаю.

— Треба іти за сею дорогою та пройти через гору,— сказала сива баба.— Там, угорі, межи двома скелями, сидить стрілець-розбійник. Він перестріває усіх подорожніх, хто насмілюється йти у ще густішу хащу, що й називається Темник. Ніхто раз не може пройти межи скелями, бо розбійник убиває кожного. Та й тобі, синку, раджу ліпше не рушати туди, а повернутися назад.

Але хлопець ішов за порадою Діда-всевіда. Помандрував далі та й, справді, натрапив на стрільця-розбійника. Розбійник нараз вискочив і сказав просто в очі, що при ньому ще ніхто не пройшов живим та й хлопець не пройде. Потому зазвідав:

— А куди ти намірився йти?

— Я йду в пекло. Там один контракт хочу викупити в чорта.

Почув таке розбійник і забув уже й про свій Темник. Замість того, аби вбити хлопця, сказав, що дасть йому пораду, як потрапити у пекло, як упізнати саме того чорта. За пораду попросив поглянути в пеклі, яку постіль зладили йому, розбійникові.

Легінь пообіцяв, що він перезнає. Тоді розбійник пояснив:

— Як прийдеш у пекло, тебе нараз поведуть до найстаршого і той почне звідати, чого ти прийшов. Коли ти розкажеш, він зазвідає, чи ти впізнав би чорта, в котрого є контракт. Ти відповідай: «Айно, я впізнаю, най вийдуть назустріч». Сам добре придивляйся, хто буде йти у третьому ряду й до тебе усміхнеться. На того й покажи.

Давши мандрівникові свої наставлення, розбійник пропустив його. Легінь дійшов до пекла, і там усе відбулося так, як говорив розбійник. Скоро ряд за рядом потягнулися чорти. У першому ряду не було того чорта, котрого шукав хлопець. Не було і в другому. Та надійшов третій ряд, і там останній чорт усміхнувся хлопцеві. Той упізнав чорта і сказав, що се і є той щезник, у котрого контракт! І хлопцеві одразу передали договір, підписаний колись його вітцем.

Він уже хотів іти, але на боці в нього забрязкотіла шабля. Легіневі то було незвичним, і шабля нагадала йому про розбійника та його прохання — най погляне, яка ота

постіль, на котрій треба буде лежати у пеклі розбійникові. Він попросив чортів показати оту страшну постіль, і вони показали. А тоді порадили, аби вийняв шаблю і махнув над постіллю.

Він вихопив шаблю, махнув нею над постіллю, але там була така спекота, що сталеве лезо одразу розтопилося, і в руці лишилося тільки держало. Чорти похвалилися, що вони вже сім років готують оту постільку для розбійника.

Скінчивши своє діло, син рибалки вирушив додому. Незадовго добрався до місця, де сидів розбійник. Той ледве чекав хлопця, бо дуже хотів знати, як буде матися у пеклі.

Легінь розповів розбійникові все, як він сходив у пекло, а потім показав, що залишилося від шаблі, котрою махнув над його постіллю. Розбійник дуже налякався і почав просити, аби хлопець йому допоміг позбутися гріхів. Вивів свого коня-скакуна і сказав — най хлопець візьме мотуз та прив'яже його до коня, а далі сяде у сідло і на бігу потягне його за собою. І як би він, розбійник, не сварився, не йойкав, не ревів — най хлопець робить своє діло, доки із розбійника не витрясеться до останнього гріха.

Легінь зробив так, як його просили. Коли змучений злодій уже мав спустити дух, він скочив із коня і від'язав його.

Потому хлопець далі міряв свою дорогу й добрався до колиби престарої бабки. Вона зазвідала його:

— Ну, синку мій, та як ти походив? Як пропустив тебе розбійник?

Хлопець розповів їй, як подорожував. Тоді й відьма почала просити, аби витряс із неї гріхи. Але чорти вже не чекали — нараз налетіли і рознесли колибу. Стара собі розсипалася в порох, і її пропащу душу чорти забрали із собою.

А легінь щасливо повернувся у село. Подякував Дідові-всевідові за добру пораду, а той відповів, аби хлопець за все честував свою старшину. Так і було. Син дуже щиро й приязно шанував старенських і, може, ще й донині турбується про них, коли не померли.

КРАСНИЙ ІВАНКО І ЗАКЛЯТЕ МІСТО

Жила, де не жила, одна жінка, що одного разу без нікого подалася в місто — до самої столиці. По дорозі перестрів її якийсь чоловік та й каже:

— Жінко, я знаю, що ти бідна, і я тобі радо допоможу, якщо будеш згодна продати мені те, про що ти не знаєш. Погодишся — зроблю тебе багатою, і ти більше ніколи й ні в чому не будеш терпіти нестатки.

Жінка довго думала. Що то може бути, про що вона нічого не знає! І як можна продати таке незнайомому чоловікові? Думала, думала, але ніяк не могла вгадати, про що вона нічого не знає. А та жінка вже була з дитиною, чого ще не відала. Незнайомий чоловік то знав, бо — най ся не приказує! — він був — сам нечистий. І жінка сказала, що вона за велике багатство згідна віддати йому те, про що тепер нічого не знає.

Коли вернулася із міста, в її хижі було повно грошей, усякої їжі, що чорт понаносив. Та невдовзі жінка зрозуміла, що вона самодруга: перша — то сама, а друга — те дитинча, що в ній ворухнулося. Дуже засмутилася вона: лише тепер прийшло їй на гадку, що продала якомусь чоловікові ще не народжене дитя.

Настав час, і жінка народила дуже красного хлопчика, якого назвала Іванком. Хлопчик ріс, як із води, й ставав усе гарнішим. Серед сільських дітваків файнішого й не було. Мати малася добре і дала його до школи. Хлопчик красно вчився. Але мати плакала та плакала: боялася, що одного разу прийде той чоловік і забере від неї найдорожче. Що тоді буде з хлопчиком? З чоловіком, що купив дитинча, не було домовлено, якого дня він прийде за тим, про що вона нічого не знала. І бідна мати не могла збагнути, коли вона має розлучитися із своїм синочком. А хлопчик помітив, що мати часто плаче, і одного разу зазвідав її:

— Чому ви, мамо, плачете та плачете? Не маєте що плакати, бо в нас усього доста!

— Дорогий синку,— відповіла мати,— я плачу тому, що продала тебе ще тоді, коли ти не народився. Той чоловік, що тебе купив, і дав мені велике багатство, має бути чорт. А тепер не знаю, коли він прийде, аби тебе вирвати з моїх рук навіки.

Хлопець засміявся:

— Не бійтеся, мамко моя рідна, нічого не трапиться, і не плачте зі страху за мене!

Хлопець вернувся до науки. Але слова матері все-таки запали йому в душу. Якось він пішов до Діда-всевіда і розповів йому про материну журу. Як розумний чоловік, старий дав знати хлопцеві, що, коли той буде мати двадцять років, за ним прийде додому стільки щезників, скільки драниць на хижі. Але вони не візьмуть його — най тільки ні з ким не стає до бесіди, ні на чиє слово не відповідає, кого би не увидів.

Хлопець добре зарубав собі на носі дідову пораду. Коли він підріс і сповнився йому двадцятий рік, до хати справді напливло повнісінько чортів у подобі всяких великих панів. Вони просто з порога починали з молодим господарем бесіду, але він не говорив нічого. Чорти дуже розсердилися і з великої злоби позривали з хати всі драниці, а потім пощезали.

Вночі вони вернулися, вхопили хлопця із постелі та й віднесли на чортівську гору. Там страшенно сікли його нагаями і все кликали — «Іване!», аби він відізвався. Та Іван мовчав, як риба, і його шмагали ще лютіше, гадаючи, що хоч так примусять заговорити. Але хлопець пам'ятав пораду Діда-всевіда і не відзивався ні на одне слово. По півночі, коли вже пробило на першу годину, чорти пощезали й дали йому спокій.

Змучений, ледь живий, спускався хлопець-неборак із чортівської гори до проклятого міста, яке лежало недалеко й називалося Проїм. Зійшов у місто і увидів великий палац. Завернув просто туди і зайшов до світлиці. Увидів там постіль, що вже була розстелена, і ліг. А треба сказати, що той палац і всі світлиці в ньому були такі чорні, як вугілля, бо на тому місті лежало прокляття.

На другий день рано хлопець пробудився, і до його світлиці зайшла якась чорна, як вуглина, панночка. То була принцесса, але й на ній лежало прокляття, і від того вона почорніла. Панночка принесла Іванові вина і калача й почала до нього говорити. Але наш Іван, за мудрою порадою, не сказав ні слова — боявся й тої дівки. Тоді панночка мовила:

— Виджу, що ти боїшся мене, тому не говориш. Але вже й дотепер ти мені допоміг, аби скинути прокляття. Видиш, я цілком була чорна, а вже ноги в мене побіліли до колін. Зовсім чорна була і світлиця, а від твоїх страж-

дань трохи побіліла. Ти лише не піддавайся, не виказуй слабості — будь мужнім, як і був,— то все місто Проїм визволиш із прокляття.

Такі слова додали Іванові хоробрості, та у нього з рота і тепер не вихопилося ні одне словечко. Він випив вино, з'їв калач, який принесла панночка, і не виходив зі світлиці.

Настала друга ніч. Десь коло півночі чорти знову вхопили хлопця із постелі та віднесли на чортівську гору. Спершу красно просили його — най до них заговорить, але Іван не піддавався. Чорти скипіли лютим гнівом, прив'язали хлопця до олов'яно-сірої лавиці й відшмагали залізними палицями. Молодий хлоп од страшного болю мало богу душу не віддав. По півночі, коли вже пробило на першу годину, чорти пощезали й дали йому спокій. Змучений і заслаблий, він спустився з гори і пішов просто до палацу, в якому був перед тим. А палац світився вже наполовину, лише друга його половина була досі чорна, як вугілля. Іван сяк-так дотягся до знайомої світлиці, знайшов на столі вино й два калачі, попив-поїв, ліг собі у постіль і заснув глибоким сном.

На другий день рано до молодого хлопця зайшла та сама панночка. Тепер її тіло вже було наполовину біле. Дівчина й сього разу заговорила до Івана, а він усе мовчав і цілий день нікуди не виходив.

Настала третя ніч. Опівночі знову з'явилися чорти, виволокли Івана з постелі та й винесли на чортівську гору. Спершу говорили з ним по-приятельськи і обіцяли горидоли, аби лише заговорив. Та Іван не піддавався, стояв на своєму. Увиділи чорти, що ніяк не годні дати собі ради з молодим легінем, прив'язали його до залізно-сірої лавиці, схопили вогняні нагаї та й відшмагали його знову нижче від попереку. По півночі, коли вже пробило на першу годину, чорти пощезали й лишили Івана напівмертвого. Він ледве-ледве міг устати з лавиці й дотягтися до того палацу, де уже два дні знаходив притулок.

Тепер світився весь палац. Іван зустрів ту дівчину, що спочатку була цілком чорна. Тепер вона вже була біленька і парадно, з якоюсь короною на голові, прийняла його. Принцеса сердечно дякувала Іванові за те, що він один не здався нечистій силі й тим зняв прокляття з міста Проїм. Іван ліг у постіль, а біла дівка тут же за-

кликала дохтора. Його тіло помастили дуже добре! — і від неї Іван цілком видужав.

Тепер уже хлопець зрозумів, що дівчини піп від них тися, бо то — чиста душа. Почав із нею говоре раз задійшло до того, що залюбився у принцесу. Полюдин із дівці Іван. Царська донька дала йому знати, що якби побралися, він був би коло неї за царя Івана, бо вона — єдина спадкоємиця царського престолу. Та Іван, хоч дуже любив дівчину, відповів їй так:

— Добре би то було так, але я хотів би позвати на весілля й мою рідну маму — не хочу оженитися без її поради.

На те принцеса мовила:

— На простому возі ти і за сто років не доберешся до матері, а як справимо весілля, то станеш царем, і тоді на кочії повеземося разом до твоєї мамки та й привеземо її ск ...

Ів... на те пристав, і молодим справили таке весілля, що кр...дого і більшого, напевно, ніхто у світі не видав. Потому привезли Іванову маму й жили собі щасливо. Либонь, живуть і нині, коли їм судилося.

ТР 1 ВІДПУЩЕНІ ВОЯКИ

Давно, дуже давно, коли були великі війни, взяли до війська трьох братів. І потрапили вони в далекі краї, де довго служили як цісарські вояки. Коли вже їх не треба було цісарю, дали їм відставку і без грошей пустили додому. Усі троє були бідні, тому пішли блукати по світу.

Ідуть, ідуть, уже геть охляли та й завернули до корчми. Правда, грошей у них не було, а там дарма нічого не давали. Але вони хотіли їсти й пити, і один із них почав казати:

— Я би вже пристав на те, аби ня нараз чорт узяв, лише най дістану їсти й пити!

Два інші притакнули:

— Ой так, і ми пристали би на те!

По тих словах заходить до корчми один великий пан, а то був сам чорт. Він сказав корчмареві поставити на стіл перед трьома братами пляшку паленки, великий білий хліб та солонини. Відпущених вояків не треба було припрошувати. Коли корчмар поклав перед ними, що

дань трохи побіли и дуже смачно почали їсти й пити — ра:
слабості — будь уже порожній.
визволиш із пали брати, і великий пан викликав їх на-
Такі сл сказав так:
та і тримате мішок грошей. Можете іти з ним хоч куди, можете витрачати скільки хочете, бо той мішок усе буде повний. Та як потрапите в біду або зійдетеся з кимось, не говоріть інакше — тільки так: один має казати — «За гроші», другий — «Усі троє», а третій — «То є дуже добре». Бо якщо посмієте вповісти щось інше, то нараз вам кінець! Не бійтеся нічого: будете говорити, як я вас навчив, не додасте до сього ні слова,— я витягну вас з усякої біди.

Відпущені вояки пристали на те і пообіцяли, що вони будуть дуже строго додержуватися настанови пана. Взяли міх грош пан відразу щез. Ще того дня зайшли три коршої корчми, й один із

— За гроші!

Другий:

— Усі тр

А третій:

— То є дуже добре!

Корчмар порозумів, чого вони хо ім подумав, що гості щось інше й не знають каз все від них чути лише ті три слова.

Доки три брати тут гостилися, корчми три купці, що перепродують худобу. К багнув, що в них має бути немало грошей. Уно ив торговців, а гроші взяв собі. Зробив корчмар те ле діло, а вину склав на трьох відпущених воя зляв, то вони убили вночі торговців худобою.

І трьох вояків засудили на смерть. Коли нещасників везли на шибеницю, коло них на возі сидів піп, що мав їх перед смертю висповідати. По дорозі піп заговорив до засуджених:

— За що ви убили отих трьох купців?

На те один сказав:

— За гроші!

Другий продовжив:

— Усі троє!

— Та я знаю, що всі троє,— вставив піп.

Додав своє і третій брат:

— То є дуже добре!

— Чекайте, чекайте, зараз вам буде дуже добре! — мовив на те піп.

Так говорили всю дорогу, інакшої бесіди піп від них не чув. Коли їх привезли до шибениці, суддя ще раз зазвідав — за що вони вбили трьох купців? На те один із братів сказав:

— За гроші!

Другий продовжив:

— Усі троє!

А третій закінчив:

— То є дуже добре!

— Ну, буде вам зараз дуже добре! — пригрозили їм.

Відпущені вояки не сказали більше ані слова. Їм зачитали присуд. Ледве встигли то оголосити, дивляться — дорогою із міста летить якась кочія, запряжена аж чотирма кіньми. Почекали кочію, а як вона стала, вийшов із неї один пан та й каже до суду:

— Панове, ті троє не знають нічого іншого казати, окрім слів: «за гроші», «усі троє» і «то є дуже добре». Вони не винні, то корчмар убив трьох купців, а вину звалив на сих людей. Він скористався тим, що три відпущені вояки своїми словами, які вони знають, ніби призналися у вбивстві. Ходіть, панове, я покажу вам справжнього убивцю!

Пани відпустили трьох бідних братів, а самі поспішили туди, де стався злочин. Там витягли на світ корчмаря і по його кривавій сорочці нараз увиділи, що торговців убив не хто інший, як він сам. Корчмаря відвезли до шибениці й одразу повісили.

А треба знати, що той пан, котрий приїхав у кочії, запряженій аж чотирма кіньми, то був сам чорт. В одній тихій закутині він знову зійшовся із трьома вояками і сказав їм так:

— Ви поводилися добре, по-легінськи! Мішок із грошима лишається у вас. Але запам'ятайте: десь за гроші будете просити їсти й пити, ніколи не виймайте їх із мішка самі, а подавайте із мішком тому, кому маєте платити, най сам собі візьме. Хто стане чесно брати свої гроші, на того я не буду мати ніякого права, а коли хто візьме собі більше, як йому належить, той уже — мій раб. А вам надалі дозволено говорити так, як говорили перед тим, бо ви мені дуже прислужитеся, аби я міг більше заманити душ.

По тих словах вони розійшлися.

Три брати тихенько порадилися — і як досудили? Зайшли вони до одної корчми, наїлися й напилися і ще заспівали «діном-даном», а як нагулялися, понесли чортівський міх і кинули у воду — аж за ним забулькало.

Та й казці кінець, розбився горнець.

БУЛИ В БІДНОГО ЧОЛОВІКА ТРИ ДОНЬКИ

Десь-колись жив на світі один чоловік, а в того чоловіка було троє доньок. Він мався так бідно, що не траплялося в селі жодного легіня, котрий би взяв собі за жону бодай старшу доньку.

Одного разу старша донька пішла на вечорниці. А знаєте, як на вечорницях — коло кожної дівки сидить її милий: випаде у дівчини з руки веретено, він нараз нахиляється, аби його підняти. Лиш коло доньки бідняка не сидів ніхто.

Вона, бідолашна, була дуже засмучена й не витерпіла — якось подумала собі:

«О доле, моя доле! Та коли не маю молодого хлопця, най би прийшов уже хоч старий чорт, аби лиш милував мене!»

Ледве встигла ота гнівна думка завертітися дівці в голові, як зайшов ставний легінь, поклонився усім: «Добрий вечір» — і сів коло доньки бідного чоловіка. Тепер, коли у неї падало веретено, було кому підняти його. Після вечорниць, легінь провів доньку бідного чоловіка до самого дому, навіть зайшов до хати, аби показатися її нянькові й матері. Потім він не раз випроваджував біднякову дочку. Скоро легінь засватав її — сказав, що йому треба мати коло себе добру господиню, бо він дуже багатий.

Дівка радо погодилася вийти за того легіня, і вони побралися. Потім старша донька зібралася в дорогу, відклонилася та й рушила з молодим чоловіком, весела та щаслива.

Ідуть, ідуть — і молода жінка дуже захотіла пити. А вони проходили якраз коло криниці.

— Я хочу води,— заговорила молодиця.

— Іди та напийся,— каже чоловік,— а я тут почекаю.

Молодиця пішла до криниці й увиділа там діда. Старий так само, як вона, підійшов напитися і почав просити

молодицю — чи не подала би і йому водиці. Вона відповіла:

— Йой, де би я, діду, дала тобі напитися — я і сама вже не нап'юся, бо чоловік може мене залишити!

Справді, молодиця вернулася назад, і пішли з газдою далі. Дійшли до того краю, де він жив, і видить молодиця, що в її чоловіка — дуже красний замок. Зайшли вони у замок, і чоловік показав усі свої багатства, передав жінці ключі від одинадцятьох кімнат, тільки від одної, дванадцятої, не дав їй ключа. Молодиця радувалася, що добре буде матися у замку.

На другий день чоловік їй каже:

— На, любко-душко, візьми пессю голову. Звари її мені, а язика з'їж сама. Я піду геть з дому на цілу добу.

Жіночка подумала собі, що тут щось нечисте, та що мала чинити? Зварила вона голову, вирізала язика і кинула кішці. Повернувся чоловік і першим ділом звідає:

— Язичку, де ти?

У відповідь почулося:

— Я тут, у череві кішки.

Тоді чоловік розсердився на жінку:

— Ти невірна жона! Тепер тобі кінець!

Завів її в дванадцяту кімнату і відрубав голову. Зате не поганьбився піти до старих і стати перед ними з такою брехнею:

— Дорогі няньку й мамко! Дозвольте перейти до мене у замок і середущій дівці, бо старшій надокучило самій.

— Чого би ні? Най перейде до тебе, дорогий наш сине! — дозволили і отець, і мати.

Зять із середущою дочкою рушив у дорогу. Ішли вони, ішли, і дівчині раптом закортіло напитися води. Тоді вона сказала:

— Слухай, родичу, я дуже хочу пити. Десь би найти свіжої водиці.

На те він одповів:

— Еге, там криниця. Іди і напийся, а я почекаю.

Середуща сестра підійшла до криниці й увиділа там сивого чоловіка. Він теж хотів напитися і попросив дівчину — чи не подала би і йому водиці. Але вона відповіла так:

— Ніколи мені, діду, бо мене чекає один чоловік. Тепер уже й сама не буду пити, бо ще може мене тут лишити.

З тим вернулася назад, і рушили далі. Прийшли в замок, і дівчина звідає:

— А де моя сестра?

Тоді родич каже:

— Вона, любко-душко, недавно померла. Але не журися, ти будеш добре матися й без неї.

Другого дня приніс пессю голову і наповів новій господині:

— На, любко-душко, візьми отсю голову, звари її мені, а язика виріж і з'їж сама. Я відлучуся з дому на цілу добу.

Бідну дівку наче хто по тім'ю вдарив. Вона зрозуміла, що скочила в біду, і почала, нещасна, міркувати: «Куди я потрапила? Що буде зі мною? Що мені робити?» Але голову зварила, вирізала з неї язика і кинула кішці. Господар вернувся на другий день додому і звідає:

— Ну, як, зварилася мені голова?

Дівчина йому відповідає:

— Зварилася, зварилася!

Тоді він як гукне:

— Язичку, де ти?

— Я тут, у череві кішки,— почувся голос.

— Ах ти, проклята дівко! Ти мене обдурила, і тепер тобі кінець! — визвірився на дівчину господар та й повів її в дванадцяту кімнату, де одрубав голову.

Хоч знову взяв на себе страшний гріх, та пішов до тестя і лише переступив поріг, як почав брехати, ані оком не кліпнув ні разу:

— Я прийшов передати від обох дочок, що вони вас дуже красно просять, аби ви були такі добрі — відпустили і найменшу доньку, та най піде зі мною, бо вони вже нудяться без неї... Не відмовте їм, бо дуже красно просять, і будуть вам вдячні до самої смерті.

Старі на те сказали, що радо відпустять і наймолодшу доньку. Правда, то для них — велика втрата, бо як піде і наймолодша, із ними вже нікого не залишиться.

Зять вислухав їх, узяв дівчину за руку й повів за собою. Ідуть вони, ідуть і вже були близько від криниці, коли дівчина захотіла пити:

— Ей, як би я тепер напилася води!

— Не біда,— озвався родич.— Еге, там криниця, іди та й напийся. А я тебе тут почекаю.

Дівчина побігла до кринички, а там — сивий дідо. Він

попросив подати йому свіжої водиці, бо мав велику спрагу. І наймолодша із сестер охоче зачерпнула жменями води й піднесла старому, аби пив. Дідо напився і сказав:

— Ой, який я вдячний, мила моя дитино, що ти була до мене добра. Ти не така, як твої сестри. Коли приходили сюди, просив я і в них напитися водиці, але вони дуже поспішали. Знай, що уже обидві померли, бо твій швагер — то нечиста сила у людській подобі. Але ти не бійся! З тобою не буде ніякої біди, лиш слухай мене! Ти підеш у замок, і швагер дасть тобі зварити одну пессю голову. Скаже, аби ти відрізала з неї язика і з'їла сама. А він піде з дому на цілу добу. Ти голову звари та язика не їж, виріж і кинь кішці. Потім убий кішку і прив'яжи собі до черева під платтям. Коли чортисько зазвідає, де язичок, він озветься: «Я тут, у череві!» Чорт прийме тебе за вірну жону. В замку буде премного ключів, а ти візьми той, котрий пасує до одної — дванадцятої кімнати. Там знайдеш своїх обезглавлених сестер і живильну воду. Побризкаєш їх, і вони оживуть. Спершу сховай у скриню найстаршу сестру й присип її грошима. Коли чортисько вернеться додому, будь дуже сумна. То йому не полюбиться — зазвідає, що сталося. А ти кажи, що нянько й мамка — бідні, що дуже їх шкодуєш, най понесе їм мало грошей. Чортисько тобі скаже, аби-сь напакувала цілу скриню грошей, і понесе її до старих. Так врятуєш найстаршу сестру, за нею середущу, а потім і себе — тільки з воску зліпи свою подобу і посади її за стіл. Чортисько вернеться додому, почне до неї говорити, а вона не озветься. Тоді він розсердиться, вхопить на плечі скриню, у котрій будеш ти, і понесе до твого нянька й мамки. Там кине скриню на поріг і побіжить додому, сподіваючись, що ти вже після сього із ним заговориш.

Так воно і сталося. Прийшли вони у замок, і дівчина звідає:

— А де мої сестри?

На те чорт відповідає:

— Померли, та не бійся. Тобі тут буде добре.

Приніс пессю голову, сказав, аби зварила її, а язика з'їла. І ще сповістив, що сам іде з дому на цілу добу. Дівчина згадала, як їй радив дідо: вирізала язика і кинула кішці, а потім її вбила і прив'язала до пояса.

Повертається чортисько і нараз:

— Язичку, де ти?

— Я тут, у череві! — почулося у відповідь.

Чорт похвалив дівчину:

— Виджу, що ти мені справді вірна!

І знову подався на цілу добу. Наймолодша сестра лишилася у замку сама. Вона відімкнула дванадцяту кімнату і впізнала там своїх сестер. Побризкала їх живлющою водою, і вони ожили. Потому взялася робити все так, як їй було наказано. Найстарша сестра лягла у довгу скриню, а її присипали грошима і замкнули.

Повертається чортисько, а дівчина сумна-пресумна.

— Чого ти зажурилася?

— Де би не журилася, коли мій нянько й моя мамка бідують одні. Чи не поніс би ти їм мало грошей?

— Ну, напакуй скриню,— погодився чорт,— та понесу їм!

Коли він знову увійшов, скриня була готова. Чорт схопив її на плечі й скривився:

— Йой, яка тяжка! Мушу подивитися, що в ній.

Відчинив скриню, але зверху — гроші. Поніс її до старих та й зараз же вернувся у замок. Зайшов у кімнату — дівчина вже весела.

Коли подався з дому геть, наймолодша донька бідного чоловіка сховала у скриню свою середущу сестрицю, присипала грішми і замкнула її там. Повернувся додому чортисько, а дівчина знову сумна-пресумна.

— Чого ти зажурилася? Що таке, любко-душко?

І дівчина поскаржилася, що вдома нянько й мамка бідують, нещасні — міг би понести їм ще мало грошей. Чорт дозволив їй напакувати скриню золотом і сріблом, а сам кудись зник. Коли він вернувся, скриня була повна. Чорт схопив її і аж присів:

— Йой, айбо тяжка! Подивлюся, що там напаковано!

Глянув, а зверху золото і срібло. Та й поніс до старих.

Повернувся додому і видить, що дівчина вже повеселіла. Ото дуже потішило чорта.

Другого дня знову щез із дому на цілу добу. Дівчина зліпила з воску свою подобу, одягла її в жіноче плаття і посадила за столом. Потім лягла у скриню, присипала себе діамантами й чекає.

Повернувся чортисько додому, заговорив до жінки, а воскова подоба не озивається до нього. Він розсердився та й каже:

— Чого ти знову хмуришся? Виджу, що вже скриня напакована — зараз же несу її старим!

Схопив скриню на плечі, поніс до тестя — і назад. Приходить додому, а дівчина все ще сидить за столом — не рухається. Придивився зблизька, а то — воскова фігура. Гей, чорт аж підскочив — заревів страшним голосом, тріснув і щез навіки.

А три сестри відтоді стали доньками багатого чоловіка, добре повіддавалися й жили собі щасливо.

СИНЬОБОРОДИЙ ПАН

Казка зачинається про одного багатого-пребагатого пана, який мав синю бороду. Він не одружився, бо та борода відстрашувала молодих дівчат, і ні одна з них не хотіла за нього віддаватися. Недалеко від хутора, де жив синьобородий пан, було одне село, а в тому селі жила одна вдовиця з двома доньками — на віддані. Молодша дівка була дуже красна, і багатий пан почав заходити до неї. Через якийсь час він засватав доньку бідної вдовиці. Мати не перечила, аби її донька віддалася за синьобородого пана. Донька на те не мала великої охоти, бо не любила бородача. Але їй надокучило жити в бідності, й вона пішла за нього.

Весілля відгуляли у багатого пана. То було таке славне весілля, що тяжко би знайти йому подібне. Гостей прийшло стільки, що не кожний міг би полічити їх, а їстипити було стільки, що аж столи заламувалися. Довго всі гуляли-веселилися, та й весілля має свій кінець. Гості розійшлися, і наші молодята лишилися двоїчко.

Так, у згоді й жили. Синьобородий пан показав своїй жінці усі свої скарби та землі, кожну худобину і повторював, що вона дуже добре буде матися, лише най слухає його.

Одного дня синьобородий пан каже:

— Жоно моя мила, у мене є ще й інші землі, і деколи я мушу бувати й на них. Скоро зберуся у дорогу та ще й на довгий час — місяців на шість, бо хочу подивитися на свої поля в далекому краї. А ти, жоно моя мила, зостанешся дома і будеш берегти моє багатство, як беріг я сам. На, тут маєш ключі від дванадцятьох моїх кімнат. У них — золото і всякі інші скарби. Доручаю тобі варту-

вати їх. Можеш заходити собі до кожної кімнати, лишень не спробуй заглядати у нижню, підземну, бо коли туди зайдеш, біда тебе візьме!

І він передав жінці ключі від кімнат, а сам зібрався й рушив у дорогу на шість місяців.

Жінка дала знати своїй матері, що вона лишилася на хуторі одна, просила приїхати й погостювати в неї — привезти сестру і добрих товаришок, і добрих сусідів. Та й аби недовго чекати гостей!.. А ми забули вам сказати, що в бідної вдовиці були два сини, тільки вони служили у війську, обидва — гусарами. Сестра написала і до них листа, запросила до себе у гості. Брати-гусари відповіли, що вони дуже радо відвідають її, і дали знати — точно якого дня і якої години чекати їх на хуторі.

Зібралися родичі й добре погуляли у новому родинному домі. Молода газдиня показала їм одинадцять кімнат, складені там скарби, і гості дуже тішилися з того, що їх родичка так добре віддалася. Але прийшов кінець і тій великій гулянці. Мати й інші гості повернулися додому, залишилася лише старша сестра молодої газдині. Тоді жінка згадала, що чоловік дозволив їй заходити в будь-яку з одинадцяти кімнат, а дванадцяту заборонив їй відмикати — туди вона не сміла зазирнути.

Але тепер узяла ключі, спустилася вниз. Там вона відімкнула дванадцяту кімнату і стала, як укопана: посеред кімнати стояла колода з великою сокирою, якою бородач відтинав людські голови. У великому страху молода газдиня замкнула кімнату і вибігла нагору. Глипнула на ключ, яким відмикала дванадцяту кімнату, а на ньому — кров. Пробувала стерти — кров не стиралася з ключа. Помалу звечоріло, і чує вона, що надворі загуркотіло. Вибігла на ганок, дивиться, а то її чоловік повернувся додому на возі. Тоді вона знову забігла до світлиці і почала ховати свою старшу сестру.

Синьобородий пан піднявся сходинами вверх. Газдинька люб'язно зустріла його, прикидалася, що страшенно рада. А з голови їй не виходило: «Чому повернувся чоловік скоріше, як було їй сказано? Ще ж не минуло шість місяців!..» Дала чоловікові добре повечеряти, і полягали спати.

Повставали вони рано-вранці, поснідали, й синьобородий пан першим ділом захотів оглянути ключі. Тільки взяв до рук ключі — відразу зрозумів, що жінка не по-

слухала його, що вона відмикала й дванадцяту кімнату. І пан сказав:

— Тебе, мила жоно, виджу, дуже кортить усе знати, всюди зазирати... Раз ти зламала своє слово, тепер і на тебе чекає та сокира, яку ти увиділа. Я спущуся в підземну кімнату і, як гукну перший раз, ти вже приготуйся. Гукну вдруге — починай спускатися. Гукну втретє — мусиш бути там, у дванадцятій кімнаті!

Тоді жінка згадала, що два брати-гусари мають загостювати до неї на хутір якраз того дня, якраз у той час... Бородач спустився у підземний хід, а нещасна жінка побігла до своєї старшої сестри, яку сховала в закутку найвищої кімнати. Звідти дуже добре було видно дорогу, якою мали прискакати на конях брати. Глянули сестри у вікно і, справді, увиділи на конях двох гусарів, котрі неслися до хутора. Тоді жінка сказала сестрі, що її чекає, і попросила:

— Відразу, як брати прискачуть у двір, ти поведи їх підземним ходом до дванадцятої кімнати!

Ледве встигла жінка то сказати, як чоловік гукнув перший раз. Молода газдиня приготувалася іти. Синьобородий пан гукнув удруге. Тоді вона, ні жива, ні мертва, почала спускатися униз. Коли пан гукнув утретє, жінка вже стояла під дверима дванадцятої кімнати.

За той час газдинина сестра вибігла надвір. Якраз прискакали її брати-гусари. Сестра спішно повела обох до підземної кімнати, де синьобородий карав людей на смерть. Гусари ударили ногами у двері та й за одним разом вивалили їх. Синьобородий пан увидів на порозі двох гусарських молодців, і сокира випала йому із руки. Брати, не чекаючи, вихопили шаблі й зарубали пана.

Молодша сестриця красно подякувала їм, що не дали загинути їй, а гусари раділи, що приїхали якраз у ту хвилину, не спізнилися.

Сумна історія із синьобородим невдовзі забулася. Овдовілу молодшу сестру взяв за жону один чесний хлопець. Вони посвадьбували й зажили щасливо — серед великого багатства, яке залишилося від синьобородого пана-поганина.

ПРО СКАТЕРТЬ-САМОБРАНКУ

У котромусь краї, у котромусь селі жив один чоловік. Орати, сіяти знав добре, бо від діда-прадіда робив коло землі. Одного дня якраз зібрався в поле, доста далеко від села, і каже своїй жінці:

— Слухай сюди, жоно! Я йду в поле орати, а ти потім найстаршою донькою пришли мені полуденок. Аби вона могла мене знайти в широкому полі, то я дорогою од дому тут-там порию землю плугом. Дівка буде йти за тими знаками й не заблудиться.

Вийшов газда у поле орати, а жінка зварила помалу полуденок і подала найстаршій доньці в руки, аби вона віднесла на ниву. Наказала дівчині, аби була уважна — йшла за тими знаками, котрі її отець зробив плугом, бо як загубить отой слід, то не знайде їх ораницю.

Ще не встигла дівка рушити в дорогу, як чорт уже поперевертав скиби, що їх газда виорював, ідучи у поле. Замість того поробив сліди, що вели у хащу, до одної великої скелі, де була його печера.

Вирушила старша донька з дому і йшла та йшла за слідами плуга, доки не потрапила у хащу, до кам'яної скелі. Тут з'явився перед нею чорт, ухопив її й заніс у печеру.

Орач-сівач довго чекав доньку. Чекав до полудня, потому до вечора, але дарма — дівка не прийшла. Сердитий і голодний, увечері притягся додому й накинувся на жінку, чому не прислала донькою полуденок. Вона здивувалася:

— Та як ото? Та донька не була коло тебе?

— Ні, не була,— відповів газда.

Чоловік і жінка дуже зажурилися: де могла подітися їх донька? Другого дня газда встав раненько й пішов глядати дівчину. Він помітив, що сліди від плуга повели невдовзі в інший бік. І повернув за тими слідами, думаючи, що, певно, його донька пішла теж за ними. Ішов цілий день, доки не добрався до одної хащі й не став перед великою кам'яною скелею. Тут він увидів двері, відкрив їх і зайшов у якусь кімнату. Дивиться, а там дівчина. І газда впізнав доньку.

Вони дуже зраділи одне одному, і чоловік став кликати доньку, аби йшла додому. Але дівка на те відповіла:

— Не можу я, няньку, вертатися додому, бо той, що взяв мене сюди, найшов би мене й дома. Я боюся, няньку, аби і вас не вбив на смерть, бо вже зараз має повер-

нутися. Вам пізно рушати в дорогу, тому раджу залізти під постіль, а я вас закрию великим коритом.

Старий послухався її, сховався під постіль, і дівчина закрила його великим коритом. Чорт ледве встиг вернутися, як звідає жону, бо на викраденій дівці уже й оженився:

— Що за грішну душу чую тут?

— Не є тут, чоловіче, ніякої душі!

— Та ти мені таке не кажи, що не є нікого, бо я чую: тут хтось є!

Тоді вже дівка мусила признатися, що до неї в гості прийшов нянько. Лише він боїться чорта і заліз під постіль.

На те чорт сказав:

— Та чого боїться? Я йому ніякої біди не зроблю, бо він мені родак. Най лише вийде з-під постелі!

По тих словах орач-сівач вибрався зі схованки. Чорт розговорився і почав звати його тестем. Дав гостеві добре повечеряти і положив спати. А уночі каже своїй жінці:

— Все-таки, мила жоно, щось би дати твоєму старому, аби йому за втрату доньки дещо повернулося.

— Як твоя ласка, то так і вчини,— відповіла жінка.

Другого дня вранці, коли повставали, чорт сказав до тестя:

— За те, що я вкрав від тебе доньку, дам тобі таку скатерку, яка буде сама накриватися усіляким їством і питвом, треба лише її розстелити і сказати: «Скатерко-щедрице, дай їсти і пити на стільки й стільки душ!»

Узяв орач-сівач оту скатерку, згорнув її й поклав у тайстрину. Потім відклонився та й рушив додому. По дорозі в одному селі завернув до кума. Там його добре погостили, аж почали злипатися очі, і чоловік попросився на ніч. Та перед тим, як іти лягти, сказав кумові:

— Я, кумцю, хочу спати, візьміть мою скатерку і відложіть її кудись до ранку, але не смійте їй казати, аби дала вам їсти й пити.

— Не бійтеся, куме, нічого їй не скажу!

Узяв кум від нього скатерку-самобранку, заніс до комори, розстелив її та й каже:

— Скатерко-щедрице, дай мені їсти й пити!

По тій примовці на скатерці одразу з'явилося всяке їство й питво.

Увидів то кум і закликав до комори жінку.

— А знаєш що,— каже,— ту скатерку добре би було приховати, а кумові дати якусь іншу.

Другого дня рано гість устав, дали йому поснідати, а потім зім'яли іншу скатерку, поклали її в тайстру і пустили кума у дорогу. Прийшов орач-сівач додому та й каже:

— Жоно, я замість доньки привіз таку скатерку-щедрицю, що доста їй примовити: «Скатерко-щедрице, дай їсти і пити!» — і на ній одразу буде повно усякої всячини.

На те жінка мовила:

— Чи не здурів ти, чоловіче? Як не будеш нічого робити, а тільки сподіватися на ту скатерку, то з голоду ноги протягнеш!

Та чоловік хотів похвалитися, що не пускає слів на вітер, а говорить правду. Скликав до столу всіх дітей, розстелив скатертину та й примовляє:

— Скатерко-щедрице, дай їсти і пити!

А скатерка не дає нічого ні їсти, ні пити. Каже газда ту примовку вдруге, та нічого перед ним не з'являється. Каже примовку втретє, але й так нічого не виходить. Тоді орач-сівач страшенно розсердився. Схопив скатерку і кинув її в піч — най згорить на вогні!

А сам зібрався знову до чорта — поскаржитися, що від його скатерки ніякого хісна. Приходить він до кам'яної скелі, заходить до кімнати, а там його донька сама. Вони дуже зраділи одне одному, і чоловік розповів, що чортова скатерка нічого не варта. На те донька йому відповіла:

— Няньку, я в тому не винна, та й на чоловіка не дуже кричіть, бо ще розсердите його, а я і так боюся за вас, нянечку: добре, коли ви знову залізете під постіль, а я закрию вас коритом.

Орач-сівач забрався під постіль, а донька закрила його коритом. Повернувся чорт додому й каже:

— Жоно, в нашій хижі якась грішна душа!

Вона заперечує, але чорт відповідає їй:

— Переч не переч, а я добре чую, що у нашій хижі є грішна душа!

Тоді жона призналася, що то — її нянько, він побоявся і заліз під постіль. Чорт позвав родака:

— Вилізай, старий, не бійся, не буду я чіпати тебе! Скажи, чого ти прийшов знову?

Вибрався тесть зі схованки й каже:

— Ти дав мені скатерку-щедрицю, та я її випробував

дома, а вона не захотіла дати ні їсти, ні пити. Ото мені велика образа, і я прийшов, аби ти знав...

Чортові уже було відомо, де замінили скатерку, та не сказав про те ні слова, лиш заспокоїв тестя:

— Дам тобі один бубон. Ти скажеш примовку: «Геть із бубна, хто є в ньому!» — і всі, хто там є, нараз повискакують із нього, аби тобі допомогти. А коли ти скажеш: «Усі в бубон, хто вийшов із нього!» — вернуться назад.

Другого дня раненько чорт передав той бубон, і орач-сівач пішов. Дорогою додому знову завернув до доброго кума, котрий так гостинно прийняв його перед тим. Коли поїв і випив, то почав казати:

— Я би, кумцю, вже любив поспати, бо змучився в дорозі. Відкладіть кудись мій бубон, лише не забудьтеся і якось не примовте: «Геть із бубна, хто є в ньому!».

Кум нараз узяв бубон і пообіцяв, що не скаже при ньому ні слова. Та ледве гість заснув, як кум уже й примовив:

— Геть із бубна, хто є в ньому!

Одразу вискочили звідти щось із десятеро чортів та й почали періщити кума канчуками — за те, що зламав слово. Він, йойкаючи, кинувся будити свого гостя:

— Ой, кумочку, не дайте мене бити, ліпше я вам поверну назад скатерку-щедрицю.

Сонний кум пробурмотів:

— Усі в бубон, хто вийшов із нього!

І чорти поскакали до бубна. Кум, котрого добре побили канчуками, одразу приніс скатерку, яку замінив гостеві минулого разу, і повернув йому.

Кум-мандрівник узяв скатерку-щедрицю, бубна і рушив додому. В дорозі зустрілися з одним жебраком, що зачав просити:

— Газдо, дайте мені їсти й пити, і я вам дам палицю, котра сама годна перебити бодай яку силу.

Орач-сівач розстелив на толоці скатерку-самобранку і тільки промовив:

— Скатерко-щедрице, дай їсти і пити на одну душу!

По тих словах на скатерці з'явилося стільки їства й питва, що чоловік міг добре погоститися. Поївши й випивши, жебрак дав свою палицю орачеві-сівачеві. Повернувся селянин додому, та жоні вже не каже нічого, лише скликав діточок до столу, розстелив скатерку й промовив:

— Скатерко-щедрице, дай нам усім доста їсти й пити!

По тих словах одразу на ній стало повно усякого доброго їства і питва. Погостилася з того і хліборобова жона. І так робив газда кожного разу, коли хотіли їсти.

Дочувся про ту скатерку один великий пан, що мав дуже багато землі. Він захотів і сам подивитися, скільки в тому правди. Зібрав свою велику родину й поїхав у гості до орача-сівача. Той запросив сідати до столу. Коли настав час полуденкувати, розстелив свою скатерку і лише промовив:

— Скатерко-щедрице, дай нам їсти й пити на стільки й стільки душ!

По тих словах на столі одразу з'явилося всіляке їство і питво.

Злакомився пан на ту придатну скатерку і попросив продати її — обіцяв красні гроші. Та орач-сівач не хотів продавати, і пан поїхав з тим додому.

Минув якийсь час і пан прислав десять гайдуків, аби насилу забрали від чоловіка скатертину. Панські слуги почали глядати скатертину, перекидати все у хаті, тоді орач-сівач тихенько каже палиці, котру він дістав від жебрака:

— Палице-махальнице, бий, не шкодуй розбійників!

Палиця-махальниця взялася до роботи й так била-гатила панських гайдуків, що мусили тікати. Прибігли додому і розповіли панові, що з ними було.

Пан-багач на тому не залишив діла, а взяв із собою двісті найманців, прийшов до хлібороба і заявив, аби той одразу віддав йому скатерку-щедрицю, бо інакше буде так і так.

Орач-сівач боявся іти проти такої сили й віддав панові скатерку. Той рушив додому з такою парадою, гейби повертався із великою перемогою. Але коли пан і його слуги були вже далеко, орач-сівач згадав про свого бубна і нараз промовив:

— Геть із бубна, хто є в ному!

По тих словах вискочило з бубна до триста чортів, убраних по-вояцькому, з рушницями в руках, та й пустилися за паном і за його найманцями. Догнали їх, нараз обступили і всіх перебили. Пан, кинувши скатерку, ледве ноги виніс.

Чорти знову принесли скатерку-самобранку бідному хліборобові, а самі поскакали у бубон. З того часу чоловік і його родина жили собі в гаразді, як потятка у гнізді.

ЯНКО, ЩО НЕ МАВ СТРАХУ

Був, де не був, десь дуже далеко, може, аж на краю світу, був один легінь. Звали його Янком. Легінь усім хвалився, що він один нікого й нічого не боїться і ніхто й ніщо не може його настрашити.

Одного разу той смільчак узяв ноги на плечі й подався у дорогу. Ходив собі з села до села, глядаючи служби, де би його навчили боятися. Після довгих мандрів, коли вже переходив сімдесят сім країв, він зустрівся з одним багачем. Легінь був із себе добрий набитяк, і газда відразу кинув на нього оком:

— Куди йдеш, бідняче?

— Іду глядати собі службу, але наймуся лише там, де навчать боятися, бо я ні перед ким і ні перед чим не маю страху.

— Ну, то не йди далі, я тебе візьму,— сказав на те газда.— Не журися, ти будеш боятися!

— Добре, зробім угоду,— відповів легінь: — Коли мене пан-газда не навчить боятися, то у кінці року заплатить мені триста золотих.

— Даю на се руку! Але тобі ті гроші видіти тоді, як на моїй долоні виросте волосся! — сказав великий газда, що знав собі ціну.

Почав Янко у нього служити серед іншої домашньої челяді.

Одного разу навесні пішли в поле орати. У багача була одна нива на шибеничному грунику. Туди й запустив плуга. В кінці ораниці стояли три шибениці, а на них якраз звисали три повішеники.

Коли звечоріло і закінчили орати, газда так, аби ніхто не видів, затяв сокиру в шибеницю, що була посередині. Та й пішли додому дуже змучені за цілий день роботи. А десь коло півночі газді прийшло на гадку, що він забув сокиру, яку затяв у шибеницю. І наказав Янкові одразу йти в поле — принести сокиру, яку він лишив на шибениці.

Янко охоче відгукнувся і вийшов на груник. Він не мав страху перед повішениками; спокійно, по одному познімав їх із шибениць та й почав казати:

— Бідні люди! Може, і невинні. Дам їм бодай напитися, бо знаю, що наостанок мали велику спрагу.

А коло груника якраз дзюркотів потічок. Янко поклав повішеників так, аби з берега сягали губами води. Потім вийняв затяту сокиру й вернувся додому. Газда неспокійно очікував його і дуже здивувався-зачудувався, коли слуга дав йому сокиру і розповів, що він зробив з повішениками. Багач почав побоюватися за свої триста золотих. А що, як треба буде віддати їх Янкові, бо чогось страшнішого навряд чи й вигадає вже для свого слуги!

Та була у тому селі церква. Вона пустувала, бо якесь страшило відганяло від неї людей навіть серед дня. І газда подумав, що добре би послати туди Янка, аби він дізнався — що то за страшило. Пішов газда до попа, розповів, яке діло задумав зробити, і розхвалив Янка до небес, що так і так, то такий легінь, який нічого не боїться. Може, хлопцеві удасться сполошити у церкві страшило.

Піп зловив його на слові й каже:

— Слухайте, газдо Йване, як то ваш легінь зробить, я дам йому з церковної каси шістсот золотих!

Газда пішов додому і відразу наказав Янкові:

— Йди, хлопче, до церкви та вижени із неї страшило!

Янко радо взявся й за се діло. Аби слузі в церкві не надокучило чекати, дали йому корчагу вина, погарчик і карти.

Удень не сталося нічого. А десь коло півночі з церковної вежі почулося ревіння бика. Щось страшенно бряжчало, гучало і гупало, а ревіння чулося все ближче і ближче. Янка не брав страх. Він налив собі вина і почав приповідати: «Не бійся, Янку! Пий, Янку!»

Нараз дивиться, а перед ним, гейби з-під землі, з'явилося троє повішеників, яких він недавно познімав із шибениці і напоїв водою. І кажуть легіневі повішеники:

— Слухай сюди, Янку! Ти змилосердився над нами, пошкодував нас, ні в чому не винних, ще й дав напитися води — тепер ми прийшли віддячитися, врятувати тебе від бика.

Тим часом бик зійшов униз. Він був здоровий — на півцеркви, і чорний, як сажа. Але троє повішеників накинулися на того бичиська, убили його і розтяли начетверо. Та й більше страшило не вередувало.

Другого дня вранці на ту новину збіглися всі люди і не могли начудуватися — як то вдалося хлопцеві вряту-

вати їх від бика-страшила. Піп одразу заплатив Янкові шістсот золотих.

А газда признався, що нічим не може настрашити слугу, вийняв гаманець і теж відлічив йому домовлену платню — триста золотих — та й на тому відпустив із служби.

Янко знову взяв ноги на плечі й подався у світ. Ішов, ішов і одного разу зустрівся з якимсь паном, що гукнув йому:

— Гей, послухай, хлопче, куди йдеш?

— Іду глядати собі службу, айбо наймуся лише там, де навчать боятися, бо я ні перед ким і ні перед чим не маю страху.

— Тоді у мене ти знайдеш якраз добре місце,— мовив на те пан.— Не журися, я раз-два навчу тебе боятися!

— Раз так, зробім угоду: коли мене пан не навчить боятися, то зверх платні налічить мені триста золотих.

— Даю свою руку!

Ну, то й пішов Янко служити до пана. А в тій околиці, в хащах, водилося повно звірини. Аби навчити легіня боятися, якось його настрашити, пан і каже новому слузі:

— Ну, слуго мій, запряжи у віз чотири воли, йди в ліс, на ту гору, та привези дров.

Янко запріг до воза чотирьох волів і пішов у ліс. А у тому лісі було повно-преповно ведмедів. Слуга почав рубати дерево. Доки цюкав сокирою, із барлога виліз великий волохатий ведмедисько — і просто на вола. Янко крикнув:

— Гей, куме-бурмиле, не бий мого вола, бо як зіб'єш його з ніг, то запряжу в ярмо тебе!

Та де там, бурмило або не розумів Янкового доброго слова, або не хотів його розуміти. Доста сказати, що убив вола й почав роздирати.

Тоді вибрався з барлога і другий ведмідь, так само накинувся на другого вола, і доти бив лапою, що повалив його. Казав Янко і тому бурмилові, що коли заб'є вола, то він замість худоби запряже в ярмо його! Та по-доброму не можна було домовитися і з другим ведмедем. Виліз на світ третій ведмедисько, потому й четвертий — і вони загризли останніх волів. Янко нагадував обом — і третьому й четвертому бурмилові, аби не рушали волів, бо замість худоби запряже в ярмо самих. Але Янкову бесіду вони пропустили попри свої вуха, а коли добре наїлися, то красно, неспішно поталапали назад, у барліг.

А Янко тим часом добре наклав дров та й пішов до барлогу за ведмедями. Схопив двох за вуха, притягнув до воза і, запрягаючи в ярмо, докорив:

— Та хіба я не говорив вам, аби ви лишили волів, бо будете самі тягнути воза?

Потому вивів інших двох ведмедів, їх шиї так само втиснув у ярмо та й рушив із повним возищем додому. Пан увидів, що у віз запряжені чотири ведмеді, дуже засудувався з того і наказав Янкові одразу ж заколоти їх. Але хлопець не сказав нічого, а завів бурмил простенько у хлів і поприв'язував до ясел. Тоді пан покликав свого звіролова, і той нараз постріляв ведмедів.

Словом, панисько був сердитий, що фігля зі слугою йому не вдалася.

Іншим разом пан послав легіня під ліс, де в мочарі звикли валятися вепрі. Він подумав собі так, що дикі свині налякають хлопця, а ще ліпше — як його з'їдять. Слузі лише сказав:

— Ну, а тепер, Янку, ти підеш під ліс. Там, коло озера, пасеться стадо моїх свиней. Понесеш свинопасові чотири паляниці й пару постолів!

Янко зібрався у дорогу — поклав у свою тайстру чотири паляниці й пару постолів — і рушив під ліс, до вказаного озера. Прийшов туди і видить, що все стадо лежить у болоті. Він подумав, що то свійські свині. Почав роздивлятися — а де свинопас? Він помітив одного ведмедя, що дрімав на березі, та Янкові привиділося, що то свинопас. Підійшов до нього, ударив межи плечі й почав гойкати:

— Що ти, песій сину, тут дрімаєш, а свині не пасуться — лише валяються в болоті, вже зійшли на нич! Уставай, збирайся та жени свиней додому, бо пан хоче на них подивитися. На, візьми постоли, красно взуйся і не ходи босий!

Ведмідь лише бурмотів: він не розумів з тої довгої бесіди ні одного слова. Янко ще сильніше гупнув бурмила по хребту, аж той перевернувся. Тоді легінь натягнув йому на задні лапи постоли, пошнурував їх і став штурхати старого — най жене свиней додому. Але дарма Янко говорив ведмедеві — його величність не хотів слухати. Що було чинити? Узяв слуга палицю і, б'ючи то ведмедя, то диких свиней, погнав стадо до панського двору.

Гей, великий страх охопив панство, коли показалося

стільки свиней з ведмедем. Правда, пан не міг докорити Янкові ні словом, бо сам сказав перед тим, що то панське стадо. Але стільки розуму вистачило в його голові, аби збагнув, що ліпше вже зараз виплатити хлопцеві, як залишитися з ним далі. Так і зробив: віддав слузі платню, а зверх неї триста золотих і звільнив його від служби. Правда, пан є паном: диких свиней разом із ведмедем він дав заколоти і витрата йому повернулася.

А Янко знову взяв ноги на плечі та й рушив по світу. Ішов, ішов — і якось дорога повела його попри озеро. Із бережка у воду скочила якась жаба. Янко так злякався, що зі страху вмер.

І казці кінець, розбився горнець.

КОЛИ МАЄ БУТИ ЧОЛОВІК ЩАСЛИВИМ?

Жив, де не жив, та правду вам кажу, жив на світі один чоловік. Якось він запріг чотирьох волів й рушив із хлопчиною у ліс. Коли уже кидав на віз дрова, перед ним з'явився якийсь дідо й каже:

— Слухай сюди, газдо! Коли би ти хотів бути щасливим: тепер, доки молодий, чи потім, на старість?

Газда, ще доста молодий, мало поміркував та й дав таку відповідь:

— Я гадаю собі так, що доки маю силу — лиш легше перенести усяку біду, чим коли вже зігнуся. І, якщо даєте вибирати, то я волів би мати щастя, як буду старим.

Ледве газда сказав ті слова — дідо кудись зник. А чоловік далі робив собі роботу. Коли віз був вивершений хворостом, газда послав сина на близьку поляну — пригнати волів, бо вже треба було запрягати й рушати додому. Але сталася біда: хлопець пригнав лише одну пару, бо другу вовки з'їли.

Ну, тут і була перша велика втрата того чоловіка. Що міг вдіяти? Запріг двох волів і помалу потягся додому. Ой, але в дорозі один із тих волів зламав собі ногу — і з нього теж не було хісна. Лишився єдиний ще здоровий віл. Газда випріг волика з ярма й, залишивши воза при дорозі, повів його додому — сумний-пресумний.

Увечері вертається вівчар і заявляє, що вовки розірвали газдівських овець. Потім повертається свинар — і так само з поганою звісткою. На другий день здох єдиний

віл, за ним — усі корови. Словом, протягом двох днів не стало в чоловіка жодної худобини. А на третій день згоріла його хижа — лишився один попіл.

Газда зійшов геть на жебрака і разом із жінкою дуже зажурився. Потішав себе лиш тим, що колись на старості, може, зазнає щастя. І порадив жінці:

— Слухай сюди, жоно! Ходім кудись у світ, аби ніхто й вістки за нас не почув! Берім із собою і малих синів.

Жона не мала що повісти, і вони рушили в дорогу з двома дітваками. Та аби я не забув сказати — жона в чоловіка була на диво красна. Під ніч наші мандрівники дійшли до одної криниці й усі четверо пристали на перепочинок: розклали собі ватру, напекли бараболі, сидять і вечеряють.

А попри них їхав один пан, що візся на кочії, запряженій аж чотирма кіньми. Він зупинив кочію і наказав кочішу принести йому вуглика для люльки. Слуга приніс жаринку, але йому з рота вихопилося:

— Ну, я на свої очі ще не видів таку красну жінку, як та, що коло ватри!

Тоді пан вийняв золотого таляра і послав слугу назад — най покличе ту жінку в кочію, бо його черево хапає якийсь корч — треба би розтерти. Слуга вернувся до вогню та й каже:

— Ой, дорога жіночко, будьте добрі прийти до кочії. Моєму панові раптово стало зле, і він передав вам свого золотого, аби ви розтерли йому черево.

Жінка відмовлялася, а чоловік їй каже:

— Іди лиш ти, жоно, бо нам тоті гроші дуже придадуться — перебідуємо на них якусь пару днів.

І жінка пішла. Пан запросив її до кочії, а коли вона зайшла, то гойкнув слузі — най поганяє далі. За красною жінкою лише загриміло, а нещасний чоловік зостався із двома дітваками.

Так, із двоїчком діточок помандрував знову. На другий день увидів ріку, котру подорожній мусив перейти, аби потрапити в село на тому боці. Але моста ніде не було, і чоловік подумав, що, можливо, перейде убрід. Взяв на руки меншого синочка, а старшого залишив на березі, і забрів у воду. Коли вже був десь серед ріки, дітвак у нього на руках загойкав:

— Йой, няньку, вовчисько вхопив мого братика!

Обернувся чоловік — справді, на березі великий сірий вовк несе старшого хлопця. Зі страху бідний чоловік упустив у воду й того хлопчика, що був на руках. Тепер не мав жодної дитини і гірко подумав, що загубив своїх синів навіки.

Нещасник залишився сам-один, як палець. Доля гнала його далі й далі, доки не дістався до одного міста, де найнявся служити в багатого пана.

Другого дня запріг двоє коней і повіз свого пана — куди той велів. Добралися вони до високої скляної гори. Пан наказав стати і випрягти одного коня, котрого потому відвів набік і нараз застрілив. Тоді дав розказ відрубати з коня зад, вибрати з нього кишки і викинути геть. Чоловік усе зробив, як треба, і пан велів йому залізти в кінське черево. Мусив кочіш зробити і те — хотів чи не хотів, бо той застрілив би його. Коли слуга заліз в кінське черево, пан зашив діру, а сам сів на кочію, і другий кінь повіз його додому.

Раптом із високої скляної гори злетів страшний птах — такий великий, як сам кінь, а може, ще й більший. Він схопив убитого коня, у котрому був зашитий кочіш, і полетів знову на скляну гору. Там розірвав пазурами здобич і з кінського черева випав чоловік. Птах заговорив:

— Слухай сюди, нещаснику, я з'їв від того пана не одного кочіша й коня, та радий би уже раз пожерти і самого пана. Тому тепер я тебе не рушу, а понесу назад на землю, бо без мене звідси тобі не зійти. Але слухай, що маєш зробити. Піди до свого пана, лише зовсім у другому платті, аби тебе не упізнав, і наймися ще раз. На другий день, як знову приїдете сюди, і пан велить тобі залізти у черево коня, ти попроси — най він сам покаже, як там поміститися. Коли пан залізе й покаже, як зробити, ти обома руками одразу стули шкіру і заший її. А далі — моє діло. Я буду знати, що чинити, бо так виніс на гору до ста його слуг.

Великий птах узяв на шию кочіша і спустився з ним на землю. Нещасний чоловік зробив усе, що було наказано: він знову найнявся до пана, котрий не впізнав його в іншому платті. На другий день сіли у кочію вже з чотирма кіньми та й стали під самою скляною горою. А там кочіш випряг одного коня, пан одвів його набік і нараз застрілив. Потім, на розказ пана, чоловік мусив відрубати з того коня зад, вибрати кишки й відкинути їх геть.

Кочіш раз-два впорався з тим ділом. Тоді пан йому велів залізти в кінське черево. Але кочіш відповів:

Паночку, я не знаю, як там поміститися, прошу спершу мені показати, як то робиться!

Пан нагнувся до коня, запхав голову в діру, а кочіш одразу заштовхнув його в кінське черево і швидко зашив. А з гори спустився страшний птах із повним міхом золота. Міх віддав чоловікові за вчинену послугу, а тоді вхопив коня, у котрому був зашитий пан, полетів із ним на скляну гору і там пожер — як коня, так і пана.

Гей, на тій скляній горі, невблаганне колесо чоловікової долі почало обертатися вже у другий бік! Він поклав міх золота в кочію і не вернувся в панський двір, а погнав трьох коней аж на берег моря. Там збудував пристань для торговців, поставив собі дім і з дня на день жив. А коло себе чоловік держав двох вартівників, аби стерегли пристань. Вартівники мінялися — він наймав усе нових. Якось прийшов один бідний хлопець, за ним — такий же другий, і почали просити, аби найняв їх вартівниками. Чоловік видів, що придатні обидва молодюки, домовився з ними і послав обох на корабель, котрий став біля пристані.

А на кораблі була одна пані. Вона лишилася із кра- мом, доки її чоловік забіг до гостиниці. Два молоді вартівники поставали збоку і почали розповідати один одному про своє життя. Та ні один із них не міг сказати — звідки він родом.

— Я пам'ятаю тільки те,— пригадував старший,— що в мене був нянько, була мати й був молодший брат. Коли нянько і мамка збідніли, то залишили те нещасне місце, пішли із села. По дорозі десь коло криниці сіли спочивати, але з'явилася кочія із чотирма кіньми, і якийсь пан забрав мою мамку.

Коли, оповідаючи, хлопець дійшов до сього місця, пані несподівано залилася сльозами. Вартівники не знали, чого вона плаче, навіть не звідали, що з нею. І хлопець продовжив свою оповідь:

— Коли той пан повіз мою мамку, ми дуже зажурилися. На другий день нянько, разом зі мною та молодшим братиком, помандрував далі. По дорозі нам треба було перейти ріку. Нянько мене, старшого, залишив на березі, а братика взяв собі на руки і забрів у воду. Думав, що спочатку перенесе на той бік малого, а потім вернеться

за мною. Але не встиг перейти ріку, як мене вхопив якийсь вовчище. На щастя, вівчарі увиділи, що сталося, і вирвали мене з вовчого писка.

На сих словах другий хлопець скрикнув:

— Йой, братику мій рідний! Я — твій молодший брат! Коли я впав у воду, ріка мене знесла униз, до риболовів!

З великої радості двоє братів заплакали, а пані проливала ще рясніші сльози. Вона так ридала, що на її грудях уже не лишилося сухого рубця. Коли прийшов жінчин чоловік, то дуже здивувався:

— Чого ти плачеш, жоно моя мила?

Але вона не мовила ні слова. Чоловік подумав, що молоді вартівники сказали їй щось зле. Нараз пішов до власника пристані й зажадав од нього покарати легінів — повісити їх!

Господар пристані уже пошкодував, що найняв собі таких вартівників, котрі збиткують подорожню жінку, і наказав поставити дві шибениці. Коли два молоді хлопці були за крок до смерті, жінка, що довго плакала, не стрималася і при всіх людях пояснила, що ті два вартівники — її рідні синочки.

Як почув про се господар пристані, то відразу впізнав їх усіх і заплакав з радості, що доля повернула йому всю родину та ще й в один час. Того торговця-злодія, котрий украв у нього жону, повісили на шибениці, яка стояла вже готова.

Так чоловік з родиною зазнав щастя на старості літ. Він був щасливий, як ніхто на світі! І, може, всі вони й донині живуть собі щасливо, коли не повмирали.

ВІДНАЙДЕНІ СКАРБИ

У руках читача — скарби, які мають незвичайну долю. Записані сто років тому, любовно зібрані в народі, вони свого часу загубилися у невблаганному вирі часу, а потім — якимось дивом — віднайшлися. І ось тепер уперше, видобуті зі сторічного забуття, видаються мовою, якою були записані.

У руках читача — збірник казок, що й сам має трохи не казкову історію.

Михайло Фінцицький — збирач казок, що увійшли до книжки «Таємниця скляної гори»,— ще юнаком, у 60-х роках минулого сторіччя, почав записувати усну народну творчість українців — пісні й казки, охопивши тодішні Мараморську, Березьку, Угочанську, Ужанську, а також Земплинську і Шариську жупи [1], тобто всю територію нинішньої Закарпатської області Української РСР і частину Східно-Словацького краю ЧССР.

Молодий фольклорист працював завзято й плідно. Він покладав великі надії на товариство імені Кішфалуді [2], яке в 1866 році випустило угорською мовою збірку «Словацькі народні пісні», започаткувавши серію, що мала представити усно-поетичну творчість національних меншостей Угорщини.

Михайло Фінцицький зібрав і переклав угорською мовою 339 українських народних пісень Закарпаття. Влітку 1870 року товариство імені Кішфалуді випустило їх у світ окремою збіркою під назвою «Закарпатоукраїнські народні пісні» [3] як другий том згаданої серії.

По-іншому склалася доля казок, які зібрав М. Фінцицький: вони побачили світ... лише через сто років після того, як були записані, та й то не в оригіналі, а в перекладах на угорську мову. Про те, коли їх було записано, сам збирач у 1910 році дає таке свідчення: «Сорок два роки тому, займаючись збиранням закарпатоукраїнських народних пісень, я попрохав дописувачів, щоб вони збирали для мене й народні казки». Цілком можливо, що ця колекція

---

[1] Жупа — одиниця адміністративно-територіального управління, введена в Угорщині у XVIII столітті. На Закарпатті були чотири жупи, ліквідовані в 1928 році.

[2] Засноване в 1836 році з метою пропаганди спадщини угорського поета-класика Кароя Кішфалуді, це товариство згодом поширило свою діяльність — видавало твори інших письменників, зарубіжну літературу та народну творчість.

[3] Magyar-orosz népdalok. Pest. 1870. A Kisfaludy Társaság kiadása. Вживані за тодішньою термінологією назви «magyar-orosz», «orosz», «ruszin», «rutén», «kisorosz» стосовно українців Закарпаття замінюємо на «український» («закарпатоукраїнський»).

усної народної прози поповнювалася в наступні роки. У 1910 році в ній нараховувалося дев'яносто дві казки. Збирачеві фольклорних скарбів тоді було близько семидесяти літ, і у вступному слові до рукописної збірки він щиро зізнався: «...Адвокатська кар'єра, тяжкі й гіркі турботи життя зіштовхнули мене з поля літературної діяльності. Тепер, на схилі свого віку, я з болем і жалем перечитував закарпатоукраїнські народні казки, що збереглися в моєму особистому архіві». Охоплений такими почуттями, М. Фінцицький виділив зі свого зібрання сорок найкращих казок, переклав їх угорською мовою і у вересні 1910 року разом із власним вступним словом надіслав до Будапешта товариству ім. Кішфалуді. «Пускаючи цей том у світ,— писав він,— я жадаю тільки, хоч і запізно, виконати одну з місій, узятих на себе в роки моєї юності».

Готуючи угорський переклад українських народних казок Закарпаття, М. Фінцицький ставив перед собою мету, яку розкрив у передмові до своєї збірки «Закарпатоукраїнські народні пісні»: «...щоб народно-поетичні скарби, нехай поки що тільки в перекладах, ми врятували од тліну і зберегли для прийдешності». Михайлові Фінцицькому випало працювати в умовах насильницької асиміляції неугорських народів, яка стала офіційним курсом внутрішньої політики Австро-Угорської імперії, утвореної в 1867 році. На Закарпатті, віками відірваному від рідної матері-Вітчизни, «прогресивні діячі культури ставали на захист поневолених гнобителями трудящих, викривали угорські шовіністичні концепції «неповноцінності слов'янських народів», відсталості їх культури, непридатності української мови для літературного і наукового вжитку» [1].

Надісланий М. Фінцицьким рукопис закарпатських казок потрапив до редактора народно-поетичної серії, члена-кореспондента Угорської Академії наук Дюли Шебештьєна (1864—1946), який докладав чимало старань, аби казки побачили світ. Відомий фольклорист Янош Берзе Надь склав до майбутнього тому наукові коментарі і включив його матеріал до свого масштабно задуманого «Словника казок». (На жаль, досі не знайдено ні цих коментарів, ні рукопису унікального словника). Казки були схвалені й підготовлені до друку. Одна з ужгородських газет у 1912 році навіть повідомляла, що зібрані й перекладені М. Фінцицьким закарпатоукраїнські казки «невдовзі з'являться накладом товариства ім. Кішфалуді і потраплять на книжковий ринок» [2].

Однак, виходу книжки довелося чекати й чекати. Спершу була затримка за підготовкою тексту, що, як бачимо, тривала аж два роки; потім заважала «неприбутковість» фольклорних видань, а далі розмову про збірку й зовсім заглушило бряжчання зброї: влітку 1914 року розпочалася перша світова війна. Під гуркіт її канонади помер М. Фінцицький, а рукопис казок продовжував свою повну пригод мандрівку.

Як з'ясувалося, після вибуху війни підготовлені до видання казки були повернуті з друкарні (а може, й не встигли туди потрапити) Дюлі Шебештьєну. У 1919 році цей прогресивний науковець відкрито став на бік Угорської Радянської республіки. Не див-

---

[1] Шляхом до щастя. Нариси історії Закарпаття. Ужгород, «Карпати», 1973, с. 152.

[2] Ungvári Közlöny. 1912, november 28, 48.sz.

но, що після перемоги контрреволюції він був приречений на мовчання. Живучи самітньо у своєму невеличкому маєтку на Балатоні, Д. Шебештьєн зберігав у себе численні фольклорні матеріали. Після смерті вченого його архіви були перевезені в Будапешт, де поповнили фонди Державного етнографічного музею. У рукописному відділі музею можна і нині побачити зібрані М. Фінцицьким закарпатські народні казки (в угорському перекладі), акуратно переписані й упорядковані рукою самого збирача, з його передмовою.

Нарешті, у 1970 р. (отже, через сто років після того, як М. Фінцицький починав збирати казки) рукопис цих казок побачив світ у Будапешті, як 50-й том серії «Казки народів світу», що її випускає видавництво «Європа» за редакцією угорської перекладачки і популяризаторки українського красного письменства Шари Каріг. Книжка вийшла під назвою «Залізноноса Інджі-баба» [1]. Післямову до неї написав видатний фольклорист і етнограф, угорський академік Дюла Ортутаї. Примітки до збірки склала відома дослідниця народних казок і редактор книжки Агнеш Ковач.

Такий складний шлях пройшли казки, записані Михайлом Фінцицьким, що тепер у перекладі на українську мову повернулися до свого творця.

Михайло Іванович Фінцицький народився 22 вересня 1842 року в селі Чепеї, колишньої Ужанської жупи, яке пізніше злилося з містечком Великими Капушанами (нині на території Чехословацької Соціалістичної Республіки). Закінчивши початкову школу в Малих Капушанах, він здобув середню освіту в Пряшеві та Егері, а потім в Ужгородській гімназії. У 1867 році закінчує юридичний факультет Пештського [2] університету. Повернувшись в Ужгород, працює службовцем, віддаючи найкращі години доби адвокатській конторі, редакторському столу, чиновницьким канцеляріям, і тільки на дозвіллі, пізніми вечорами, має змогу займатися чи не найбільш улюбленою справою — літературною творчістю.

Ще учнем Егерської угорської гімназії М. Фінцицький бере участь у літературному гуртку, а в шостому класі випускає рукописну щотижневу газету. З Пешта він посилає вірші й повідомлення до периферійного журналу «Фелвідейк» («Верховина»), у якому був надрукований один з перших його творів «Що таке цвинтар?» (1863 р.).

Джерела інтересу М. Фінцицького до російської класичної літератури і до українського фольклору Закарпаття ще чекають на свого дослідника. Угорські буржуазні вчені не шукали цих джерел і ще менш були зацікавлені в тому, щоб пов'язувати згаданий інтерес з українським чи, принаймні, слов'янським походженням М. Фінцицького. Він же в тяжких умовах асиміляторської політики угорських панівних класів волів про це мовчати.

Знання української мови, зокрема її закарпатського діалекту, М. Фінцицький міг винести тільки з того середовища, в котрому народився, ріс і виховувався. Сучасний дослідник угорсько-російських літературних зв'язків Аладар Комлош, простеживши шлях

---

[1] A vasorrú Indzsibaba. Kárpátukrajnai népmesék. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1970.

[2] Назва «Будапешт» почала вживатися лише з 1873 року, коли Пешт, Буда й Обуда об'єдналися в одне місто.

творів М. В. Гоголя в угорській літературі, доходить висновку, що першими перекладачами великого російського сатирика були здебільшого вихідці із Закарпаття, і тут же називає Василя Чопея, Михайла Фінцицького, Степана Семана та інших [1]. Отже, рідна мова названих культурних діячів, серед них М. Фінцицького, стала базою для опанування російської літературної мови в такій мірі, що вони могли перекладати з оригіналу.

У 1866—1871 роках угорські столичні газети й журнали вміщують ряд російських поезій та оповідань у перекладах М. Фінцицького, а також його статті про російську літературу. Серед перших публікацій молодого перекладача — твори І. С. Тургенєва: «Фауст. Оповідання в дев'яти листах» і повість «Примари», надруковані в журналі «Pesti Hölgy-Divatlap» («Пештський часопис дамських мод»), 1866, № 1—2, 12—15. Згодом він знайомить угорських читачів з іншими творами цього письменника — романом «Дим», повістю «Ася» та оповіданням «Перше кохання». Названий роман побачив світ окремим виданням у Пешті 1869 року, а два інші твори — в Ужгороді (1871). Як показують дати, читачі, що володіли угорською мовою, одержали змогу познайомитися з цими творами ще за життя їх автора. Коли зважити на те, що роман «Дим» вперше вийшов російською мовою у березневій книзі журналу «Русский вестник» за 1867 рік, то стане ясно, що від публікації в перекладі М. Фінцицького його відділяють тільки два роки. Отже, цей переклад готувався по свіжих слідах оригіналу, певно, за текстом, поданим у журналі.

Михайла Фінцицького захоплювала й творчість генія російської поезії О. С. Пушкіна. Перший повний угорський переклад славетного роману у віршах «Євгеній Онєгін», здійснений Кароєм Берці, випустило у 1866 році товариство ім. Кішфалуді. На цей переклад, що до 1952 року витримав 21 видання, М. Фінцицький одразу відгукнувся статтею в часописі «Magyar Világ» («Угорський світ») і таким чином теж торував шлях «енциклопедії російського життя» до угорського читача. У 1871 році ужгородський перекладач познайомив угорців із повістю Пушкіна «Заметіль» та з його поезією «Хто бачив край, де розкішшю природи...» Того ж року журнал «Képes Világ» («Ілюстрований світ») надрукував у його перекладі вірш М. Ю. Лермонтова «Три пальми», а також поему «Боярин Орша». Залишився в рукопису переклад поеми «Демон».

До речі, в творчій спадщині М. Фінцицького лишилося чимало неопублікованого. Ще в 1862 році він написав поему із шести пісень «Арон Габор» про легендарного гармаша — героя угорської революції 1848 року. Крім названого вище перекладу поеми Лермонтова «Демон», в рукописах Фінцицького залишився цілий том перекладених віршів Лермонтова, Пушкіна, Міцкевича, Державіна та інших. За нашими відомостями, ця рукописна збірка зберігається у Будапештській науковій бібліотеці імені Сечені.

Перекладацьку роботу М. Фінцицького в галузі російської прози якоюсь мірою підсумували два томи, випущені ним 1871 року в Ужгороді [2]. Це — перше в історії зібрання російської художньої

---

[1] Венгерско-русские литературные связи. «Наука». М., 1964, с. 18.

[2] Orosz beszélyek. Oroszból forditotta: Fincicky Mihály. Ungvár. 1871. I-II. kötet.

прози угорською мовою. До нього увійшли такі твори, як «Перше кохання» І. С. Тургенєва, «Сержант Іван Іванович, або Всі за одне», Н. В. Кукольника, «Пригода на залізниці» В. О. Сологуба (перший том), «Заметіль» О. С. Пушкіна, «Ася» І. С. Тургенєва, «Княгиня» В. О. Сологуба (другий том).

Михайлові Фінцицькому належить перший повний переклад повісті М. В. Гоголя «Тарас Бульба» угорською мовою (1874) [1]. З його ім'ям пов'язана й перша постановка гоголівського «Ревізора» в Будапешті. Є дані про те, що М. Фінцицький, на прохання відомого артиста й режисера Національного театру Міклоша Фелекі, надіслав оригінал комедії в Будапешт для перекладача Альберта Сенткіраї. В листі від 16 листопада 1874 року М. Фелекі повідомляв М. Фінцицького, що переклад готовий: «Але тепер я звертаюся до тебе як режисер. Ти знаєш «Ревізора», дай поради, як зодягнути, щоб було гаразд, російських суддів, чиновників і простих людей» [2]. Відомо, що 21 грудня того ж року відбулася прем'єра постановки «Ревізора» в Будапешті. Відбулася не без допомоги М. Фінцицького.

Популяризації російської класики в Угорщині добре прислужилися присвячені їй виступи закарпатського перекладача та літературознавця в періодичній пресі — рецензії, оглядові статті, нариси про письменників. Зокрема, він написав статті «Російський байкар» (1868) і «Російський народний поет» (1870) — про І. А. Крилова та О. В. Кольцова. Історико-літературний огляд «Російська поезія» (1871) популяризував серед угорських читачів імена М. В. Ломоносова, Г. Р. Державіна, Д. І. Фонвізіна та інших. Ясна річ, не все у цих статтях витримало іспит часу. Проте впадає у вічі любов автора до творців російської літератури, його прагнення збудити до неї любов угорського читача, викликати зацікавленість долею, життям, світом думок і почуттів російського народу.

Для розуміння ідейно-естетичних засад Фінцицького-літературознавця дуже важливий його нарис «Російський народний поет» — перша в Угорщині стаття про О. В. Кольцова, чиї строфи, а наприкінці й цілий вірш «Не скажу нікому...», наводяться тут же в перекладі автора. М. Фінцицький пише про співця селянського горя: «Як син народу, Кольцов — народний поет у справжньому розумінні цього слова: живучи й виростаючи в його середовищі, він звернувся з цілковитою любов'ю до народу не задля красних слів і фраз, а через те, що душею й тілом належав йому, і саме тому не на словах, а на ділі відчував біль, радість і відчай простолюду» [3].

У цей період М. Фінцицький налагоджує широкі стосунки з редакторами угорських газет і журналів, письменниками і вченими. З ним листуються академіки Агошт Грегуш, Жолт Бевті, Йожеф

---

[1] Tárász Bulyba. Forditotta: Fincicky Mihály. Atheneum. Budapest, 1874.

[2] Див.: Jurij Kacsij. Levelezés a Revizor körül. Kárpati Kalendárium — 1971. Uzshorod, 99. old. М. Медрицкий. О первой постановке «Ревизора» Гоголя в Будапеште.—«Советское Закарпатье», 1955, 25 декабря.

[3] Szépirodalmi Közlony. Pest. 1870. 35. sz. 566. old.

Сіннеї, письменники і журналісти Еміл Казар, учасник революції 1848 р. Карой П. Сатмарі, критик Тамаш Сана. Тривалий час їх листи до М. Фінцицького зберігалися у дочки перекладача Іди Михайлівни (1881—1957) в Ужгороді, але де вони зараз, невідомо.

До нас дійшло вісім цінних листів, написаних до М. Фінцицького у 1870—1871 роках визначним угорським поетом Йожефом Кішем (1843—1921), тоді редактором журналу «Képes Világ». До речі, Й. Кіш написав відомий вірш «Князь Потьомкін», у якому оспівав повстання матросів на броненосці «Потьомкін», привітав Першу російську революцію. Ці матеріали потрапили до ужгородського вчителя М. Медрицького, і лише 1960 їх опублікував Ласло Шандор [1], який одним із перших звернув увагу громадськості на фольклористичну діяльність М. Фінцицького (Kárpáti Kalendárium — 1963, стор. 158).

У нарисі історії Закарпаття сучасні дослідники І. М. Гранчак і В. М. Керечанин називають М. Фінцицького першим серед тих представників літератури, які відіграли певну роль у розширенні культурних зв'язків краю із сусідніми народами [2].

«Відсталість краю і соціальне становище цих людей, — пише Я. І. Штернберг,— не давали їм можливості піднятися до рівня захисту інтересів найпередовіших сил суспільства. Але об'єктивно вони вершили прогресивну справу. Сприяючи обміну передовими культурними цінностями сусідніх країн, вони тим самим допомагали кращому взаємоознайомленню російського, українського і угорського народів, які в наші дні спільно борються за здійснення світлих ідеалів людства» [3].

Не збираючись давати характеристики, а тим більше оцінки всій діяльності Михайла Фінцицького, ми б хотіли ще бодай назвати його праці соціографічного плану. Він написав і видав історію Ужанської жупи (1900), три товсті томи (1907, 1909 і 1912 роки), присвячені розвиткові Ужгорода від найдавніших часів. В останні роки свого життя М. Фінцицький працював над четвертим томом (рукопис загубився) цієї праці.

Незаперечні заслуги М. Фінцицького і в галузі збирання закарпатського українського фольклору та його популяризації серед угорців. Згадувану збірку «Закарпатські народні пісні» лише на кілька років випередила книжка мукачівця Т. Легоцького [4], який у 1864 році випустив першу збірку українського фольклору Закарпаття у власному перекладі угорською мовою з передмовою поета й фольклориста Яноша Ердеї. На це видання в журналі «Koszorú» («Вінок»), 1864, кн. 2 вийшла схвальна рецензія, яка

---

[1] «Irodalomtörténeti Közlemények». Budapest. 1960. 488—493. old.

[2] Див.: Проти асиміляції, за збереження української культури (1850—1944 рр.). Шляхом до щастя, с. 153.

[3] Я. І. Штернберг. З історії українсько-угорських культурних зв'язків у другій половині XIX — на початку XX століття.— Тези доповідей до XX щорічної наукової конференції УжДУ. Серія історичних наук. Ужгород, 1966, с. 74.

[4] Magyar — orosz népdalok. Gyüjté s fordítá: Lehoczky Tivad r. Sárospatak. 1864.

приписується редакторові журналу, великому угорському поетові Яношу Араню [1].

Пісенник М. Фінцицького перевершив подібне видання Т. Легоцького. Він був трохи більший за обсягом і, на перевагу від попереднього збірника, до якого увійшли лише пісні Березької жупи, охоплював усю територію Закарпаття. Михайло Фінцицький бере верх і при зіставленні художнього рівня двох перекладів. «Явно видно, що в поетичній винахідливості, у володінні формою він пішов далеко від свого попередника» — зауважує академік Д. Ортутаї.

З високою шаною до творчого генія українського народу, з глибоким розумінням змістових і формальних особливостей закарпатоукраїнської народної пісні написав М. Фінцицький передмову до своєї збірки. Не можна байдуже читати його зізнання: «Як і кожний народ, так і український, завдяки своєрідним життєвим обставинам, найяскравіше виявляє свій характер у тих піснях, які безпосередньо відображають умови його життя, і ми не в одному випадку знаходимо щедре розкриття його хисту до роздумів, до світосприймання. Можна сказати, що український народ обдарований глибоко чутливою душею, бо вміє змалювати в піснях свої звичаї, долю, спосіб життя і має каденції до кожної нагоди; здебільшого він захоплюється природою, а водночас не бракує йому й почуття гумору. Його пісні переповнені алегоріями, які він складає під впливом безпосередніх спостережень за красою природи, щоб знизати їх докупи і якнайбарвистіше відтворити свої емоції».

Велика шкода, що і записи-оригінали зібраних М. Фінцицьким казок загубилися. Адже він збирав свої казки на три десятиріччя раніше, ніж видатний український фольклорист і етнограф В. М. Гнатюк (1871—1926), який уперше приїжджав на Закарпаття у 1895 році. Отже, якби знайшлись оригінали записів М. Фінцицького, то ми мали б у своєму розпорядженні найдавніші записи української усної прози Закарпаття, унікальну пам'ятку народної творчості, мови, культури в цілому. Правда, якась надія на те, що рукопис, може, й відшукається, все ще жевріє. Перед першою світовою війною Дюла Шебештьєн звернувся до М. Фінцицького з проханням надіслати в Будапешт оригінал рукопису для контрольної звірки з перекладом. Оригінал, однак, не потрапив до угорського вченого і досі невідомо, куди він подівся.

Щастя, що зберігся рукопис-переклад. Агнеш Ковач «струсила» із нього пилюку багатьох десятиріч, підняла із забуття. І, як ми казали, угорською мовою він побачив світ у серії «Казки народів світу», яка нині уже нараховує 56 томів. Бути однією з окрас такого розмаїття у світовій царині народного епосу — це велика честь.

У збірці «Таємниця скляної гори» представлені казки різних груп: соціально-побутові, сатиричні, пригодницькі, фантастичні, філософські тощо. У них відбита віра простого народу в перемогу над лихими силами — соціальним злом, стихіями природи, ба навіть над смертю.

---

[1] Див.: Я. І. Штернберг. Перший збірник українських народних пісень угорською мовою.— Тези доповідей та повідомлень до наукової конференції УжДУ, присвяченої 45-річчю Угорської Радянської Республіки. Ужгород, 1966.

На перший план ставимо казки із соціальним змістом. У них дуже виразно засуджується приватновласницька дійсність. Жадоба до багатства показана не лише як пристрасть окремих людей — таким ненажерливим зображений весь тодішній світ. І не випадково, один із героїв, який безкорисливо виплатив борги багатодітної вдовиці, виводиться просто недосвідченим, що «ніколи не бував у місті та й на грошах не розумівся («Непрактичний хлопець»). І справді — це виняток. Як правило, негативні персонажі казок, маючи багатство, прагнуть загарбати ще більше. Так, корчмар з мстою легкої наживи навіть скористався настановою святого письма: він роздав своє майно бідним, щоб йому за те відплатилося сторицею («Про корчмаря і Діда-всевіда»). Такі ж ненаситні багаті брати («Про двох братів», «Дощ, Мороз і Вітер»), великий газда з казки «Чому кінь їсть постійно?», герой іншої казки, котрий став заможним і все життя труснвся над своїм багатством, через що не міг його полишити («Як Смерть кумувала в одного чоловіка») та інші.

Це був світ жорстокого визиску й розбою. Тому казки заселені такими героями, як великі пани, багаті газди, кровопивці-корчмарі. Тут діють ватаги злодіїв-розбійників. Ласі до грошей і душпастирі. Наприклад, піп і дяк не хочуть безплатно поховати бідняка, а корчмар — дати горілки, щоб справити поминки. Бідна вдовиця змушена продати все з хижі, щоб поховати чоловіка, і діти сплять на голій долівці («Непрактичний хлопець»).

Ніби взяті з гостро соціального реалістичного твору, звучать слова біднячки: «Я бідна вдовиця, а дома у мене — ціла купа дітей, і я мушу на плечах носити з лісу хворост, аби мої неборята не позамерзали разом зі мною. До того й голод мусимо терпіти. Та я би терпіла, але коли виджу, як бідують мої діточки, то серце розривається». І казка перетворює великого газду на коня, котрим бідна жінка возить собі дрова і котрого годує сухим терням («Чому кінь їсть постійно?»). Реалістичні елементи спостерігаємо і в картині часів панщини. Наприклад, у казці «Три золоті яйця» ще зберігся образ кріпака і тут же говориться про підневільну працю: сільські дівчата мусять вечорами іти на панський двір — скубти пір'я. У фантастичному сюжеті «Легінь і татош» герой зустрічається із плотогонами на Тисі, пливе на бокорі-дарабі.

І все-таки у казках бідняк перемагає тільки з допомогою чудодійних сил. Саме в такий спосіб примушений розкаятися і найбільший гнобитель трудового люду. Старий король, померши, зізнається воякові-жебракові: «Доки я жив і владарював, то часто був несправедливий до свого народу — накладав на нього велику данину, і зато прокляв мене народ, прокляли бідні люди». І він переказує королеві-синові, аби роздав бідним дванадцять бочок золота. Навіть нечиста сила тут на боці справедливих: змії-дияволи мордують старого короля («Про вояка-жебрака»), а триста чортів б'ють панських найманців і пана, що відібрав у бідного скатерку-щедрицю — «пан, кинувши скатерку, ледве ноги виніс» («Про скатерть-самобранку»). Бідний брат бере гору над багатіями лише з допомогою таких казкових персонажів, як Дідо-всевідо або Дощ, Мороз і Вітер.

Звичайно, такі традиційні образи, як змії-шаркані, відьми-босоркані, чорти і подібне уособлюють собою лиху силу, яку теж пере-

магає простий герой казки («Двадцять п'ять братів», «Син рибалова», «Красний Іванко і закляте місто», «Три відпущені вояки», «Про вояка-жебрака», «Були в бідного чоловіка три доньки», «Синьобородий пан» та інші).

На дивному полі боротьби, яке змальовано в казках, ані на мить не стихає боротьба між правдою і кривдою. Та перемога завжди на боці героя, котрий бореться проти всього злого, ворожого трудовій людині — класових гнобителів, королів-загарбників, нечистої сили. Таким героєм здебільшого постає легінь із бідної родини. Тому він наділений найкращими рисами борця — хоробрістю («Таємниця скляної гори»), безстрашністю («Про вояка-жебрака»), винахідливістю («Про бідного мандрівника») і т. д.

Простий народ у казках робив своїх синів і дочок принцами і принцесами, царями і царицями, у чому теж виражена мрія про соціальну справедливість. Так, бідний хлопець-сирота жениться на царівні («Син удовиці»), а дочка бідного чоловіка, яку після народження навіть нікому було нести похрестити, виходить за царевича («Золотоволоса похресниця»). Назва казки «Як стала королевою чередарева донька» говорить сама за себе. Цікава в цьому плані й казка про двох синів бідного чоловіка, один з яких стає королем, а другий витязем. Витязями показані такі прості герої, як сирота-садовод («Царський зять-селянин»), сирота-свинопас («Плакучий хлопець»), молодий вівчар («Украдене щастя») — вони беруть собі за жінок молодших царівен і перевершують у всьому пихатих і підступних зятів-принців. Від кого ж було простому народу сподіватися добра? Певно, тільки від своїх людей, якщо вони досягнуть влади.

На багатому матеріалі — в побутовому чи фантастичному плані, крім засудження жадоби до наживи як породження соціальної дійсності, висміюються лінощі і зарозумілість багатих синів («Заворожена принцеса»), скупість («Про двох кумів», «Про двох братів» тощо), невірність і зрада — явища, характерні для царського двору («Сини сліпого царя», «Колодязь із молодильною водою», «Царевич і Дикий Павло») та інші людські вади.

Цікаво зазначити, що і сам казкар не безсторонній оповідач, він теж уболіває за героя казки, про що нерідко свідчить апелювання до читачів: «Видите, як тяжко й виговорити — «двадцять п'ять синів», а подумайте собі, як тяжко такій купі дати щодня їсти, постаратися, аби те чи інше не ходило голе, аби не лишилося вічним туманом, аби знало читати й писати — доста думок для одного вітця!» Або — «Тяжко й повірити, та правду вам кажу, що другого дня рано, на восьму годину, все було готове» («Двадцять п'ять братів»). Подібні звертання зустрічаємо і в інших казках. Сам оповідач твердо вірить у перемогу добра над злом, правди над кривдою, бідного над багатим — і тією вірою прагне запалити своїх слухачів.

Сюжети, записані Михайлом Фінцицьким, — вдячний матеріал для фольклористичних досліджень, скажімо, для порівняння цих записів з іншими, пізнішими, для вивчення українсько-угорських взаємовпливів у царині казок. Приміром, сцена виборів короля у казці «Чарівна пташка» перегукується з подібним мотивом угорських казок (як і українських закарпатських) про короля Матяша (див.: казки В. Короловича «Три золоті слова». Ужгород, «Карпати», 1968). У В. Короловича є казка «Залізноноса баба»,

назва якої лише трохи не збігається з заголовною казкою угорського видання збірки М. Фінцицького «Залізноноса Інджі-баба». Читаєш і думаєш: «Ну, один сюжет!» Порівнюючи ж тексти, приємно розчаровуєшся. Воістину, немає меж фантазії народній!

Казка «Янко, що не мав страху» вже й самою назвою нагадує казку «Про хлопця, що не мав страху», записану П. Лінтуром у с. Горінчеві, Хустського району, від Ю. Плешинця (див.: «Казки Верховини». Ужгород, 1960). Зіставляючи ці тексти, знаходиш і подібність і відмінність. А все-таки більше своєрідного. Деякі елементи, звичайно, збігаються (жаба, якої налякався головний герой), інші лише перегукуються (образ шибеника), але в сюжеті, у конкретних ситуаціях чимало розбіжностей, і мимоволі думаєш про зміни, внесені часом, середовищем, оповідачем.

Цікаві спостереження й висновки може дати зіставлення казок у записах М. Фінцицького і В. Гнатюка. Близькі між собою, наприклад, сюжети «Колодязь із молодильною водою» і «Три брати: Вечеря, Північник, Зоря», текст якої записаний В. Гнатюком у 1895 р. від Василя Богости в с. Вучковому, Міжгірського району, (див.: Етнографічні матеріали з Угорської Русі, т. II. Львів, 1898).

Збираючи казки, М. Фінцицький, за поширеною в той час практикою, вдавався до послуг дописувачів. У передмові до рукописної збірки він зазначає: «Серед дописувачів найактивнішим був зарічівський народний учитель Іван Торма, який сам передав мені 41 казку». Гадаючи, що бодай кілька його казок увійшло до цієї збірки, ми поцікавилися особою цього ентузіаста і влітку 1973 року побували в с. Зарічеві, Перечинського району. На цвинтарному горбку стоїть його могила, засвідчуючи, що Іван Торма вчителював у даному селі протягом 43 літ і помер 18 лютого 1905 р.

Збірка «Таємниця скляної гори» — видання своєрідне. Як не парадоксально — це переклад з перекладу. Власне, йшлося про певне відновлення оригіналу за його копією. Що ж було брати за зразок? Адже немає не лише українських текстів, немає й паспортизації. Є тільки місце запису — Закарпаття.

Довелося покладатись на сумлінність Фінцицького-перекладача, на обережність редактора угорського видання Агнеш Ковач. У примітках вона пише, що «знання угорської мови, здобуте у школі й удосконалене під час адвокатської практики, не завжди давало йому (М. Фінцицькому) змогу йти вірно за закарпатоукраїнським текстом,— хоч він дав скрізь добре відчути плинність мови; отже, виникла необхідність, щоб віддаючи належну увагу розвиткові дії й стилю, де-не-де вдатися до стилістичних модифікацій з тією надією, що від цього зросте читабельність казок Фінцицького. Ми акуратно стежили за тим, щоб наші незначні стилістичні модифікації не вплинули на достовірність казок».

Подібні модифікації, з такими ж сподіваннями випало зробити і їх українському перекладачеві, дбаючи про природність і плинність оповіді. Багато підказали записи В. Гнатюка й сучасні видання закарпатського фольклору. Довелося поновлювати й активізувати власне знання казок, чутих у дитинстві.

Михайло Іванович Фінцицький помер 27 січня 1916 року в Ужгороді у будинку № 25 по теперішній вулиці О. Духновича. Він

похований на Ужгородському кладовищі. Над скромною могилою височить каштан, який щовесни зацвітає і щоосені струшує із себе золоте листя, щоб наступного року знову зацвісти і зашуміти, шепочучи свою вічну казку.

У статті про О. В. Кольцова М. Фінцицький написав віщі слова: «Для того, щоб по-справжньому оцінити поетів, потрібен час; шкода тільки, що стосовно багатьох цей час настає після їх смерті». Так сталося і з Михайлом Івановичем. Час віддає йому належне, хоч і задовго після смерті. Зібрані й збережені ним скарби повертаються до свого творця, здобуваючись на нове життя.

Юрій Шкробинець.

ВІД ВИДАВНИЦТВА:

І все-таки у нашому збірнику, порівняно з угорським, допущені відмінності. Зазначимо, що це — не наукове, а масове видання, розраховане на широке коло читачів. Виходячи з такого популярного призначення книжки, а особливо з інтересів найчисленніших любителів казок — юних читачів, в окремі тексти ми внесли ті чи інші зміни. Структурної основи записаної казки ці зміни не порушили. Йдеться про те, що казка — вічно живий твір, який із часом не лише збагачується, але й обновляється. А в записах сторічної давності, зрозуміла річ, збереглася певна архаїчність, зокрема помітний вплив старої моралі, що сьогодні не відповідає виховним завданням.

З тих же міркувань усунуті наявні в окремих сюжетах непослідовність викладу, а то й нелогічність деяких моментів або очевидні недомовленості в діях (наприклад, на початку казки герой одержав шаблю, і вона не знаходила потрібного тут застосування). Замінені окремі цілком випадкові або невдалі заголовки: «Таємниця скляної гори» в угорському виданні названа «Три принцеси», «Легінь і татош» — «Старий король» і т. п.— хоч король і принцеси в подібних казках — не першорядні персонажі. Порівняно урізноманітнені зачини й кінцівки, які в угорському тексті дуже одноманітні.

До нашого сучасника прагнули наблизити і мову українського перекладу. Зрозуміло, що сто років тому М. Фінцицький записав казки місцевим діалектом, а наше видання готувалося для загальноукраїнського читача. Тому в основі перекладу — літературна мова. Та водночас хотілося зберегти певну цільність збірки, як цінної фольклорної пам'ятки. З цією метою збережено окремі мовні особливості, зокрема вживання таких діалектизмів, що у дорадянський час на Закарпатті у розмовній практиці не мали відповідних літературних варіантів: няньо чи отець (вітця) — батько, звідати — питати, глядати — шукати, аби — щоб та деякі інші.

Отже, згадані зміни в первісних варіантах казок М. Фінцицького були закономірними.

Опрацювання текстів за угорським перекладом, а також їх упорядкування в нашому виданні зробив В.С. Басараб.

Одна казка — «Дівчина в мишачій шкурі» не включена до збірки з технічних причин.

СЛОВНИК МАЛОВЖИВАНИХ СЛІВ

Айбо — але
Айно — так
Батечко — хресний батько
Бокор (дараба) — пліт для сплаву
Бокораш — плотогон
Босорканя — відьма
Винниця — виноградник
Віко — міра сипких продуктів
Вітрити — відчувати нюхом
Газда — господар
Гейби — ніби
Глядати — шукати
Годен — може, в силі
Гойкання, гойкати — крик, кричати
Голоситися — заявлятися
Грань — жар
Грунь, груник — горб, горбок
Гуня — верхній вовняний одяг
Деревище — домовина
Долі — вниз
Доста — досить
Жупа — одиниця адміністративного поділу, округа
Звідання, звідати — питання, питати
Кантар — вуздечка
Кобел, коблик — міра ємкості
Ковбиця — колода
Когут — півень
Колиба — курінь
Комашня — помийки
Корч — кущ; судома
Корчага — бутель
Кочіш — візник, погонич
Кочія — бричка
Кошара — загорода для овець
Крейцер — дрібна монета за Австро-Угорщини
Крилас — підвищення для півчих у церкві
Кутач — коцюба
Ладитися — лаштуватися
Лайбик — жилет
Легінь — парубок
Мати дяку — мати охоту
Мурник — муляр
Набитяк — здоровань
На віру — у борг
На дяку — на догоду, до смаку
Ногавиці — штани
Няньо, нянько — батько
Обійстя — садиба
Паздір'я — кострица
Паленка — горілка
Парадний — чепурний, святковий
Пересвати — довідатися
Пстек — верхній вовняний одяг
Пивниця — підвал
Повісти, уповісти — сказати
Погар, погарчик — склянка, скляночка
Покропець — ковдра
Поливка — суп
Полуденок — обід
Потя — пташка
Потячка — пташиний послід
Правдивий — справжній, дійсний
Розкав — наказ, команда
Розщибатися — боротися
Самодруга — вагітна
Санкатися — кататися на санках
Сарака — бідолаха
Сирохман — хлопець-сирота
Солонина — сало
Старшина — батьки
Стрий, стрийко — батьків брат, дядько
Тайстра — полотняна сумка через плече
Татош — чарівний (крилатий) кінь
Толока — вигін, пасовище
Топанки — черевики
Файний — гарний, вродливий
Фігля — жарт
Хаща — ліс
Хлоп — легінь, молодець
Хосен — користь
Цімбора — приятель
Цуравий — дрантивий
Чопнар — виночерпець
Шаркань — змій
Шкрібаня — худа, висохла баба

ЗМІСТ

Дощ, Мороз і Вітер 3
Про двох братів 7
Як Смерть кумувала в одного чоловіка . . 9
Чому кінь їсть постійно? 11
Украдене щастя 13
Непрактичний хлопець 16
Про корчмаря і Діда-всевіда 20
Як мандрували два легіні 23
Про двох кумів 25
Про бідного мандрівника 28
Заворожена принцеса 31
Залізноноса Інджі-баба 36
Щастя одного бідняка 39
Царський зять-селянин 46
Плакучий хлопець 54
Про вояка-жебрака 59
Принц і конюхар 64
Царевич і Дикий Павло 68
Що трапилося з витязем Миколою? . . . 76
Таємниця скляної гори 84
Як стала королевою чередарева донька . . 92
Золотоволоса похресниця 97
Три золоті яйця 100
Як принц шукав свою наречену 103
Про бідного хлопця, який щасливо оженився 106
Чарівна пташка 112
Сини сліпого царя 118
Колодязь із молодильною водою 123
Легінь і татош 129
Син удовиці 133
Двадцять п'ять братів 136
Син риболова 146
Красний Іванко і закляте місто 150
Три відпущені вояки 153
Були в бідного чоловіка три доньки . . . 156
Синьобородий пан 161
Про скатерть-самобранку 164
Янко, що не мав страху 169
Коли має бути чоловік щасливим? 173
Віднайдені скарби. Післямова Ю. Шкробинця 178
Словник маловживаних слів 189

ТАЙНА СТЕКЛЯННОЙ ГОРЫ
Закарпатские народные сказки
собранные Михаилом Ивановичем Фицицким
(На украинском языке).
Перевод с венгерского Юрия Васильевича Шкробинца
Издательство «Карпати»,
г. Ужгород, пл. Советская, 3.

Редактор В. С. Бассараб
Художник В. І. Петрецький
Художній редактор М. С. Макаренко
Технічний редактор С. В. Данилик
Коректор О. П. Плиска

БЦ 00127. Зам. 1130.
Здано до набору 2. III. 1974.
Підписано до друку 22. VII. 1974.
Форм. пап. 84 × 108¹/₃₂. Друк. арк. 6+0,5 вкл.
Умовн.-друк. арк. 10,92. Видавн. арк. 11,29.
Тираж 250 000. Ціна 51 коп. Папір № 2.

Київська книжкова фабрика
республіканського виробничого об'єднання
«Поліграфкнига» Держкомвидаву УРСР.
Київ, вул. Воровського, 24.

31 кол